

Załącznik do uchwały nr .....
Rady Miejskiej we Wrześni
w sprawie przyjęcia
Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
dla Miasta i Gminy Września
na lata 2025 – 2028.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA MIASTA I GMINY WRZEŚNIA
na lata 2025-2028**

SPIS TREŚCI

1.	Wstęp	4
1.1.	Gmina Września.....	4
1.2.	Rys historyczny miasta i okolicy.....	5
1.3.	Świadomość potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami.....	6
1.4.	Cele gminnego programu opieki nad zabytkami.....	6
1.5.	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	7
1.5.1.	Konstytucja RP.....	7
1.5.2.	Ustawa o samorządzie gminnym.....	7
1.5.3.	Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	7
2.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego	8
2.1.	Zasadnicze uwarunkowania prawne w relacji z gminnym programem opieki nad zabytkami.....	8
2.2.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z innymi opracowaniami związanymi z opieką nad zabytkami.....	11
2.2.1.	Krajowy Program Opieki nad Zabytkami.....	11
2.2.2.	Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego.....	12
2.2.3.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	13
2.2.4.	Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim.....	15
2.2.5.	Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami.....	17
2.2.6.	Audyty krajobrazowy województwa wielkopolskiego	17
2.2.7.	Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wrzesińskiego	19
2.2.8.	Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego do roku 2023.....	19
3.	Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Września	20
3.1.	Zabytki nieruchome.....	20
3.1.1.	Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy (wpisane do rejestru zabytków).....	20
3.1.2.	Gminna ewidencja zabytków.....	23
3.2.	Zabytki ruchome.....	52
3.3.	Obszarowe wpisy do rejestru zabytków.....	52
3.4.	Zabytkowe cmentarze.....	54
3.5.	Zabytki archeologiczne.....	55
3.5.1.	Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	55
3.5.1a.	Gminna ewidencja zabytków archeologicznych.....	56
3.5.2.	Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.....	56
3.5.3.	Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.....	56
3.6.	Muzea.....	59
3.6.1.	Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich.....	59
3.6.2.	Rezerwat Archeologiczny „Gród w Grzybowie” – Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy... ..	59
3.7.	Miejsca pamięci narodowej.....	60
3.7.1.	Definicja miejsca pamięci narodowej.....	60
3.7.2.	Groby wojenne i groby weteranów.....	60
3.8.	Krajobraz przyrodniczo-kulturowy.....	62
3.8.1.	Zabytkowe parki.....	62

3.8.2.	Pomniki przyrody.....	63
3.8.3.	Obszary chronionego krajobrazu.....	64
4.	Uwarunkowania wewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa i krajobrazu kulturowego na obszarze Miasta i Gminy Września.....	65
4.1.	Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków.....	65
4.1.1.	Stan zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.....	65
4.1.2.	Stan zachowania zabytków nieruchomości niewpisanych do rejestru zabytków a ujętych w ewidencji zabytków.....	67
4.1.3.	Stan zachowania zabytków ruchomych.....	68
4.1.4.	Stan zachowania zabytków archeologicznych.....	69
4.1.5.	Stan zachowania zabytkowych cmentarzy.....	70
4.1.6.	Stan zachowania zabytkowych parków.....	70
4.1.7.	Stan zachowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność Gminy Września.....	70
4.1.8.	Analiza szans i zagrożeń stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Września.....	75
4.2.	Szlaki turystyczne.....	76
4.3.	Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2021-2024 wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko dla Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2021-2027.....	77
4.4.	Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla Miasta i Gminy Września.....	78
4.5.	Uwarunkowania wynikające z Programu Ochrony Środowiska dla Miasta i Gminy Września na lata 2020-2023 z perspektywą na lata 2024-2027.....	79
4.6.	Uwarunkowania wynikające z Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Miasta i Gminy Września na lata 2017-2023.....	80
4.7.	Uwarunkowania wynikające z Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	80
4.8.	Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Miasta i Gminy Września.....	81
5	Część programowa Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami: priorytety, działania i sposoby ich realizacji...	97
5.1.	Cel strategiczny gminnego programu opieki nad zabytkami	97
5.2.	Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami.....	97
5.3.	Działania służące realizacji priorytetów.....	97
6.	Instrumentarium realizacji oraz monitoring gminnego programu opieki nad zabytkami.....	101
6.1.	Instrumentarium realizacji.....	101
7.	Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	103
8.	Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	105

1. WSTĘP

1.1. Gmina Września

Miasto i Gmina Września leży w środkowej części województwa wielkopolskiego, w powiecie wrzesińskim. Września - siedziba gminy jest także miastem powiatowym. Znajduje się na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych drogowych i kolejowych: Poznań-Warszawa (autostrada A2, węzeł autostradowy, droga krajowa nr 92, magistrala kolejowa) oraz Gniezno-Jarocin (droga krajowa nr 15, linia kolejowa).

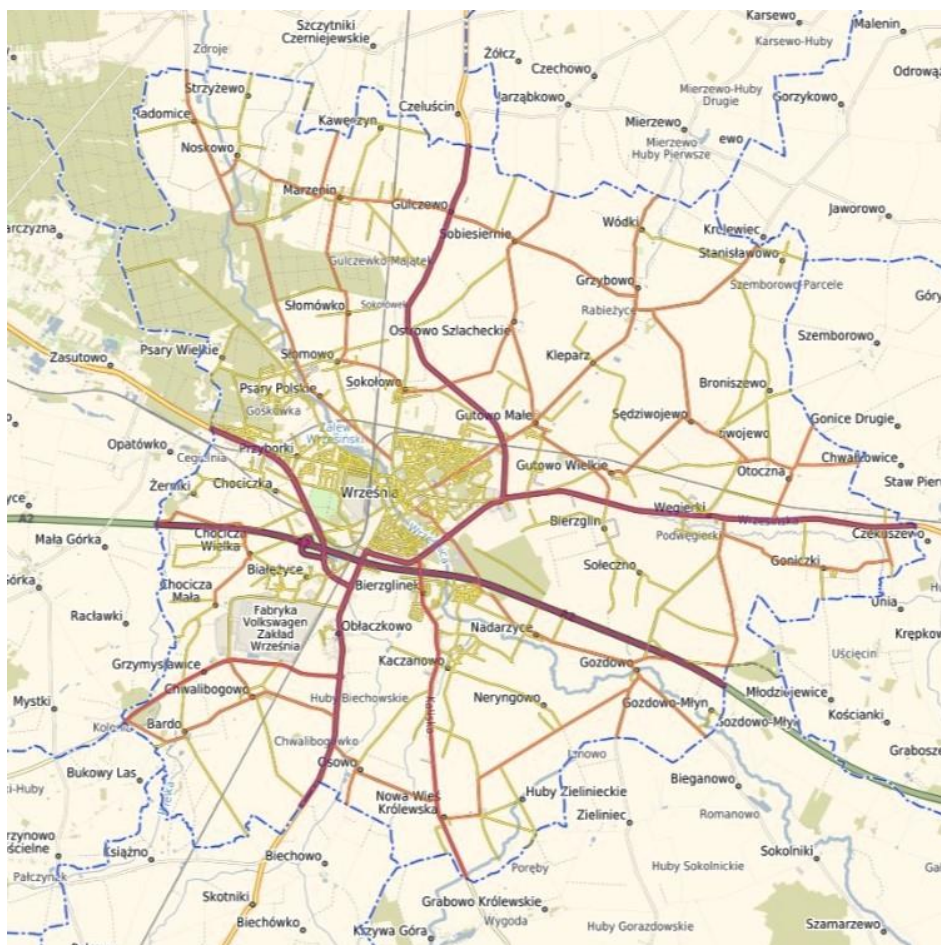
Gmina leży w północnej części powiatu wrzesińskiego, graniczy z następującymi gminami:

- od zachodu z gminami Nekla i Dominowo,
- od północy z gminami Czarniejewo i Niechanowo,
- od wschodu z gminami Witkowo i Strzałkowo,
- od południa z gminami Kołaczkowo i Miłosław.

Sieć osadniczą gminy tworzy miasto Września, które położone jest w środkowej części gminy oraz 33 wsie sołeckie. Powierzchnia miasta i gminy wynosi 221,84 km², z tego na miasto przypadają 12,73 km², a na obszar wiejski – 209,11 km². Głównym ciekim wodnym jest rzeka Wrześnica, prawy dopływ Warty, przepływająca z północnego-zachodu na południowy-wschód.

Mapa gminy Września

źródło: www.wrzesnia.e-mapa.net

1.2. Rys historyczny miasta i okolicy

Pierwsze grupy osadnicze w środkowej Wielkopolsce pojawiły się w mezolicie (8000 – 2500 lat p.n.e.). Ciągłość osadnictwa potwierdzają znaleziska z epoki brązu i żelaza. Osadnictwo znacznie rozwinęło się w okresie wczesnego średniowiecza. Tereny Równiny Wrzesińskiej i Wysoczyzny Gnieźnieńskiej w X w. stanowiły centrum państwa Polan. Rządząca Polanami dynastia Piastów wzniosła potężne grody w Gnieźnie, Gieczu, Ostrowie Lednickim, Poznaniu oraz Grzybowie.

W okolicach dzisiejszej Wrześni funkcjonował gród w Grzybowie. Powstał on około 935 r. Obszar grodu wynosił blisko 5 ha. Otoczony był wałem o wysokości do 16 m. Gród, a wraz z nim osadnictwo, upadł w połowie XI w. i już się nie odbudował. Od 1989 r. na grodzisku prowadzone są wykopaliska archeologiczne. Do ciekawszych znalezisk należą: skarb monet i ozdób srebrnych z IX-XI w., pierścień jarła z X w.

Września powstała przy brodzie rzeki Wrześnicy (zwanej dawniej Wrześnią) na skrzyżowaniu szlaków handlowych. Według tradycji założycielem miejscowości był brat św. Wojciecha, czeski książę Poraj Sławnikowic. Jak podaje kronikarz Jan Długosz książę przybył do kraju Polan w 965 r. wraz z czeską księżną Dobrawą, mającą poślubić księcia Mieszka I. Poraj był protoplastą rodu Porajów, właścicielami Wrześni i okolicy do końca XV w.

Najstarsza pisemna znana wzmianka o Wrześni pochodzi z 1256 r. Wspomina ona Bodzętę z rodu Porajów. Inny znamienity członek tego rodu również o imieniu Bodzęta z Wrześni, biskup krakowski, nadał w poł. XIV w. swojej rodzinnej miejscowości prawa miejskie. Najstarsza informacja o miejscowości Wrześni znajduje się w liście owego biskupa z 1357 r. Miasto rozwinęło się na planie owalnicy, wewnątrz której znajdował się rynek z kościołem. Pierwsze kościoły były budynkami drewnianymi. Pod koniec XV w. miejscowi dziedzice wybudowali wspaniałą gotycką świątynię.

Właściciele miasta mieli swoją siedzibę w przylegającej do Wrześni wsi Opieszyn (dziś część miasta). Po Porajach dobra wrzesińskie dziedziczyli kolejno: Doliwowie Wrzesińscy, Bardzcy, Działyńscy, Niegolewscy, Gniazdowscy, Ponińscy. W XV i XVI w. Września była ważnym centrum targowym i rzemieślniczym. W 1580 r. było tu 60 rzemieślników. Miasto silnie zniszczyła wojna szwedzko-polska (tzw. „potop”) w latach 1655-1660. Po zniszczeniach wojennych w 1671 r. Zygmunt Działyński potwierdził Wrześni prawa miejskie. We Wrześni zamieszkiwali zarówno Polacy, Żydzi i Niemcy. Po przejściu Wrześni przez Ponińskich w poł. XVIII w. powstało na Opieszynie nowe założenie parkowo-pałacowe.

W 1793 r. Września dostała się pod II zabór pruski wchodząc w skład prowincji Prusy Południowe. W okresie Księstwa Warszawskiego w l. 1807-1815 należała do departamentu poznańskiego. Po uzgodnieniach Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r., jako część zaboru pruskiego, weszła w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego. W 1818 r. Września stała się siedzibą powiatu. Podczas Wiosny Ludów 1848 r. we Wrześni mieścił się jeden z obozów powstańczych. 2 maja 1848 r. na przedpolach miasta od strony Sokołowa doszło do bitwy pomiędzy powstańcami a wojskami pruskimi. Dziedzic Wrześni i społeczeństwo uczciło pamięć powstańczych kosynierów stawiając na polu bitwy pomnik.

Najgłośniejszym echem odbił się strajk szkolny, przeciwko nauczaniu religii katolickiej w języku niemieckim, który wybuchł w 1901 r. Kulminacją wydarzeń był dzień 20 maja 1901 r., kiedy to strajkujący uczniowie zostali najsurowiej ukarani aresztem szkolnym i chłostą, a w ich obronie stanęli rodzice. Przykład dzieci wrzesińskich dał impuls innym uczniom szkół zaboru pruskiego. 27 grudnia 1918 r. w Poznaniu wybuchło Powstanie Wielkopolskie. Następnego dnia do powstania przystąpili wrześnianie, którzy wyzwolili miasto. Batalion wrzesiński brał udział w wyzwoleniu Witkowa, Gniezna, Żnina, Szubina, Inowrocławia. W 1920 r. Legia Ochotnicza Wrzesińska brała udział w wojnie polsko-bolszewickiej.

W okresie międzywojennym miasto znacznie rozwinęło się. Pobudowano wiele budynków użyteczności publicznej. Rozwój przerwał wybuch II wojny światowej. W pierwszych dniach września 1939 r. Niemcy zbombardowali dworzec kolejowy i cukrownię. Miasto zostało włączone do III Rzeszy Niemieckiej w ramach Kraju Warty. Nastąpiła eksterminacja ludności polskiej i żydowskiej. 22 stycznia 1945 r. Wrześnię zajęły wojska Armii Czerwonej.

Po II wojnie światowej nastąpił ponowny wzrost gospodarczy. Powstało wiele nowych zakładów produkcyjnych m.in. ZWG Tonsil, Mikroma, Meramont, Stokbet, Spółdzielnia Inwalidów „Wiosna Ludów”. Wzrosła liczba mieszkańców, dla których powstały nowe osiedla mieszkaniowe.

Po 1989 r. nastąpiło odrodzenie samorządu terytorialnego. Zaszły znaczne przemiany w gospodarce. Zmieniła się struktura zakładów przemysłowych. Części zakładów nie udało utrzymać się na rynku, ale ich miejsce zajęły nowe m.in. Krispol, Gestamp, Ges Scrap, Gonvari, Volkswagen, Flex i inne. Władze samorządowe rozwinęły nowe inwestycje komunalne.

1.3. Świadomość potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami

Dziedzictwo kulturowe, to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma gminny program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami, oraz wynikający ze społecznej potrzeby. W programie wskazuje się aspekty dziedzictwa kulturowego gminy, które należy chronić i objąć opieką. Jest także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Samorząd gminny dba o swoje zabytki oraz wspomaga innych właścicieli zabytków na swoim terenie. Dzięki temu gmina staje się piękną dla mieszkańców i atrakcyjną dla turystów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Września na lata 2025 – 2028, to czwarty gminny program opieki nad zabytkami. Pierwszy na lata 2013-2016 został wprowadzony przez Radę Miejską we Wrześni uchwałą nr XV/192/2012 z dnia 17 września 2012 r.; drugi na lata 2017-2020 został wprowadzony przez Radę Miejską we Wrześni uchwałą nr XXIV/317/2017 z dnia 21 kwietnia 2017 r.; natomiast trzeci gminny program opieki nad zabytkami Rada Miejska we Wrześni przyjęła uchwałą nr XXI/208/2021 z 4 lutego 2021 r. Wykonanie uchwał powierzone zostało Burmistrzowi Miasta i Gminy Września.

Gminny program opieki nad zabytkami nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminnym a właścicielami zabytków i wojewódzkim konserwatorem zabytków.

1.4. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Cele gminnego programu opieki nad zabytkami wskazuje art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1292):

1. (uchylony),
2. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych

- i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
  7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

1.5. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

1.5.1. Konstytucja RP

Na mocy art. 5 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.): „*Rzeczpospolita Polska strzeże (...) dziedzictwa narodowego*”, oraz na mocy art. 6. tejże konstytucji: „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*”.

1.5.2. Ustawa o samorządzie gminnym

Zgodnie z art. 7 ust. 1 *Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1465 z późn. zm.) nakłada na samorząd gminny jako zadanie własne m.in. sprawy ładu przestrzennego (pkt. 1) oraz sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (pkt.9).

1.5.3. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Na mocy *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1292) zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy). Sporządzany program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- 1) *uchylony*,
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowania poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Programy ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

2.1. Zasadnicze uwarunkowania prawne w relacji z programem opieki nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1292).

Art. 3 ustawy definiuje:

- 1) **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów *Prawa budowlanego*, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu

ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W art. 4. sprecyzowano na czym polega ochrona zabytków, sprawowana przez organy administracji publicznej:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 odróżnia ochronę zabytków sprawowaną przez organy administracji publicznej od opieki nad zabytkami sprawowanej przez właściciela zabytku, która polega na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6 określa jakie zabytki podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania:

- 1) Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- 2) Zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki,

dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz.U. 2022, poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą również podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. wymienia formy ochrony zabytków:

- 1. wpis do rejestru zabytków,
- 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2. uznanie za pomnik historii,
- 3. utworzenie parku kulturowego,
- 4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest wprowadzenie przez gminy gminnej ewidencji zabytków (art. 21). Sposoby prowadzenia rejestru zabytków oraz krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem określa minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (art. 24).

Organ stanowiący gminy zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. 2024, poz. 1292) może udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na podstawie zasad określonych w uchwale podjętej przez ten organ.

Przepisy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte są także w następujących obowiązujących aktualnie ustawach:

- w ustawie z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (tj. Dz.U. 2019, poz. 1591),
- w ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych (tj. Dz.U. 2023, poz. 501 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (tj. Dz.U. 2024, poz. 54 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 1478),
- w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz.U. 2024, poz. 1145 z późn. zm.),

- w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tj. Dz.U. 2024, poz. 1130),
- w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (tj. Dz.U. 2024, poz. 725 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (tj. Dz.U. 2015, poz. 774 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw (tj. Dz.U. 2024, poz. 87),
- w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocena oddziaływania na środowisko (tj. Dz.U. 2024, poz. 1112),
- w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tj. Dz.U. 2024, poz. 1491).

Przepisy dotyczące ochrony zabytków gromadzonych w muzeach i w bibliotekach zawarte są:

- w ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tj. Dz.U. 2022, poz. 385),
- w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz.U. 2022, poz. 2393).

Przepisy dotyczące ochrony materiałów archiwalnych określono:

- w ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tj. Dz.U. 2020, poz. 164 z późn. zm.).

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej zawarte są:

- w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tj. Dz.U. 2023, poz. 102),
- w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (tj. Dz.U. 2018, poz. 2337),
- w ustawie z dnia 22 listopada 2018 r. o grobach weteranów walk o wolność i niepodległość Polski (tj. Dz.U. 2018, poz. 2529).

2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z innymi opracowaniami związanymi z opieką nad zabytkami

2.2.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami

Rada Ministrów uchwałą nr 424 z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęła „**Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026**”. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i inspekcji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Najważniejsze cele programu:

- Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:
  - model i system wartościowania zabytków;
  - plany zarządzania dla pomników historii;
  - wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;

- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.
- Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:
  - cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
  - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
- Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
  - wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
  - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
  - rozwój portalu zabytek.pl.
- Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
  - włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
  - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
  - wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
- Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:
  - wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
  - warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
  - wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
  - inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

2.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r. przyjął **Strategię rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku** – dokument, który jest mapą drogową działań samorządu na najbliższą dekadę. W strategii wskazuje się na nowy model rozwoju regionalnego, zwany modelem funkcjonalnym. Ma on przyczynić się do zrównoważonego rozwoju naszego województwa i odpowiadać na zidentyfikowane wyzwania, które stoją przed Wielkopolską w najbliższym czasie. Został on tak zaprojektowany aby zapewnić społecznie, gospodarczo i terytorialnie zrównoważony rozwój naszego województwa. Dzięki niemu efektywnie będą rozwijane oraz wykorzystywane miejscowe zasoby i potencjały wszystkich obszarów województwa. Dokument podkreśla wielkopolską świadomość dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego regionu jako kolebki państwowości polskiej oraz regionu zasłużonego w walce o niepodległość i suwerenność kraju. Wielkopolska to region o silnej identyfikacji regionalnej, poszanowaniu tradycji i kultywowaniu najlepszych wartości pokoleń. W Wielkopolsce dba się o środowisko przyrodnicze i ład przestrzenny. Dziedzictwo kulturowe jest ważnym elementem wzmacniającym atrakcyjność turystyczną regionu. W strategii jako misja samorządu wojewódzkiego wskazane jest umacnianie krajowej i europejskiej pozycji Wielkopolski, rozwój potencjału społecznego i gospodarczego, podnoszenie poziomu życia mieszkańców oraz dbanie o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.

W drugim celu strategicznym rozwój społeczny Wielkopolski oparty jest na zasobach materialnych i niematerialnych regionu. W jednym z pakietów działań wyróżnia się dziedzictwo kulturowe Wielkopolski.

Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyj-

nej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymienia się m.in.:

- Rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

2.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

W dniu 25 marca 2019 r. uchwałą Nr V/70/19, Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwalił **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania**.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu, w tym dla miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego. Plan określa model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

Plan zagospodarowania przestrzennego szczególną uwagę zwraca na zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu. Jednym z zakresów rzeczowych planu jest system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Efektem wielowiekowej historii rozwoju osadniczego Wielkopolski są licznie zachowane zabytki w postaci dzieł architektury, reprezentujących wszystkie style, całych zespołów przestrzennych miast i wsi, zabytków ruchomych, dóbr kultury współczesnej, a także dziedzictwa niematerialnego.

Określone zostały także zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego. Zachowanie wartości kulturowych województwa, oprócz działań ochronnych, wymaga także eliminacji zjawisk zagrażających zachowaniu i utrudniających dostępność dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych, w tym archeologicznych, ruchomych i niematerialnych), do których należą m.in.:

- a) intensywne procesy suburbanizacji w otoczeniu dużych i średnich miast – wyludnianie się centrów miast, a w konsekwencji ich degradacja przestrzenna i społeczno-gospodarcza;
- b) zainwestowanie przestrzeni na terenach otwartych oraz obszarów atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo;
- c) konflikty przestrzenne wynikające z przebiegu szlaków transportowych – brak obwodnic drogowych dla miejscowości o zachowanych historycznych układach przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków – przez historyczne centra 32 miejscowości przebiegają drogi krajowe, przez 40 – drogi wojewódzkie, a przez 38 – drogi powiatowe;
- d) konflikty przestrzenne wynikające z potrzeb rozwoju naziemnych sieci infrastruktury technicznej, w tym instalacji do pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych;
- e) zagrożenia wynikające z lokowania w sąsiedztwie zabytków obiektów niedostosowanych do skali otoczenia, często stwarzających kolizję widokową w obszarach stanowiących przedpola ekspozycji dla obiektów cennych kulturowo oraz wynikające z nieodpowiedniej dbałości o estetykę nowych obiektów niedostosowaną do wartości przestrzeni, w której są realizowane;
- f) konflikty wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej rolniczej i wydobywczej oraz wynikające z przeprowadzanych inwestycji budowlanych m.in. budowy nowych szlaków komunikacyjnych, linii energetycznych, zbiorni-

ków wodnych czy budownictwa w ujęciu ogólnym, wymagających prac ziemnych, zagrażające przede wszystkim zabytkom archeologicznym – ok. 68% stanowisk archeologicznych jest zagrożona w wyniku działalności rolniczej, tzw. głęboką orką, 1% w wyniku wydobywania kruszyw, 20% stanowisk – w wyniku działalności inwestycyjnej. Wśród zagrożeń dla zachowania dziedzictwa niematerialnego wymienić należy zjawiska związane z globalizacją, migracjami, postępującymi procesami urbanizacji i industrializacji, zanik przekazu międzypokoleniowego czy nadmierny ruch turystyczny.

Pośród działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego dla poszczególnych typów krajobrazów kulturowych wskazano poszczególne zadania takie jak np.:

- dla stref wysokiej intensywności procesów osadniczych – zapewnienie skoordynowanego rozwoju oraz integracji funkcjonalno-przestrzennej poprzez:
  - ochronę terenów cennych przyrodniczo i kulturowo – zachowanie istniejących terenów leśnych, łąk i pastwisk oraz terenów rolniczych o najwyższej przydatności dla celów produkcji rolnej, a także urządzenie i wyznaczanie nowych terenów zieleni publicznej oraz zachowanie i rewitalizacja obszarów i obiektów zabytkowych;
- dla stref średniej intensywności procesów osadniczych – zapewnienie równowagi pomiędzy potrzebami rozwoju i ochrony rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej oraz integracji funkcjonalno-przestrzennej poprzez:
  - ochronę terenów cennych przyrodniczo i kulturowo – zachowanie istniejących terenów leśnych, łąk i pastwisk oraz terenów rolniczych o najwyższej przydatności dla celów produkcji rolnej, a także urządzenie i wyznaczanie nowych terenów zieleni publicznej oraz zachowanie i rewitalizacja obszarów i obiektów zabytkowych
- w zakresie ochrony różnorodności biologicznej:
  - zachowanie, odtwarzanie i wzbogacanie sieci zieleni przydrożnej, w tym zabytkowych alei, stanowiących antropogeniczne korytarze ekologiczne i ważny element systemu ochrony krajobrazu;

Ważnym elementem jest wzmocnianie tożsamości narodowej i regionalnej poprzez działania ukierunkowane na osiągnięcie optymalnego stanu dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. Polegać ma to na ochronie istniejących zasobów materialnych i duchowych oraz kreowaniu nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin kulturowych, a zwłaszcza tworzeniu nowej jakości przestrzeni.

Wskazano m.in. następujące obiekty zabytkowe oraz obszary o najwyższych walorach środowiska kulturowego i przyrodniczego, wymagające zachowania i wzmocnienia działań ochronnych:

- obiekty znajdujące się na przebiegu Szlaku Piastowskiego: zabytki archeologiczne: stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej, inne stanowiska archeologiczne ujęte w rejestrze zabytków;
- charakterystyczne dla regionu obiekty: założenia rezydencjonalne wraz z parkami, założenia folwarczne, obiekty sakralne (kościół katolickie i poewangelickie, synagogi), cmentarze, obiekty obronne, obiekty techniczne (przemysłowe, dworcowe, gospodarcze, stopnie wodne, młyny wodne, zabytkowe wiatraki), obiekty użyteczności publicznej, dobra kultury współczesnej, miejsca pamięci narodowej, w tym w szczególności pomniki, cmentarze, obozy jenieckie, miejsca bitew historycznych wraz z ich otoczeniem, obiekty związane z kulturą religijną w tym miejsca kultu i sanktuaria;
- historyczne układy przestrzenne miast i wsi oraz inne założenia kompozycyjne wraz z nawarstwieniami kulturowymi: pozostałe układy urbanistyczne miast i układy ruralistyczne wsi ujęte w rejestrze zabytków.

Elementem wspomagającym poznanie dziedzictwa kulturowego są zróżnicowane formy turystyki i rekreacji. Na obszarze województwa wielkopolskiego wskazuje się następujące obszary wizerunkowe dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki o znaczeniu ponadregionalnym: Szlak Piastowski – stanowiący strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski, związane z początkami państwa polskiego.

W planie wskazano zasady zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony i efektywnego wykorzystania potencjału kulturowego:

- 1) Zachowanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego m.in:
  - podnoszenie rangi ochrony najcenniejszych zabytków, w szczególności związanych z formowaniem się państwa polskiego zlokalizowanych na przebiegu Szlaku Piastowskiego,
  - poszerzanie rejestru zabytków o układy przestrzenne wsi oraz inne założenia kompozycyjne,
  - rewitalizacja najcenniejszych zabytkowych fragmentów historycznej struktury urbanistycznej,
  - określanie parametrów i wskaźników kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów z uwzględnieniem ochrony obszarów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych wraz z elementami specyficznymi dla kultury regionu,
  - wyznaczanie i określanie zasad ochrony otoczenia obiektów wartościowych oraz charakterystycznych elementów struktury krajobrazu: osi widokowych, dominant przestrzennych i panoram miejscowości, w tym pozostawienie obszarów niezainwestowanych, w celu zachowania ekspozycji widokowej na obiekty cenne, charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego oraz ograniczanie lokalizowania naziemnych elementów wysokościowych infrastruktury technicznej w strefach ekspozycji widokowej;
- 2) Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego:
  - kształtowanie zagospodarowania obszarów i obiektów stanowiących podstawę kreowania produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa wpływających na tożsamość narodową i regionalną, w tym m.in.: Szlak Piastowski, z obiektami położonymi na jego przebiegu – m.in. Rezerwat Archeologiczny „Gród w Grzybowie” (gm. Września).

2.2.4. Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim

Przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego 25 kwietnia 2016 r. **Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku** (Uchwała Nr XVIII/481/16), wśród priorytetów i celów rozwoju turystyki w województwie wskazuje główne pola strategiczne, w których generują i kumulują się procesy rozwojowe i działalność w dziedzinie turystyki. Pola te stanowią główne obszary wieloletnich i docelowych działań zmierzających do osiągnięcia celu nadrzędnego w turystyce wielkopolskiej. Do priorytetów rozwojowych zaliczono rozwój walorów turystycznych. Celem strategicznym jest tu podnoszenie atrakcyjności turystycznej regionu poprzez lepszą ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych i przyrodniczych.

Opieka nad zabytkami wyłania się w dwóch celach operacyjnych:

1. Cel operacyjny I.5.1. *Wzrost atrakcyjności produktów turystyki wiejskiej.*

Współcześni turyści oczekują nie tylko wysokiej jakości usług, ale również indywidualnie dopasowanej oferty, która odpowiadać będzie na ich potrzeby i oczekiwania. Charakterystyczne jest przy tym poszukiwanie autentyczności i regionalizmu oraz nastawienie na poznawanie miejscowych zwyczajów. Niezbędnym warunkiem rozwoju turystyki wiejskiej jest wzrost jej atrakcyjności poprzez rozwój specjalistycznej i konkurencyjnej oferty, wykorzystującej zwyczaje, tradycje i kulturę wielkopolskiej wsi.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- 1) Wspieranie budowy i rozbudowy obiektów turystyki wiejskiej, w szczególności adaptacji obiektów zabytkowych na cele turystyczne (np. izby pamięci, skanseny).
  - 2) Wspieranie produktów specjalistycznych i konkurencyjnych, kładących nacisk na autentyczność, lokalność oraz kulturę (lokalne tradycje i zwyczaje), w tym tzw. „wioski tematycznych”.
  - 3) Wspieranie imprez i wydarzeń promujących lokalną kulturę – tradycje i zwyczaje wielkopolskiej wsi oraz kuchnię regionalną.
  - 4) Wspieranie projektów związanych z poprawą estetyki wielkopolskiej wsi i obiektów turystyki wiejskiej.
2. Cel operacyjny IV.2.2. Wspieranie inwestycji w infrastrukturę noclegową na obszarach o dużej atrakcyjności i niedostatecznym zagospodarowaniu turystycznym.

Dla realizacji celu konieczne są następujące kierunki działań:

Wspieranie inwestycji związanych z adaptacją obiektów zabytkowych (dwory, pałace, kamienice, zabudowa wiejska) na cele związane ze świadczeniem usług noclegowo-gastronomicznych.

W diagnozie turystyki w województwie wielkopolskim podkreślone zostały walory antropogeniczne Wielkopolski, będącej kolebką państwowości polskiej, na terenie której zlokalizowane są obiekty o wczesnośredniowiecznym rodowodzie. Dzięki nim Wielkopolska należy do regionów bogatych w walory krajoznawcze.

Klasyfikacja walorów krajoznawczych

Do przeprowadzenia analizy zróżnicowania typologicznego walorów, przyjęto klasyfikację rzeczową zawartą w założeniach programowych i organizacyjnych Inwentaryzacji Krajoznawczej PTTK. Klasyfikacja inwentaryzacyjna obejmuje osiem typów obiektów, z czego punkty 2 – 7 dotyczą walorów kulturowych:

- 1) **Środowisko przyrodnicze** (obiekty geologiczne, krajobraz, wody powierzchniowe, formy ochrony przyrody, parki i ogrody).
- 2) **Obiekty archeologiczne** (grodziska, rezerваты, cmentarzyska, dawne miejsca produkcji, miejsca i zabytki kultowe).
- 3) **Zabytki architektury i urbanistyki** (założenia miejskie, budynki mieszkalne, pałace i dwory, obiekty i zespoły sakralne, obiekty użyteczności publicznej, obiekty obronne, budynki gospodarcze, obiekty małej architektury).
- 4) **Upamiętnione miejsca historyczne** (miejsca bitew i innych wydarzeń historycznych, cmentarze, pomniki, tablice pamiątkowe i epitafia, miejsca związane z wybitnymi ludźmi i in.).
- 5) **Zabytki techniki** (obiekty przemysłowe, rzemieślnicze, transportu i komunikacji, budowle hydrotechniczne i wiatrowe, obiekty górnictwa, zegary słoneczne i wieżowe).
- 6) **Muzea, archiwa, zbiory** (muzea i zbiory ponadregionalne, regionalne, skanseny, izby regionalne, pamięci narodowej, zbiory prywatne o wartości krajoznawczej).
- 7) **Obiekty i ośrodki kultury ludowej** (układy ruralistyczne, obiekty sakralne, chałupy, zagrody, budynki gospodarcze, przemysłowe, rzemieślnicze, czynne ośrodki sztuki ludowej, folklor).
- 8) **Obiekty współczesne** (powstałe po 1945 roku), imprezy (założenia przestrzenne, obiekty użyteczności publicznej, budynki mieszkalne, tradycyjne imprezy kulturalne i in.).

2.2.5. Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami

Województwo Wielkopolskie posiada **Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2021-2024** wprowadzony uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z 4 stycznia 2021 r. Program kontynuuje wskazuje następujące cele:

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego
2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
5. Podejmowanie i określenie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Program wśród obiektów zabytkowych o najwyższych walorach środowiska kulturowego, wymagających zachowania i wzmocnienia działań ochronnych wymienia z terenu gminy Września obiekt Szlaku Piastowskiego rezerwat archeologiczny „Gród w Grzybowie”.

2.2.6. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z 27 marca 2023 roku w sprawie. Audyt krajobrazowy stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego. Zapisy audytu krajobrazowego wzmocnią także ochronę krajobrazu na obszarach objętych ochroną prawną.

Zakres rzeczowy audytu krajobrazowego wynika z art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Audyt krajobrazowy identyfikuje krajobrazy występujące na obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne, unikatowe i syntetyczne oraz dokonuje oceny ich wartości.

Zgodnie z art. 38a ust. 3 ustawy w audycie krajobrazowym określa się w szczególności:

- krajobrazy występujące na obszarze danego województwa,
- lokalizację krajobrazów priorytetowych,
- lokalizację i granice obszarów prawnie chronionych:
  - parków kulturowych,
  - parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu,
  - obiektów znajdujących się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarów Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO (MaB) lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach,
- zagrożenia dla możliwości zachowania krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony,
- rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony,
- lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów priorytetowych.

Na dokument audytu krajobrazowego województwa wielkopolskiego składają się:

- a) Tekst wprowadzający.

Folder zawiera wprowadzenie do audytu krajobrazowego województwa wielkopolskiego, w którym

przedstawiono m.in. etapy sporządzania audytu, jego znaczenie w planowaniu przestrzennym oraz przyjęte metody i zastosowane dane.

- b) Krajobrazy województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera granice i wykaz wszystkich krajobrazów województwa, w tym zestawienie krajobrazów dla poszczególnych gmin. Każdy krajobraz jest oznaczony unikalnym numerem id.
- c) Charakterystyka krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera zestawienie cech analitycznych (przyrodniczych, kulturowych) i syntetycznych dla każdego krajobrazu oraz charakterystykę poszczególnych krajobrazów. Zgodnie z rozporządzeniem wykonawczym charakterystykę krajobrazów realizuje się w formie modułów od I do V. Moduł V realizowany jest tylko dla krajobrazów priorytetowych i zawiera informacje o dokumentacji fotograficznej i kartograficznej.
- d) Ocena krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera karty oceny wszystkich krajobrazów, w podziale na krajobrazy priorytetowe i pozostałe (niemające statusu krajobrazu priorytetowego). Wyniki tej oceny są niezbędne do wskazania krajobrazów priorytetowych.
- e) Priorytety.
Folder zawiera dane dotyczące krajobrazów priorytetowych – zestawienie krajobrazów priorytetowych (w tym zestawienie w poszczególnych gminach), ich granice, lokalne formy architektoniczne oraz szczegółowe analizy poszczególnych krajobrazów priorytetowych składające się z tekstu, załączników graficznych oraz zdjęć.
- f) Formy ochrony krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera dane dotyczące krajobrazów w granicach obszarów prawnie chronionych tj. parki kulturowe, parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu - zestawienia i granice form ochrony na terenie województwa oraz analizy krajobrazów w obrębie tych obszarów. Dla każdej formy ochrony została przeprowadzona analiza składająca się z tekstu oraz załączników graficznych.
- g) Propozycje form ochrony krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera propozycje (rekomendacje) obszarów, które powinny zostać objęte formami ochrony przyrody lub zabytków. Przedstawiono wykazy obszarów i obiektów wskazanych do objęcia ochroną prawną oraz zobrazowano ich lokalizację na załącznikach graficznych. W tym folderze zawarto również obszary do uzupełnienia stanu wiedzy w zakresie nowych form ochrony.

Na terenie gminy Września audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego wyszczególnia następujące krajobrazy:

- a) miejski (miasto Września + Przyborki);
- b) podmiejski (Psary Małe, Psary Polskie, Sokołowo, Gutowo Małe, Bierzglinek, Kaczanowo, Oblaczkowo);
- c) przemysłowy i energetyczny (zakład Volkswagen);
- d) wiejski w przewagę terenów zabudowanych o charakterze wiejskim (Grzybowo);
- e) wiejski z przewagą mozaikowo rozmieszczonych użytków rolnych tworzących pola średniej wielkości (większość gminy);
- f) wiejski z przewagą wielkoobszarowych pól lub łąk i pastwisk (Marzenin, Kawęczyn, Gulczewo);
- g) wiejski z przewagą mozaikowo rozmieszczonych użytków rolnych tworzących małe pola (Stanisławowo, Sędziwojowo, Broniszewo);
- h) leśny z przewagą siedlisk lasowych (Dębina, Nowy Folwark);
- i) leśny z przewagą siedlisk borowych (Psary Małe, Psary Wielkie);
- j) bagienno-łąkowy (Osowo – obszar dawnego jeziora Sitkowiec);

2.2.7. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wrzesińskiego

Głównym dokumentem o zasięgu powiatowym dotyczącym opieki nad zabytkami jest **Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wrzesińskiego na lata 2022-2025** przyjęty przez Radę Powiatu we Wrześni Uchwałą nr 280/XLVI/2022 z dnia 16 września 2022 r. Jest to dokument o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program finansowany jest ze środków pochodzących z budżetu powiatu wrzesińskiego, funduszy zewnętrznych i innych.

2.2.8. Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego

Rada Powiatu we Wrześni uchwałą nr 36/VI/2015 z dnia 21 maja 2015 r. przyjęła **Strategię rozwoju powiatu wrzesińskiego na lata 2014 - 2020**, zaś uchwałą nr 118/XIX/2016 z dnia 2 czerwca 2016 r. dokonała jej zmiany. Rada Powiatu Wrzesińskiego uchwałą nr 361/LVII/2023 z 15 listopada 2023 r. uchwaliła **Strategię rozwoju powiatu wrzesińskiego do roku 2030**". Jednym z obszarów strategicznych jest: Dziedzictwo kulturowe, oferta czasu wolnego, turystyka i sport (rodz. 4). Celem działań jest rozwój oferty wykorzystania czasu wolnego, bazującej na tradycjach i walorach turystycznych powiatu wrzesińskiego. W strategii ukazane jest spojrzenie na zabytki i dziedzictwo kulturowe w kontekście rozwoju oferty usług turystycznych. Jako element rozpoznawalność dziedzictwa w powiecie wrzesińskim, z terenu gminy Wrzesnia wskazuje się Szlak Piastowski, w tym Rezerwat Archeologiczny Gród w Grzybowie oraz Strajk dzieci wrzesińskich - Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich. W strategii zakłada się badanie i dokumentowanie lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego powiatu, wspieranie i promocję folkloru, tradycji i sztuki ludowej, rozpowszechnianie lokalnej twórczości i dziedzictwa kulturowo-historycznego.

3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA I GMINY WRZEŚNIA

3.1. Zabytki nieruchome

Zabytkiem nieruchomym jest nieruchomości, jej część lub zespół nieruchomości, które są dziełem człowieka lub są związane z jego działalnością. Zabytkiem nieruchomym są także nieruchome zabytki archeologiczne, będące pozostałością (powierzchniową, podziemną lub podwodną) egzystencji człowieka. Kodeks Cywilny (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny - t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.) nieruchomości dzieli na trzy rodzaje: 1. gruntowe stanowiące część powierzchni ziemi, 2. budynkowe trwale związane z gruntem, 3. lokalowe będące częścią budynku. Zabytkiem nieruchomym może być wybrana część lub całość nieruchomości. Oprócz budynków lub budowli zabytki nieruchome to także miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych ludzi lub instytucji. W ustawie wymienione są także krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, budownictwo obronne, obiekty techniki, cmentarze i parki. Ze względu na posiadane wartości historyczne, artystyczne lub naukowe w interesie społecznym jest zachowanie zabytków poprzez otoczenie ich ochroną i opieką.

Najcenniejsze zabytki wpisuje się do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2).

3.1.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy (wpisane do rejestru zabytków)

Ewidencja zabytków nieruchomych z terenu gminy Września wpisanych do rejestru zabytków

Stan prawny na 31.08.2024 r. z uzupełnieniem

źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa – Rejestr Zabytków Województwa Wielkopolskiego, dostęp 31.08.2024 r.¹

ustalenia adresów oraz uzupełnienia – S. Mazurkiewicz

Lp.	Miejscowość	Adres/miejsce	Obiekt	Datowanie	Nr rej. zabytków
1.	Września	Śródmieście, Opieszyn	UKŁAD URBANISTYCZNY	XIII-XIX w.	295/Wlkp/A z 19.04.2006
2.	Września	ul. Kościelna 21	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. WNIEBOWZIECIA NMP I ŚW. STANISŁAWA	kościół - poł. XV w., wieża - kon. XV w., odbud. 1672, przebud. 1792, restaur. 1881-1887	2466/A z 14.03.1933
3.	Września	ul. Kościuszki 27	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzymskokatolicki kościół par. pw. Świętego Ducha	1894 r.	2293/A z 08.12.1993
4.	Września	ul. Świętokrzyska 18	KAPLICA, ob. kościół par. pw. Świętego Krzyża	1640-1641 (1664)	721/Wlkp/A z 02.12.2008
5.	Września	ul. Świętokrzyska 18	CMENTARZ KOŚCIELNY	XVII w.	721/Wlkp/A z 02.12.2008
6.	Września	ul. Opieszyn 1	PAŁAC	ok. 1830 i 1850,	966/A z 05.03.1970

¹ Rejestr zabytków prowadzi Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków - Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Zbiór posiadanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) dokumentów może być niekompletny, dlatego możliwe są rozbieżności pomiędzy publikowanym wykazem danych, a stanem rzeczywistym. NID dokłada wszelkich starań aby wdrożyć procedury pozwalające na bieżącą aktualizację repozytorium cyfrowego decyzji administracyjnych dotyczących rejestru zabytków. Ze względu na ewolucję przepisów prawnych związanych z ochroną zabytków trwającą od 1918 r. (dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury) oraz zmieniające się zasady prowadzenia rejestru i postrzegania wartości obiektów zabytkowych zasób jest niejednorodny, a informacje tworzone na jego podstawie mogą wymagać aktualizacji. W miarę możliwości autor Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Września informuje o rozbieżnościach w dokumentacji oraz wskazuje stan faktyczny.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

			w zespole pałacowym Opieszyn	k. XIX w., przebud. po 1945 r.	
7.	Września	ul. Opieszyn 1	PARK IM. DZIECI WRZESIŃSKICH w zespole pałacowym Opieszyn	poł. XVIII w.-XIX w.	966/A z 05.03.1970
8.	Września	ul. Ratuszowa 1 (dawniej pod nazwą ul. Poznańska 1)	RATUSZ, ob. Urząd Miasta i Gminy	1909-1910	191/Wlkp/A z 28.06.2004
9.	Września	ul. F. Chopina 9	WILLA STAROSTY w zespole starostwa (ob. Urząd Stanu Cywilnego)	1913-1915	385/Wlkp/A z 25.07.2006
10.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 13	SZKOŁA ELEMENTARNA „DZIECI WRZESIŃSKICH” obecnie Muzeum i Biblioteka	2 poł. XVIII w./ 1837-1840	1569/A z 10.09.1974
11.	Września	ul. Koszarowa 8	WOZOWNIA w zespole koszar	1910 r.	2586/A z 26.03.1996
12.	Września	ul. Warszawska 5	DOM Z OFICYNAMI	1905 r.	2569/A Z 28.12.1995
13.	Września	ul. Warszawska 10	DOM	I poł. XIX w.	967/A Z 5.03.1970
14.	Września	ul. Warszawska 15	DOM	XIX w.	2173/A Z 20.02.1989
15.	Września	ul. Witkowska 1	WYŻSZA SZKOŁA MIEJSKA DLA CHŁOPCÓW I DZIEWCZĄT (ob. Liceum Ogólnokształcące)	1911 r.	Nr rej. zabyt. 798/Wlkp/A z 25.05.2010
16.	Września	ul. I. Daszyńskiego bez nr	PARK MIEJSKI IM. JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO	I. 20. XX w.	2118/A z 10.04.1987 Obiekt nie figuruje w spisie obiektów wpisanych do rejestru zabytków NID (dostęp listopad 2024 r.)
17.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - OGRÓD	1924-1925	1012/Wlkp/A z 27.10.2016
18.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - ALTANA	1924-1925	1012/Wlkp/A z 27.10.2016
19.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - TEREN STRZELNICY	1924-1925	1012/Wlkp/A z 27.10.2016
20.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - BUDYNEK STRZELNICY	1924-1925	1012/Wlkp/A z 27.10.2016
21.	Września	ul. Gnieźnieńska 36	DOM (tzw. WILLA URBAŃSKIEGO)	1931 r.	1086/Wlkp/A z 10.03.2020
22.	Września	ul. I. Paderewskiego 2	KOLEJOWA WIEŻA CIŚNIEŃ	1907 r.	1124/Wlkp/A z 30.08.2021
23.	Bardo	Bardo 12	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA	1783 r.	950/A z 05.03.1970
24.	Bardo	Bardo 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	I. 30. XIX w., pocz. XX w.	961/A z 05.03.1970
25.	Bardo	Bardo 13	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	pocz. XIX w.	2159/A z 26.06.1989 i 28.03.1997
26.	Bardo	Bardo 13	WOZOWNIA w zespole dworsko-folwarcznym ob. bud. magazynowo-garażowy	ok. 1910 r.	2618/A z 28.03.1997
27.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN ZBOŻOWY w zespole dworsko-folwarcznym	ok. 1910 r.	2618/A z 28.03.1997
28.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN w zespole dworsko-folwarcznym	ok. 1910 r.	2618/A z 28.03.1997
29.	Białeżyce	Białeżyce	DWÓR w zespole dworskim	1908 r.	1730/a z 29.04.1975

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

30.	Białeżyce	Białeżyce	PARK w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	1730/a z 29.04.1975
31.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 22	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	2060/A z 1.1986
32.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	XIX/XX w.	2060/A z 1.1986
33.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PAŁAC w zespole pałacowo-folwarcznym	ok. 1890 r.	1452/A z 08.06.1973
34.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PARK w zespole pałacowo-folwarcznym	2 poł. XIX w.	1452/A z 08.06.1973
35.	Gozdowo	Gozdowo 62	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. FILIPA I JAKUBA w zespole kościoła parafialnego	1881-1883 r.	343/Wlkp/A z 12.06.2006
36.	Gozdowo	Gozdowo 62	OGRODZENIE Z BRAMKAMI w zespole kościoła parafialnego	4 ćw. XIX w..	343/Wlkp/A z 12.06.2006
37.	Gozdowo	Gozdowo 62	CMENTARZ KOŚCIELNY w zespole kościoła parafialnego	XIX/XX w.	343/Wlkp/A z 12.06.2006
38.	Gozdowo	Gozdowo 62	ORGANISTÓWKA w zespole kościoła parafialnego	1909 r.	343/Wlkp/A z 12.06.2006
39.	Grzybowo	Grzybowo 35	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA	1757 r., wieża 1929/1930 r.	2465/A z 14.03.1993
40.	Grzybowo	Grzybowo 35	KAPLICA CMENTARNA	1936 r. – data faktyczna (w rejestrze zabyt. 1930 r.)	1731/A z 30.04.1975
41.	Grzybowo	Grzybowo 12	DWÓR w zespole dworskim	I poł. XIX w. XIX/XX w.	2200/A z 28.09.1990
42.	Grzybowo	Grzybowo 12	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	2200/A z 28.09.1990
43.	Grzybowo	AZP 55-34/30	GRODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE	X w.	1746/A z 05.03.1976
44.	Grzymysławice	Grzymysławice 6	PARK w zespole folwarcznym	3 ćw. XIX w.	2104/A z 28.11.1986
45.	Gulczewo	Gulczewo 10	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	1732/A z 30.04.1975
46.	Gulczewo	Gulczewo 10	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	1 poł. XIX w., 1897, pocz. XX w.	1732/A z 30.04.1975
47.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	DWÓR w zespole dworskim	ok. 1895 r.	1733/A z 30.04.1975
48.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	1733/A z 30.04.1975
49.	Kaczanowo	ul. Kościelna bez nr	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARCINA w zespole kościoła parafialnego	1763-1765, odnowiony: 1958, 2009	952/A z 05.03.1970
50.	Kawęczyn	Kawęczyn 1	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	2082/A z 28.04.1986
51.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA w zespole kościoła parafialnego	1846-1848	30/Wlkp/A z 31.05.2000
52.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	OGRODZENIE w zespole kościoła parafialnego	pocz. XIX w.	30/Wlkp/A z 31.05.2000 Obiekt nie figuruje w spisie obiektów wpisanych do rejestru zabytków NID (dostęp listopad 2024 r.)
53.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	CMENTARZ KOŚCIELNY w zespole kościoła parafialnego	poł. XIX w.	30/Wlkp/A z 31.05.2000
54.	Marzenin	ul. Parkowa 6	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	2079/A z 28.03.1986
55.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 27	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANDRZEJA	2 poł. XVI w.	2534/A z 01.08.1956

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

56.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	PAŁAC w zespole pałacowym	1910 r., powiększony 1919 r.	1773/A z 15.12.1977
57.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	PARK w zespole pałacowym	XIX/ XX w.	1773/A z 15.12.1977
58.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	KURNIK w zespole folwarcznym	1916 r.	2637/A z 02.04.1998
59.	Radomice	Radomice 9	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR (zachowały się szczytkowe piwnice)	1840-1860, rozbud. 1900 r.	2643/A z 19.05.1998 Obiekt nie figuruje w spisie obiektów wpisanych do rejestru zabytków NID (dostęp marzec 2024 r.)
60.	Radomice	Radomice 9	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2643/A z 19.05.1998
61.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	PARK w zespole dworskim	4 ćw. XIX w.	1525/A z 01.06.1974
62.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	Nr rej. zabytk. 1119/Wlkp/A z 09.06.2021
63.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	BRAMA PARKOWA w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	Nr rej. zabytk. 1119/Wlkp/A z 09.06.2021
64.	Węgierki	ul. Kościelna 1	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI (ob. rzymskokatolicki kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa) w zespole kościola	1907-1911	2096/A z 12.08.1986
65.	Węgierki	ul. Kościelna 1	PASTORÓWKA ob. plebania w zespole kościoła	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
66.	Węgierki	ul. Kościelna 1	OGRÓD w zespole kościoła	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
67.	Węgierki	ul. Kościelna 1	CMENTARZ w zespole kościoła (dawn. ewangelicki, ob. rzymskokatolicki)	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
68.	Węgierki	ul. Kościelna 1	OGRODZENIE CMENTARZA w zespole kościoła	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
69.	Węgierki	ul. Kościelna 1	OGRODZENIE PRZY PASTORÓWCE ob. plebani w zespole kościoła	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
70.	Węgierki	ul. Kościelna 2	DWÓR w zespole dworskim	3 ćw. XIX w.	1527/A z 01.06.1974
71.	Węgierki	ul. Kościelna 2	PARK w zespole dworskim	poł. XIX w.	2096/A z 12.08.1986
72.	Wódki	Wódki 13	KAPLICA GROBOWA CEGIELSKICH w zespole dworsko-folwarcznym	1936 r.	2196/A z 11.06.1990
73.	Wódki	Wódki 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	I. 40. XIX w., I. 20. XX w.	2196/A z 11.06.1990
74.	Wódki	Wódki 13	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2196/A z 11.06.1990

3.1.2. Gminna ewidencja zabytków

Obiekty zabytkowe zarówno te wpisane do rejestru zabytków jak i pozostałe ujmowane są w wojewódzkiej ewidencji zabytków jak i w gminnych ewidencjach zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest podstawą do stworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Gminna ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – t.j. Dz.U. 2024, poz. 1992). W gminnej ewidencji zabytków ujęte są zabytki nieruchome tj.: budynki, układy urbanistyczne, zespoły budowlane i zabytki archeologiczne. Stosownie do art. 22 ust 5 ww. ustawy:

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3)²⁾ inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. 2) Uznany za niezgodny z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 maja 2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego. Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków nie jest formą prawnej ochrony zabytku jaką jest wpis do rejestru zabytków. Jakkolwiek dla obiektu uwzględnionego w gminnej ewidencji zabytków istnieje obowiązek uzgodnienia przez właściwy organ architektoniczno – budowlany z organem decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (art. 53 i 60 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. Dz.U. 2024, poz. 1130) oraz uzgadniania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę (ustawa z dnia 7 lipca 1994 r., art. 39 ust. 3 Prawa budowlanego Dz.U. 2024, poz. 725).

Gmina Ewidencja Zabytków Gminy Września została wykonana w latach 2013-2019. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Września została wprowadzona Zarządzeniem Nr 206 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 17 października 2019 r.

Wykaz obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września

źródło: Zarządzenie Nr 206 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 17 października 2019 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września oraz kolejne zarządzenia włączające do GEZ i wyłączające z GEZ

L.p.	Sygnatura karty	Miejscowość	Adres/miejsce	Obiekt	Datowanie	Uwagi
1.	00.001.	Września	Śródmieście, Opieszyn, obszar AZP: 54-33, 54-34	UKŁAD URBANISTYCZNY oraz ARCHEOLOGICZNE NAWARSTWIENIA KULTUROWE MIASTA	XIII-XIX w.	Nr rej. zabyt. 295/Wlkp/A z 19.04.2006
2.	00.002.	Września	ul. Kościelna 21	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP I ŚW. STANISŁAWA	kościół - poł. XV w., wieża - kon. XV w., odbud. 1672, przebud. 1792 (Jan Binder), restaur. 1881-1887 (Zygmunt Gorgolewski)	Nr rej. zabyt. 2466/A z 14.03.1933
3.	00.003.	Września	ul. Kościuszki 27	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzymskokatolicki kościół par. pw. Świętego Ducha	1894 r.	Nr rej. zabyt. 2293/A z 08.12.1993
4.	00.004.	Września	ul. Świętokrzyska 18	KAPLICA, ob. kościół par. pw. Świętego Krzyża	1664 r. wg. WUOZ, faktycznie: 1640-1641	Nr rej. zabyt. 721/Wlkp/A z 02.12.2008
5.	00.005.	Września	ul. Świętokrzyska 18	CMENTARZ KOŚCIELNY	XVII w.	Nr rej. zabyt. 721/Wlkp/A z 02.12.2008
6.	00.006.	Września	ul. Gnieźnieńska 4	CMENTARZ PARAFIALNY KATOLICKI (farny)	XVIII/XIX w. wg. WUOZ; 1821 r. - przygotowany wniosek o uściślenie datacji	--
7.	00.007.	Września	ul. Gnieźnieńska 4	KAPLICA CMENTARNA	I. 20. XX w. wg. WUOZ; 1913 r. -	strefa ochrony konserwatorskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Wrzeźnia na lata 2025-2028

					przygotowany wniosek o uściślenie datacji	
8.	00.008.	Wrzeźnia	ul. Gnieźnieńska 4	OGRODZENIE Z BRAMĄ CMENTARZA KATOLICKIEGO	I. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
9.	00.009.	Wrzeźnia	ul. Kościuszki	CMENTARZ KOMUNALNY	od 1972 r.	--
10.	00.010.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 1	ZESPÓŁ KOSZAR - KASYNO	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
11.	00.011.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 3	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
12.	00.012.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 4	ZESPÓŁ KOSZAR - KOMENDANTURA	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
13.	00.013.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 7	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
14.	00.014.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 8	ZESPÓŁ KOSZAR - WOZOWNIA (ob. pływalnia)	1910 r.	Nr rej. zabyt. 2586/A z 26.03.1996
15.	00.015.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 9	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
16.	00.016.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 12	ZESPÓŁ KOSZAR - BLOK ŻOŁNIERSKI (ob. Zespół Szkół Zawod.)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
17.	00.017.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 13	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
18.	00.018.	Wrzeźnia	ul. Koszarowa 15	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
19.	00.019.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki 14	ZESPÓŁ KOSZAR - BLOK ŻOŁNIERSKI	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
20.	00.020.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki 14	ZESPÓŁ KOSZAR - MAGAZYN MUNDUROWY	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
21.	00.021.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki 15	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
22.	00.022.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki 16	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
23.	00.023.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki 17	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
24.	00.024.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki 18	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
25.	00.025.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki 19	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
26.	00.026.	Wrzeźnia	ul. T. Kościuszki, ul. Koszarowa	ZESPÓŁ KOSZAR - OGRODZENIE ZESPOŁU KOSZAR	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
27.	00.027.	Wrzeźnia	ul. Ratuszowa 1 (dawniej pod nazwą ul. Poznańska 1)	RATUSZ, (ob. Urząd Miasta i Gminy)	1909-1910	Nr rej. zabyt. 191/Wlkp/A z 28.06.2004
28.	00.028.	Wrzeźnia	ul. Chopina 10	ZESPÓŁ STAROSTWA - STAROSTWO (ob. Starostwo Powiatowe)	XIX/XX w. (1850-1939)	strefa ochrony konserwatorskiej
29.	00.029.	Wrzeźnia	ul. F. Chopina 9	ZESPÓŁ STAROSTWA - WILLA STAROSTY (ob. Urząd Stanu Cywilnego)	1913-1915 (proj. arch. Paulus i Liloe)	Nr rej. zabyt. 385/Wlkp/A z 25.07.2006
30.	00.030.	Wrzeźnia	ul. 3 Maja 12	ZESPÓŁ STAROSTWA - BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
31.	00.031.	Wrzeźnia	ul. Szkolna 23 i ul. Staszica 12	DOM URZĘDNIKÓW PAŃSTWOWYCH (ob. Komenda Powiatowa Policji)	1925 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
32.	00.032.	Wrzeźnia	ul. Jana Pawła II 10 (dawniej pod nazwą ul. Poznańska 10)	SĄD POWIATOWY	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
33.	00.033.	Wrzeźnia	ul. Sądowa 1	WIĘZIENIE (ob. biura i Prokuratura Rejonowa)	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
34.	00.034.	Wrzeźnia	ul. Warszawska 20	SZPITAL POWIATOWY	1925-1929	strefa ochrony

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

						konserwatorskiej
35.	00.035.	Września	ul. Szkolna 25	DOM STARCÓW I PRZYCHODNIA PRZECIWGRUŻLICZA (ob. Dom Pomocy Społecznej)	1928 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
36.	00.036.	Września	ul. Witkowska 1	WYŻSZA SZKOŁA MIEJSKA DLA CHŁOPCÓW I DZIEWCZĄT (ob. Liceum Ogólnokształcące)	1911 r.	Nr rej. zabyt. 798/Wlkp/A z 25.05.2010
37.	00.037.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 13	SZKOŁA ELEMENTARNA „DZIECI WRZESIŃSKICH” (ob. Muzeum i Biblioteka)	2 poł. XVIII w./ 1837-1840	Nr rej. zabyt. 1569/A z 10.09.1974
38.	00.038.	Września	ul. Szkolna 1	SZKOŁA LUDOWA (Szkoła Podstawowa nr 1)	pocz. XX w. (1902-1903 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej
39.	00.039.	Września	ul. Gnieźnierska 29	SZKOŁA MLECZARSKA	1928 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
40.	00.040.	Września	ul. 3 Maja 8	URZĄD CELNY	ok. 1805 r. wg. WUOZ omyłka pisarska: winno być ok. 1905 – przygotowany wniosek o sprostowanie datacji	strefa ochrony konserwatorskiej
41.	00.041.	Września	ul. Warszawska 34	POCZTA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
42.	00.042.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DWORZEC KOLEJOWY	1887 r.	--
43.	00.043.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - ZADASZENIE PERONU I	pocz. XX w.	--
44.	00.044.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - ZADASZENIE PERONU II	pocz. XX w.	--
45.	00.045.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - POMPA KOLEJOWA	pocz. XX w.	--
46.	00.046.	Września	po zachodniej stronie torowiska	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - WIEŻA CIŚNIENI	1907 r.	--
47.	00.047.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 1	1900-1910	--
48.	00.048.	Września	ul. Dworcowa 2	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 2	1900-1910	--
49.	00.049.	Września	ul. Dworcowa 2	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 2	1900-1910	--
50.	00.050.	Września	ul. Dworcowa 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 3	1900-1910	--
51.	00.051.	Września	ul. Dworcowa 4	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 4	1900-1910	--
52.	00.052.	Września	ul. Dworcowa 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 5	1900-1910	--
53.	00.053.	Września	ul. Dworcowa 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 5	1900-1910	--
54.	00.054.	Września	ul. I. Paderewskiego 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	--
55.	00.055.	Września	ul. I. Paderewskiego 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	--
56.	00.056.	Września	ul. I. Paderewskiego 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	--
57.	00.057.	Września	ul. I. Paderewskiego 2	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	pocz. XX w.	--
58.	00.058.	Września	ul. Świętokrzyska 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	--
59.	00.059.	Września	ul. Świętokrzyska 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 5	pocz. XX w.	--
60.	00.060.	Września	ul. Świętokrzyska 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	pocz. XX w.	--
61.	00.061.	Września	ul. Czerniejewska 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM DRÓŻNIKA	pocz. XX w.	--
62.	00.062.	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - PAŁAC	ok. 1830 r. i 1850 r., k. XIX w., przebud. po 1945 r.	Nr rej. zabyt. 966/A z 05.03.1970 strefa ochrony konserwatorskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

63.	00.063.	Września	ul. Opieszyn 6 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Harcerska 6)	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM ADMINISTRACJI DOMINIALNEJ	poł. XIX w. (ok. 1830 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej	
64.	00.064.	Września	ul. Opieszyn 7 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Harcerska 7)	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM ADMINISTRACJI DOMINIALNEJ	poł. XIX w. (ok. 1830 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej	
65.	00.065.	Września	ul. Opieszyn 5	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM MIESZKALNY SŁUŻBY	poł. XIX w. (ok. 1830 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej	
66.	00.066.	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM SŁUŻBY I PRALNIA	1830-1840	strefa ochrony konserwatorskiej	
67.	00.067.	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY PRALNI	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
68.	00.068.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 00.068a					
69.	00.068a	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - PARK (im. Dzieci Wrześnińskich)	poł. XVIII w.-XIX w.	Nr rej. zabyt. 966/A z 05.03.1970 strefa ochrony konserwatorskiej	
70.	00.069.	Września	ul. Kaliska 1 obecny nowy adres to ul. Zawodzie 1	ZESPÓŁ FOLWARCZNY ZAWODZIE - KOMIN GORZELNI	k. XIX w.	--	
71.	00.070.	Września	ul. Kaliska 1	ZESPÓŁ FOLWARCZNY ZAWODZIE - OBORA (ob. dom mieszkalny)	k. XIX w., przebud. I. 50. XX w.	--	
72.	00.071.	Września	ul. F. Chopina 3	ŚCIANA FRONTOWA DOMU	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
73.	00.072.	Września	ul. F. Chopina 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
74.	00.073.	Września	ul. F. Chopina 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
75.	00.074.	Września	ul. F. Chopina 7	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
76.	00.076.	Września	ul. F. Chopina 8	WILLA (tzw. WILLA STELMACHOWSKIEGO, dawna siedziba Gminy Września-Południe)	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
77.	00.077.	Września	ul. I. Daszyńskiego 1	DOM	k. XIX w.	--	
78.	00.078.	Września	ul. I. Daszyńskiego 7	DOM	1923 r.	strefa ochrony konserwatorskiej	
79.	00.079.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 00.079a					
80.	00.079a	Września	ul. I. Daszyńskiego bez nr	PARK MIEJSKI IM. JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO	I. 20. XX w.	Nr rej. zabyt. 2118/A z 10.04.1987 strefa ochrony konserwatorskiej	
81.	00.080.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
82.	00.081.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 2	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
83.	00.082.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
84.	00.083.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 4	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
85.	00.084.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
86.	00.085.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 7	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
87.	00.086.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 8	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
88.	00.087.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 9 (wg. pierwotnej dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Rzeczna 9)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
89.	00.088.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 10	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
90.	00.089.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 11	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

91.	00.090.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 14	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
92.	00.091.	Września	ul. Dzieci Wrześnińskich 14	DOM (obok DOMU nr 14)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
93.	00.092.	Września	ul. Fabryczna 18	DOM (GMINY ŻYDOWSKIEJ)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
94.	00.093.	Września	ul. Fabryczna 19	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
95.	00.094.	Września	ul. Fabryczna 27	DOM Z OFICYNĄ	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
96.	00.095.	Września	ul. Fabryczna 28	DOM	I. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
97.	00.096.	Września	ul. Fabryczna 29	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
98.	00.097.	Września	ul. Fabryczna 32	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
99.	00.098.	Września	ul. Fabryczna 33	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
100.	00.099.	Września	ul. Fabryczna 36	DOM (tzw. WILLA KADENÓW)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
101.	00.100.	Września	ul. Fabryczna 37	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
102.	00.101.	Września	ul. Fabryczna 41	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
103.	00.102.	Września	ul. Fabryczna 41a	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
104.	00.103.	Września	ul. Fabryczna 44	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
105.	00.104.	Września	ul. Gnieźnierska 1	DOM (dawny HOTEL DWORCOWY)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
106.	00.105.	Września	ul. Gnieźnierska 5	DOM (dawnej BIURA TARTAKU)	k. XIX w.	--
107.	00.106.	Września	ul. Gnieźnierska 6	DOM (tzw. WILLA KALISZEWSKICH)	I. 30 XX w.	--
108.	00.107.	Września	ul. Gnieźnierska 7	DOM (tzw. WILLA JEŻYKOWSKIEGO)	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
109.	00.108.	Września	ul. Gnieźnierska 11	DOM	I. 20. XX w.	--
110.	00.109.	Września	ul. Gnieźnierska 12	DOM	I. 30. XX w.	--
111.	00.110.	Września	ul. Gnieźnierska 17	ZESPÓŁ DOMU - FOLWARK MARIANOWO - DOM (późn. SZKOŁA ROLNICZA)	4 ćw. XIX w.	--
112.	00.111.	Września	ul. Gnieźnierska 17	ZESPÓŁ DOMU - FOLWARK MARIANOWO - BUDYNEK GOSPODARCZY (późn. SZKOŁA ROLNICZA)	k. XIX w.	--
113.	00.112.	Września	ul. Gnieźnierska 17	ZESPÓŁ DOMU - FOLWARK MARIANOWO - BUDYNEK GOSPODARCZY (późn. SZKOŁA ROLNICZA)	k. XIX w.	--
114.	00.113.	Września	ul. Gnieźnierska 30	DOM SĘDZIEGO	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
115.	00.114.	Września	ul. Gnieźnierska 32	DOM	I. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
116.	00.115.	Września	ul. Gnieźnierska 36	DOM (tzw. WILLA URBAŃSKIEGO)	1931 r.	Nr rej. zabyt. 1086/Wlkp/A z 10.03.2020 strefa ochrony konserwatorskiej
117.	00.116.	Września	ul. Harcerska 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
118.	00.117.	Września	ul. Harcerska 2	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
119.	00.118.	Września	ul. Harcerska 3	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
120.	00.119.	Września	ul. Harcerska 4	DOM	pol. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
121.	00.120.	Września	ul. Harcerska 5	DOM (dawnej ŻEŃSKA SZKOŁA WYDZIAŁOWA)	1904-1905 (w dokumentacji WUOZ k. XIX w.)	strefa ochrony konserwatorskiej
122.	00.121.	Września	ul. Harcerska 6	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

123.	00.122.	Września	ul. Harcerska 7	DOM (dawny HOTEL)	pol. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
124.	00.123.	Września	ul. Harcerska 8	DOM	2 pol. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
125.	00.124.	Września	ul. Harcerska 9	DOM	pol. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
126.	00.125.	Września	ul. Harcerska 10	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
127.	00.126.	Września	ul. Harcerska 11	DOM	1 ćw. XX	strefa ochrony konserwatorskiej
128.	00.127.	Września	ul. Harcerska 12	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
129.	00.128.	Września	ul. Harcerska 18	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
130.	00.129.	Września	ul. Harcerska 19	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
131.	00.130.	Września	ul. Jana Pawła II 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
132.	00.131.	Września	ul. Jana Pawła II 4	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
133.	00.132.	Września	ul. Jana Pawła II 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
134.	00.133.	Września	ul. Jana Pawła II 6	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
135.	00.134.	Września	ul. Jana Pawła II 7	DOM	1874 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
136.	00.135.	Września	ul. Jana Pawła II 8	DOM	2 pol. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
137.	00.136.	Września	ul. Jana Pawła II 9	DOM	2 pol. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
138.	00.137.	Września	ul. Jana Pawła II 12	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
139.	00.138.	Września	ul. Jana Pawła II 13	DOM	1910 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
140.	00.139.	Września	ul. Jana Pawła II 14	DOM	2 pol. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
141.	00.140.	Września	ul. Jana Pawła II 15	DOM	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
142.	00.141.	Września	ul. Jana Pawła II 16	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
143.	00.142.	Września	ul. Jana Pawła II 16 (pod tym samym numerem co dom wyżej, w dokumentacji WUOZ wspinany jako ul. Jana Pawła II 17)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
144.	00.143.	Września	ul. Jana Pawła II 17	DOM	2 pol. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
145.	00.144.	Września	ul. Jana Pawła II 18	DOM (tzw. DOM CUKROWNICZY)	1919 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
146.	00.145.	Września	ul. Jana Pawła II 22 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Jana Pawła 20)	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
147.	00.146.	Września	ul. Jana Pawła II 22 (pod tym samym numerem co dom wyżej)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
148.	00.147.	Września	ul. Jana Pawła II 23	DOM	1830 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
149.	00.148.	Września	ul. Jana Pawła II 24	DOM	1909 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
150.	00.149.	Września	ul. Jana Pawła II 25	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
151.	00.150.	Września	ul. Jana Pawła II 26	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
152.	00.151.	Września	ul. Jana Pawła II 27	DOM	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
153.	00.152.	Września	ul. Jana Pawła II 28	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
154.	00.153.	Września	ul. Jana Pawła II 29	DOM	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
155.	00.154.	Września	ul. Jana Pawła II 30	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

				(dawny HOTEL HAENISCH)		konserwatorskiej
156.	00.155.	Września	ul. Jana Pawła II 32	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
157.	00.156.	Września	ul. Jana Pawła II 33	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
158.	00.157.	Września	ul. J. Kilińskiego 3	DOM	pocz. XX w.	--
159.	00.158.	Września	ul. Kosynierów 5	DOM	l. 30. XX w.	--
160.	00.159.	Września	ul. Kosynierów 7	DOM PRACOWNIKÓW KOLEJOWYCH	l. 30. XX w.	--
161.	00.160.	Września	ul. Kosynierów 9	DOM	l. 20. XX w.	--
162.	00.161.	Września	ul. Kościelna 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
163.	00.162.	Września	ul. Kościelna 2	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
164.	00.163.	Września	ul. Kościelna 3	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
165.	00.164.	Września	ul. Kościelna 6	DOM	1905 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
166.	00.165.	Września	ul. Kościelna 7	DOM (obecnie PROBOSTWO)	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
167.	00.166.	Września	ul. Kościelna 8	DOM	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
168.	00.167.	Września	ul. Kościelna 9	DOM	1896 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
169.	00.168.	Września	ul. Kościelna 12	DOM (STARE PROBOSTWO, późn. wikaryjka)	l. 70. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
170.	00.169.	Września	ul. Kościelna 13	DOM (w dawn. zespole folwarku proboszczowskiego)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
171.	00.170.	Września	ul. Kościelna 14	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
172.	00.171.	Września	ul. Kościelna 17	DOM	1914 r. (w dokumentacji WUOZ 4 ćw. XIX w.)	strefa ochrony konserwatorskiej
173.	00.172.	Września	ul. Kościelna 18	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
174.	00.173.	Września	ul. Kościelna 20	DOM (dawna ORGANISTÓWKA)	1907 r. (w dokumentacji WUOZ 1 ćw. XX w.)	strefa ochrony konserwatorskiej
175.	00.174.	Września	ul. T. Kościuszki 1	DOM	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
176.	00.175.	Września	ul. T. Kościuszki 4	DOM URZĘDNIKA (dawn. POWIATOWY INSPEKTORAT SZKOLNY)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
177.	00.176.	Września	ul. T. Kościuszki 4	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 4	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
178.	00.177.	Września	ul. T. Kościuszki 5	DOM URZĘDNIKA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
179.	00.179.	Września	ul. T. Kościuszki 6	DOM URZĘDNIKA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
180.	00.180.	Września	ul. T. Kościuszki 8	DOM DLA PRACOWNIKÓW URZĘDU	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
181.	00.181.	Września	ul. T. Kościuszki 9-10	DOM DLA PRACOWNIKÓW URZĘDU	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
182.	00.182.	Września	ul. T. Kościuszki 11	WILLA	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
183.	00.183.	Września	ul. T. Kościuszki 11	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 11	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
184.	00.184.	Września	ul. T. Kościuszki 23	DOM (WILLA HRABIEGO)	1910 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
185.	00.185.	Września	ul. Ks. J. Laskowskiego 2	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
186.	00.186.	Września	ul. Ks. J. Laskowskiego 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
187.	00.187.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 2	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
188.	00.188.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 3	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

189.	00.189.	Września	ul. Legii Wrześcińskiej 4	DOM	I. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
190.	00.190.	Września	ul. Legii Wrześcińskiej 8	DOM	I. 30. XX w.	--	
191.	00.191.	Września	ul. Legii Wrześcińskiej 12	DOM	I. 30. XX w.	--	
192.	00.192.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 121 z dnia 10 sierpnia 2021 r. obiekt: DOM, ul. Legii Wrześcińskiej 14, I. 30. XX w.					
193.	00.193.	Września	ul. Legii Wrześcińskiej 18	DOM	I. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
194.	00.194.	Września	ul. 3 Maja 1	DOM	1889 r.	strefa ochrony konserwatorskiej	
195.	00.195.	Września	ul. 3 Maja 2	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
196.	00.196.	Września	ul. 3 Maja 3	DOM (dawny OŚRODEK ZDROWIA, ob. biura Starostwa Powiatowego)	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
197.	00.197.	Września	ul. 3 Maja 3	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 3	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
198.	00.198.	Września	ul. 3 Maja 11	DOM (dawna PASTORÓWKA)	1 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
199.	00.199.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 1)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - DOM MIESZKALNY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
200.	00.200.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 1)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - BUDYNEK GOSPODARZY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
201.	00.201.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 2)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - BUDYNEK GOSPODARZY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
202.	00.202.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 2)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - BRAMA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
203.	00.203.	Września	ul. A. Mickiewicza 1	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
204.	00.203a.	Września	ul. A. Mickiewicza 2	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
205.	00.204.	Września	ul. A. Mickiewicza 4	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
206.	00.205.	Września	ul. A. Mickiewicza 4	OFICYNA DOMU NR 4	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
207.	00.206.	Września	ul. A. Mickiewicza 5	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
208.	00.207.	Września	ul. A. Mickiewicza 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
209.	00.208.	Września	ul. A. Mickiewicza 7	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
210.	00.209.	Września	ul. A. Mickiewicza 8	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
211.	00.210.	Września	ul. A. Mickiewicza 9	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej	
212.	00.211.	Września	ul. A. Mickiewicza 10	DOM	1901 r.	strefa ochrony konserwatorskiej	
213.	00.212.	Września	ul. Miłosławska 1	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
214.	00.213.	Września	ul. Miłosławska 2	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
215.	00.214.	Września	ul. Miłosławska 3	DOM	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej	
216.	00.215.	Września	ul. Miłosławska 4	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
217.	00.216.	Września	ul. Miłosławska 5	DOM	1905 r.	strefa ochrony konserwatorskiej	
218.	00.217.	Września	ul. Miłosławska 6	DOM	I. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
219.	00.218.	Września	ul. Miłosławska 7	DOM (dawny HOTEL WARSZAWSKI)	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej	
220.	00.219.	Września	ul. Miłosławska 9	DOM (tzw. WILLA ŁOSIŃSKIEGO)	I. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	
221.	00.220.	Września	ul. Miłosławska 15	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

222.	00.221.	Września	ul. Miłostawska 16	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
223.	00.222.	Września	ul. Miłostawska 19 (w pierw. dokumentacji WUOZ wpis. jako ul. Mickiewicza 19)	DOM	1911 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
224.	00.223.	Września	ul. Miłostawska 21	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
225.	00.224.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - OGRÓD	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
226.	00.225.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - ALTANA	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
227.	00.226.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - TEREN STRZELNICY	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
228.	00.227.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - BUDYNEK STRZELNICY	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
229.	00.228.	Września	ul. I. Paderewskiego 7	DOM	I. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
230.	00.229.	Września	ul. I. Paderewskiego 27	DOM	I. 20. XX w.	--
231.	00.230.	Września	ul. I. Paderewskiego 28	DOM	1933 r.	--
232.	00.231.	Września	ul. I. Paderewskiego 31	DOM	I. 30. XX w.	--
233.	00.232.	Września	ul. I. Paderewskiego 36	DOM	1932 r.	--
234.	00.233.	Września	ul. I. Paderewskiego 39	DOM	I. 30. XX w.	--
235.	00.234.	Września	ul. I. Paderewskiego 43	DOM	I. 30. XX w.	--
236.	00.235.	Września	ul. I. Paderewskiego 45	DOM	I. 30. XX w.	--
237.	00.236.	Września	ul. I. Paderewskiego 46	DOM	I. 30. XX w.	--
238.	00.237.	Września	ul. Parkowa 1	DOM	I. 30. XX w.	--
239.	00.238.	Września	ul. Parkowa 3	DOM	I. 30. XX w.	--
240.	00.239.	Września	Rynek 1	DOM (dawny HOTEL POD BIAŁYM ORŁEM)	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
241.	00.240.	Września	Rynek 2	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
242.	00.241.	Września	Rynek 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
243.	00.242.	Września	Rynek 6	DOM	1912 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
244.	00.243.	Września	Rynek 7	DOM	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
245.	00.244.	Września	Rynek 9	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
246.	00.245.	Września	Rynek 10	DOM (dawn. STARY RATUSZ)	k. XIX w., przeb. w l. 2011-2012	strefa ochrony konserwatorskiej
247.	00.246.	Września	Rynek 11	DOM	1910 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
248.	00.247.	Września	Rynek 12	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
249.	00.248.	Września	Rynek 13	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
250.	00.249.	Września	Rynek 14	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
251.	00.250.	Września	Rynek 15	DOM	1 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
252.	00.251.	Września	Rynek 16	DOM	1 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

253.	00.252.	Września	Rynek 17	DOM	1 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
254.	00.253.	Września	Rynek 18	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
255.	00.254.	Września	Rynek 20	ŚCIANA FRONTOWA DOMU	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
256.	00.255.	Września	Rynek 21	DOM	XIX/XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
257.	00.256.	Września	Rynek 22	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
258.	00.257.	Września	Rynek 23	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
259.	00.258.	Września	Rynek 24	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
260.	00.259.	Września	Rynek 25	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
261.	00.260.	Września	ul. Rzeczna 1	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
262.	00.261.	Września	ul. Rzeczna 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
263.	00.262.	Września	ul. Rzeczna 7	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
264.	00.264.	Września	ul. H. Sienkiewicza 1	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
265.	00.265.	Września	ul. H. Sienkiewicza 2	DOM	1898 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
266.	00.266.	Września	ul. H. Sienkiewicza 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
267.	00.267.	Września	ul. H. Sienkiewicza 4	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
268.	00.268.	Września	ul. H. Sienkiewicza 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
269.	00.269.	Września	ul. H. Sienkiewicza 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
270.	00.270.	Września	ul. H. Sienkiewicza 7	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
271.	00.271.	Września	ul. H. Sienkiewicza 8	DOM	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
272.	00.272.	Września	ul. H. Sienkiewicza 9	DOM	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
273.	00.273.	Września	ul. H. Sienkiewicza 10	DOM (w strukturze kamienicy narożnikowej przy ul. Warszawskiej 40)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
274.	00.274.	Września	ul. H. Sienkiewicza 11	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
275.	00.275.	Września	ul. H. Sienkiewicza 12	DOM	l. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
276.	00.276.	Września	ul. H. Sienkiewicza 13	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
277.	00.277.	Września	ul. H. Sienkiewicza 14	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
278.	00.278.	Września	ul. H. Sienkiewicza 15-16	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
279.	00.279.	Września	ul. H. Sienkiewicza 17	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
280.	00.280.	Września	ul. H. Sienkiewicza 18	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
281.	00.281.	Września	ul. H. Sienkiewicza 19	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
282.	00.282.	Września	ul. H. Sienkiewicza 20	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
283.	00.283.	Września	ul. H. Sienkiewicza 21	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
284.	00.284.	Września	ul. H. Sienkiewicza 21 (ten sam numer co dom wyżej)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
285.	00.285.	Września	ul. Słowian 5	DOM	l. 20. XX w.	--
286.	00.286.	Września	ul. Słowian 23	DOM	l. 20. XX w.	--
287.	00.287.	Września	Plac św. Stanisława 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
288.	00.288.	Września	ul. S. Staszica 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

289.	00.289.	Września	ul. S. Staszica 5	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
290.	00.290.	Września	ul. S. Staszica 13	DOM (WILLA)	l. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
291.	00.291.	Września	ul. S. Staszica 14	DOM (WILLA)	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
292.	00.292.	Września	ul. S. Staszica 15	DOM (WILLA)	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
293.	00.293.	Września	ul. Szkolna 12	PRZEDSZKOLE (dawna OCHRONKA PARAFIALNA)	pocz. XX w.	--
294.	00.294.	Września	ul. Szkolna 17	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
295.	00.295.	Września	ul. Szkolna 18	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
296.	00.296.	Września	ul. Szkolna 20	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
297.	00.297.	Września	ul. Szkolna 21	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
298.	00.299.	Września	ul. Szkolna 27 a, b, c	BLOK MIESZKALNY (trzy klatki schodowe a, b i c)	1941 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
299.	00.300.	Września	ul. Szkolna 28-29-30	BLOK MIESZKALNY (trzy klatki schodowe nr 28, 29 i 30)	1941 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
300.	00.301.	Września	ul. Szkolna 31-32	BLOK MIESZKALNY (dwie klatki schodowe nr 31 i 32)	1941 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
301.	00.302.	Września	ul. Warszawska 2	DOM	1913 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
302.	00.303.	Września	ul. Warszawska 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
303.	00.304.	Września	ul. Warszawska 4	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
304.	00.305.	Września	ul. Warszawska 5	DOM Z OFICYNAMI	1905 r.	Nr rej. zabyt. 2569/A z 28.12.1995 strefa ochrony konserwatorskiej
305.	00.306.	Września	ul. Warszawska 6	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
306.	00.307.	Września	ul. Warszawska 7	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
307.	00.308.	Września	ul. Warszawska 8	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
308.	00.309.	Września	ul. Warszawska 9	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
309.	00.310.	Września	ul. Warszawska 10	DOM	l poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 967/A z 5.03.1970 strefa ochrony konserwatorskiej
310.	00.312.	Września	ul. Warszawska 11	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
311.	00.313.	Września	ul. Warszawska 12	DOM	1905 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
312.	00.314.	Września	ul. Warszawska 13	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
313.	00.315.	Września	ul. Warszawska 15	DOM	XIX w.	Nr rej. zabyt. 2173/A z 20.02.1989 strefa ochrony konserwatorskiej
314.	00.316.	Września	ul. Warszawska 16	DOM	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
315.	00.317.	Września	ul. Warszawska 17	DOM	1931 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
316.	00.318.	Września	ul. Warszawska 18	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 18	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
317.	00.319.	Września	ul. Warszawska 21	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
318.	00.320.	Września	ul. Warszawska 22	DOM	k. XIX w., odbud. 2010 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
319.	00.321.	Września	ul. Warszawska 23	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
320.	00.322.	Września	ul. Warszawska 24	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

321.	00.323.	Września	ul. Warszawska 25	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
322.	00.324.	Września	ul. Warszawska 28	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
323.	00.325.	Września	ul. Warszawska 29	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
324.	00.326.	Września	ul. Warszawska 30	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
325.	00.327.	Września	ul. Warszawska 31	DOM	2 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
326.	00.328.	Września	ul. Warszawska 32	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
327.	00.329.	Września	ul. Warszawska 33	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
328.	00.330.	Września	ul. Warszawska 35	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
329.	00.331.	Września	ul. Warszawska 36	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
330.	00.332.	Września	ul. Warszawska 38	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
331.	00.333.	Września	ul. Warszawska 39	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
332.	00.334.	Września	ul. Warszawska 40	DOM dom 1 o nr 40	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
333.	00.335.	Września	ul. Warszawska 40	DOM dom 2 o nr 40	XIX/XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
334.	00.336.	Września	ul. W. Wiewiórowskiego 2	DOM	I. 20. XX w.	--
335.	00.337.	Września	ul. Witkowska 8	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
336.	00.338.	Września	ul. Witkowska 10	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
337.	00.339.	Września	ul. Witkowska bez nr	WIEŻA CIŚNIEŃ	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
338.	00.340.	Września	ul. Miłosławska 8	STACJA POMP	1912 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
339.	00.341.	Września	ul. Warszawska 27a	ZESPÓŁ BROWARU - BUDYNEK PRODUKCYJNY	1874 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
340.	00.342.	Września	ul. Warszawska 27	ZESPÓŁ BROWARU - DOM PRZY BROWARZE	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
341.	00.343.	Września	ul. Warszawska 27	ZESPÓŁ BROWARU - SALA ODEON	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
342.	00.344.	Września	ul. Witkowska 7-9	ZESPÓŁ RZEŹNI MIEJSKIEJ - BUDYNEK MIESZKALNY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
343.	00.346.	Września	ul. Kolejowa 2	POZOSTAŁOŚCI DAWN. CUKROWNI, KOTŁOWNIA	I. 80. XIX w.	--
344.	00.347.	Września	ul. Czerniejewska 4a	ZESPÓŁ MŁYNA - WILLA w zespole młyna	I. 20. XX w.	--
345.	00.348.	Września	ul. Czerniejewska 4	ZESPÓŁ MŁYNA - MŁYN w zespole młyna	I. 20. XX w.	--
346.	00.349.	Września	ul. Czerniejewska 4	ZESPÓŁ MŁYNA - BUDYNEK GOSPODARCZY	I. 20. XX w.	--
347.	00.350.	Września	ul. Szkolna 26, nr geod. 1040/5	DOM CZWORAK	k. XIX w.	Zarządzenie nr 117 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.
348.	00.351.	Września	ul. Sienkiewicza 2 nr geod. 1398	BUDYNKI GOSPODARCZE	k. XIX w.	Zarządzenie nr 115 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.
349.	00.352.	Września	ul. Kolejowa 6 nr geod. 935/6	ZESPÓŁ CUKROWNI: MAGAZYN	I. 80. XIX w.	Zarządzenie nr 116 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.
350.	00.355.	Września	ul. Kolejowa 10 nr geod. 932	ZESPÓŁ CUKROWNI: BUDYNEK GOSPODARCZY	I. 80. XIX w.	Zarządzenie nr 114 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.
351.	01.01.	Bardo	Bardo 12	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA	1783 r.	Nr rej. zabyt. 950/A z 04.03.1970
352.	01.02.	Bardo	Bardo bez nr	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	XVIII w.	--
353.	01.03.	Bardo	Bardo 17	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. DOM NR 17	pocz. XX w.	--
354.	01.04.	Bardo	Bardo 17	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	--

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

355.	01.05.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	I. 30. XIX w., pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 961/A z 05.03.1970
356.	01.06.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 01.06a				
357.	01.06a	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK	pocz. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2159/A z 26.06.1989 i 28.03.1997
358.	01.07.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - WOZOWNIA ob. bud. magazynowo-garażowy	ok. 1910 r.	Nr rej. zabyt. 2618/A z 28.03.1997
359.	01.08.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN ZBOŻOWY	ok. 1910 r.	Nr rej. zabyt. 2618/A z 28.03.1997
360.	01.09.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN	ok. 1910 r.	Nr rej. zabyt. 2618/A z 28.03.1997
361.	01.10.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - 2 BRAMY	poł. XIX w.	--
362.	01.11.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - FILARY FURTY DO PARKU	XIX/XX w.	--
363.	01.12.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE PARKU	XIX/XX w.	--
364.	01.13.	Bardo	Bardo 23	DOM	1902 r.	--
365.	01.14.	Bardo	Bardo 23	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 23	pocz. XX w.	--
366.	01.15.	Bardo	Bardo 6	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH	XIX/XX w.	--
367.	01.16.	Bardo	Bardo 7	CZWORAK	XIX/XX w.	--
368.	01.17.	Bardo	Bardo 8	DOM	1913 r.	--
369.	01.18.	Bardo	Bardo 16	DOM	1913 r.	--
370.	01.19.	Bardo	Bardo 3	STODOŁA w zagrodzie nr 3	1 poł. XX w.	--
371.	01.20.	Bardo	Bardo 20	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH	XIX/XX w.	--
372.	01.21.	Bardo	Bardo 24	DOM	1 poł. XX w.	--
373.	01.22.	Bardo	Bardo 25	STODOŁA w zagrodzie nr 25	1 poł. XX w.	--
374.	02.01.	Białężyce	Białężyce 36	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	1908 r.	Nr rej. zabyt. 1730/A z 29.04.1975
375.	02.02.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 02.02a				
376.	02.02a.	Białężyce	Białężyce 36	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1730/A z 29.04.1975
377.	02.06.	Białężyce	Białężyce 44	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - SZEŚCIORAK	1917 r.	--
378.	02.07.	Białężyce	Białężyce 46	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWOJAK	pocz. XX w.	--
379.	02.08.	Białężyce	Białężyce 56	DRÓŻBÓWKA	XIX/XX w.	--
380.	03.01.	Bierzglin	Bierzglin 22	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWÓR	1912 r.	--
381.	03.02.	Bierzglin	Bierzglin 27	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - RZADCÓWKA	1912 r.	--
382.	03.03.	Bierzglin	Bierzglin 28	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	1912 r.	--
383.	03.04.	Bierzglin	Bierzglin 27	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA-STAJNIA- UJEŹDŻALNIA	4 ćw. XIX w.	--
384.	03.05.	Bierzglin	Bierzglin 27	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - SPICHLERZ	4 ćw. XIX w.	--
385.	03.06.	Bierzglin	Bierzglin 7	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. dom	k. XIX w.	--
386.	03.07.	Bierzglin	Bierzglin 7	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	--

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

387.	03.08.	Bierzglin	Bierzglin 14	ZESPÓŁ DOMU NR 14 - DOM	pocz. XX w.	--	
388.	03.10.	Bierzglin	Bierzglin 14	ZESPÓŁ SZKOŁY 1 - OGRODZENIE	pocz. XX w.	--	
389.	03.11.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 120 z dnia 10 sierpnia 2021 r. obiekt: DOM w zagrodzie BIERZGLIN nr 13, pocz. XX w.					
390.	03.12.	Bierzglin	Bierzglin 13	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 13	pocz. XX w.	--	
391.	03.13.	Bierzglin	Bierzglin 19	DOM	pocz. XX w.	--	
392.	03.14.	Bierzglin	Bierzglin 21	DOM	pocz. XX w.	--	
393.	03.15.	Bierzglin	Bierzglin 21	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 21	pocz. XX w.	--	
394.	03.16.	Bierzglin	Bierzglin 21	OGRODZENIE w zagrodzie nr 21	pocz. XX w.	--	
395.	03.17.	Bierzglin	Bierzglin bez nr	CMENTARZ EWANGELICKI	2 poł. XIX w.	--	
396.	04.01.	Bierzglinek	ul. Klonowa 39	SZKOŁA ob. kaplica św. Rodziny	pocz. XX w.	--	
397.	04.02.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA-STAJNIA	XIX/XX w.	--	
398.	04.03.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA-CHLEW	XIX/XX w.	--	
399.	04.04.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - SPICHLERZ	XIX/XX w.	--	
400.	04.05.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA	XIX/XX w.	--	
401.	04.06.	Bierzglinek	ul. Orzechowa 12	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWOJAK	XIX/XX w.	--	
402.	04.07.	Bierzglinek	ul. Orzechowa 14	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWOJAK	XIX/XX w.	--	
403.	05.01.	Broniszewo	Broniszewo 3 nr geod. 3/3	DWÓR	ok. poł. XIX w., rozbud. pocz. XX w.	Zarządzenie nr 113 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.	
404.	05.04.	Broniszewo	Broniszewo 3 nr geod. 3/3	OGRODZENIE	k. XIX w.	Zarządzenie nr 112 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.	
405.	06.01.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 21	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	3 ćw. XIX w.	--	
406.	06.02.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 22	ZESPÓŁ DWORSKI - OFICYNA	4 ćw. XIX w.	--	
407.	06.03.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 06.03a					
408.	06.03a.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 21	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2061/A z 1.1986	
409.	06.04.	Chocicza Mała	Chocicza Mała przy nr 23	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - KURNIK	4 ćw. XIX w.	--	
410.	06.05.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	--	
411.	06.06.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 12	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	--	
412.	06.07.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 23	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	--	
413.	06.08.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 24	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	--	
414.	06.09.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 3	DOM (poniatówka) w zagrodzie nr 3	I. 30. XX w.	--	
415.	06.10.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 3	BUDYNKI GOSPODARCZE w zagrodzie nr 3	I. 30. XX w.	--	
416.	06.11.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 4	DOM (poniatówka)	I. 30. XX w.	--	
417.	06.12.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 6	DOM (poniatówka)	I. 30. XX w.	--	
418.	06.13.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 9	DOM (poniatówka)	1936 r.	--	
419.	06.14.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 9	BUDYNKI GOSPODARCZE w zagrodzie nr 9	1936 r.	--	
420.	07.01.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 22	SZKOŁA (stara)	k. XIX w.	--	
421.	07.02.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	XIX/XX w.	--	
422.	07.03.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 07.03a					
423.	07.03a.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY	XIX/XX w.	Nr rej. zabyt. 2060/A z 1.1986	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

				- PARK KRAJOBRAZOWY			
424.	07.04.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	k. XIX w.	--	
425.	07.05.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	k. XIX w.	--	
426.	07.06.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - POZOSTAŁOŚCI OGRODZENIA	4 ćw. XIX w.	--	
427.	07.07.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 14	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	--	
428.	07.08.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 15	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	--	
429.	07.09.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 15	OBORA DLA KRÓW ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH	k. XIX w.	--	
430.	07.10.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 16	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	--	
431.	07.11.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 17	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	--	
432.	07.12.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 18	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	--	
433.	07.13.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 18	BUDYNEK GOSPODARCZY przy domu nr 18	k. XIX w.	--	
434.	07.14.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 19	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	--	
435.	09.01.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 22	RZĄDCÓWKA	ok. 1880 r.	--	
436.	09.02.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - PAŁAC	ok. 1890 r.	Nr rej. zabyt. 1452/A z 08.06.1973	
437.	09.03.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - OBORA	ok. 1880 r.	--	
438.	09.04.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - SPICHLERZ	ok. 1880 r.	--	
439.	09.05.	omyłka do weryfikacji					
440.	09.06.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - STAJNIA WYJAZDOWA - WOZOWNIA	k. XIX w.	--	
441.	09.07.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - OWCZARNIA	k. XIX w.	--	
442.	09.08.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - WIEŻA CIŚNIEN	ok. 1905 r.	--	
443.	09.09.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - KUŹNIA	k. XIX w.	--	
444.	09.10.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - ROSZARNIA DO LNU	k. XIX w.	--	
445.	09.11.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 09.11a					
446.	09.11a.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1452/A z 08.06.1973	
447.	09.12.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 5	OCHRONKA ob. dom	1 ćw. XX w.	--	
448.	09.13.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 10	CZWORAK	1 ćw. XX w.	--	
449.	09.14.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 16	OŚMIORAK	1 ćw. XX w.	--	
450.	09.15.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 20	CZWORAK DLA PRACOWNIKÓW FUNKCYJNYCH WIEŻY CIŚNIEN	1 ćw. XX w.	--	
451.	10.01.	Gonice	Gonice 14	KUŹNIA I DOM NR 14	1907 r.	--	
452.	10.02.	Gonice	Gonice bez nr	CMENTARZ EWANGELICKI	XIX/XX w.	--	
453.	10.03.	Gonice	Gonice 11 nr geod. 104/6	DWÓR	k. XIX w.	Zarządzenie nr 111 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.	
454.	10.04.	Gonice	Gonice 9 nr geod. 100/2	BUDYNEK MIESZKALNY I GOSPODARCZY	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 110 Burmistrza Miasta i Gminy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

						Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.	
455.	10.05.	Gonice	Gonice 2 nr geod. 118/9	SZKOŁA	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 109 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.	
456.	10.06.	Gonice	Gonice 2 nr geod.118/9	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY SZKOLE	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 108 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.	
457.	11.01.	Goniczki	Goniczki 18 nr geod. 122/5	DWÓR	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 107 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 10 sierpnia 2021 r.	
458.	11.02.	Goniczki	Goniczki 22 nr geod. 128 i 123/3	DOM Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
459.	11.03.	Goniczki	Goniczki 32 nr geod. 40	CZWORAK	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
460.	11.04.	Goniczki	Goniczki 9 nr geod.23/1	DOM I BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
461.	11.05.	Goniczki	Goniczki 15 nr geod. 33	DOM I BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
462.	11.06.	Goniczki	Goniczki 16 nr geod.32	DOM I BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
463.	11.07.	Goniczki	Goniczki 33 nr geod. 41	DOM	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
464.	11.08.	Goniczki	Goniczki 34 nr geod. 41	DOM	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
465.	11.10.	Goniczki	Goniczki 37 nr geod. 52	DOM I BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
466.	11.11.	Goniczki	Goniczki 37 nr geod. 52	BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 166 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 28 października 2021 r.	
467.	12.01.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. FILIPA I JAKUBA	1881-1883 r.	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006	
468.	12.02.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE Z BRAMKAMI	4 ćw. XIX w.	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006	
469.	12.03.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - CMENTARZ KOŚCIELNY	XIX/XX w.	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006	
470.	12.04.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - ORGANISTÓWKA	1909 r.	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006	
471.	12.05.	Gozdowo	Gozdowo 61	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	XIX/XX w.	--	
472.	12.06.	Gozdowo	Gozdowo 60	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - TROJAK	2 ćw. XIX w.	--	
473.	12.07.	Gozdowo	Gozdowo bez nr	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OBORA	pocz. XX w.	--	
474.	12.08.	Gozdowo	Gozdowo 64	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	2 poł. XIX w.	--	
475.	12.09.	Gozdowo	Gozdowo 65	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	2 poł. XIX w.	--	
476.	12.10.	Gozdowo	Gozdowo 66	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	2 poł. XIX w.	--	
477.	12.11.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA	k. XIX w.	--	
478.	12.12.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - MAGAZYN ZBOŻOWY	1916 r.	--	
479.	12.13.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - KUŹNIA	1924 r.	--	
480.	12.14.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 12.04a					
481.	12.14a.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	--	
482.	12.15.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA	1912 r.	--	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

483.	12.16.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA I	1906 r.	--	
484.	12.17.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA II	1930 r.	--	
485.	12.18.	Gozdowo	Gozdowo 57	SZKOŁA ob. Dom Samopomocy Środowiskowej	XIX/XX w.	--	
486.	12.19.	Gozdowo	Gozdowo 21	DOM	1 ćw. XX w.	--	
487.	12.20.	Gozdowo	Gozdowo 22	DOM w zagrodzie nr 22	1 ćw. XX w.	--	
488.	12.21.	Gozdowo	Gozdowo 22	OBORA w zagrodzie nr 22	1 poł. XX w.	--	
489.	12.22.	Gozdowo	Gozdowo 22	STODOŁA w zagrodzie nr 22	1 poł. XX w.	--	
490.	12.23.	Gozdowo	Gozdowo 27	DOM w zagrodzie nr 27	pocz. XX w.	--	
491.	12.24.	Gozdowo	Gozdowo 27	STODOŁA w zagrodzie nr 27	pocz. XX w.	--	
492.	12.25.	Gozdowo	Gozdowo 28	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 28	pocz. XX w.	--	
493.	12.26.	Gozdowo	Gozdowo 28	STODOŁA w zagrodzie nr 28	pocz. XX w.	--	
494.	12.27.	Gozdowo	Gozdowo 29	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 29	pocz. XX w.	--	
495.	12.28.	Gozdowo	Gozdowo 30	DOM w zagrodzie nr 30	pocz. XX w.	--	
496.	12.29.	Gozdowo	Gozdowo 30	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 30	pocz. XX w.	--	
497.	12.30.	Gozdowo	Gozdowo 34	DOM	XIX/XX w.	--	
498.	12.31.	Gozdowo	Gozdowo 36	DOM	1939-1945	--	
499.	12.32.	Gozdowo	Gozdowo 41	DOM	1939 r.	--	
500.	12.33.	Gozdowo	Gozdowo 43	DOM	1908 r.	--	
501.	12.34.	Gozdowo	Gozdowo 47 (w dokumentacji WUOZ omyłkowo 48)	DOM	1 ćw. XX w.	--	
502.	12.35.	Gozdowo	Gozdowo 79	DOM	1939-1945	--	
503.	13.01.	Gozdowo Młyn	Gozdowo Młyn 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OWCZARNIA	k. XIX w.	--	
504.	13.02.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 137 z dnia 14 września 2020 r. obiekt: Gozdowo Młyn 2, ZESPÓŁ FOLWARCZNY – SPICHLERZ (MAGAZYN ZBOŻOWY), XIX/XX w.					
505.	13.03.	Gozdowo Młyn	Gozdowo Młyn 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA	XIX/XX w.	--	
506.	13.04.	Gozdowo Młyn	Gozdowo Młyn 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA	2 poł. XIX w.	--	
507.	14.01.	Grzybowo	Grzybowo 35	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA	1757 r., wieża 1929/1930 r.	Nr rej. zabyt. 2465/A z 14.03.1993	
508.	14.02.	Grzybowo	Grzybowo 35	KAPLICA CMENTARNA	1936 r. – data faktyczna (w rejestrze zabyt. 1930 r.)	Nr rej. zabyt. 1731/A z 30.04.1975	
509.	14.03.	Grzybowo	Grzybowo 35	CMENTARZ KOŚCIELNY	2 poł. XIX w.	--	
510.	14.04.	Grzybowo	Grzybowo 35	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, część czynna	2 poł. XIX w.	--	
511.	14.05.	Grzybowo	Grzybowo 35	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, nowy	XX w.	--	
512.	14.06.	Grzybowo	Grzybowo 32	SZKOŁA	1908 r.	--	
513.	14.07.	Grzybowo	Grzybowo 12	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	I poł. XIX w. XIX/XX w.	Nr rej. zabyt. 2200/A z 28.09.1990	
514.	14.08.	Grzybowo	Grzybowo 14	ZESPÓŁ DWORSKI - OFICYNA	k. XIX w.	--	
515.	14.09.	Grzybowo	Grzybowo 12	ZESPÓŁ DWORSKI - BRAMA	pocz. XX w.	--	
516.	14.10.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 14.10a					
517.	14.10a.	Grzybowo	Grzybowo 12	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2200/A z 28.09.1990	
518.	14.11.	Grzybowo	Grzybowo 16	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	k. XIX w.	--	
519.	14.12.	Grzybowo	Grzybowo bez nr	CMENTARZ EWANGELICKI	1902 r.	--	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

520.	14.13.	Grzybowo	Grzybowo 14a	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA	k. XIX w.	--	
521.	14.14.	Grzybowo	Grzybowo 12 nr geod. 196/7	BRAMA DO PARKU I	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
522.	14.15.	Grzybowo	Grzybowo 12 nr geod. 196/7	BRAMA DO PARKU II	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
523.	14.16.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	BRAMA NA PODWÓRZE FOLWARCZNE	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
524.	14.17.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	OBORA W ZESPOLE FOLWARCZNYM	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
525.	14.18.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	GARAŻ W ZESPOLE FOLWARCZNYM	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
526.	14.19.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	OBORA WOLARNIA	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
527.	14.20.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	STAJNIA OBORA	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
528.	14.21.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	OBORA CIELEŃCIARNIA	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
529.	14.22.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	KUŹNIA STELMACHARNIA	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
530.	14.23.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	OBORA	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
531.	14.24.	Grzybowo	Grzybowo 14 nr geod. 196/8	OBORA CIELEŃCIARNIA	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
532.	14.25.	Grzybowo	Grzybowo 62 nr geod. 62	DOM	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
533.	14.26.	Grzybowo	Grzybowo 45 nr geod. 83	BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
534.	14.27.	Grzybowo	Grzybowo 48 nr geod. 94/1	BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
535.	14.28.	Grzybowo	Grzybowo 56 nr geod. 52	DOM	k. XIX w.	Zarządzenie nr 175 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 16 listopada 2021 r.	
536.	15.01.	Grzysławice	Grzysławice 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OŚMIORAK	k. XIX w.	--	
537.	15.02.	Grzysławice	Grzysławice 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STAJNIA	4 ćw. XIX w.	--	
538.	15.03.	Grzysławice	Grzysławice 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - BRAMA	k. XIX w.	--	
539.	15.04.	Grzysławice	Grzysławice 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA	4 ćw. XIX w.	--	
540.	15.05.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 15.05a					
541.	15.05a.	Grzysławice	Grzysławice 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - PARK DWORSKI	3 ćw. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2104/A z 28.11.1986	
542.	16.01.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	1910 r.	--	
543.	16.02.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - OBORA	4 ćw. XIX w.	--	
544.	16.03.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - BRAMA	k. XIX w.	--	
545.	16.04.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 16.04a					
546.	16.04a.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	pocz. XX w.	--	
547.	16.05.	Gulczewko	Gulczewko nr geod. 69/1	OGRODZENIE PARKU	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
548.	17.01.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 119 z 10.08.2021 obiekt:					

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

		Gulczewo 10 ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY – DWÓR, k. XIX w.				
549.	17.01a.	Gulczewo	Gulczewo 10	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1732/A z 30.04.1975 Zarządzenie nr 168 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 29 października 2021 r.
550.	17.02.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - BUDYNEK ADMINISTRACYJNY	1900 r.	--
551.	17.03.	Gulczewo	Gulczewo 9	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - TROJAK	1870-1880 r.	--
552.	17.04.	Zdublowany wpis. Karta usunięta. Patrz karta nr 17.14				
553.	17.05.	Gulczewo	Gulczewo 8	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWOJAK	3 ćw. XIX w.	--
554.	17.06.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA, JAŁOWNIK	1875 r.	--
555.	17.07.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN	2 poł. XIX w.	--
556.	17.08.	Omyłka do weryfikacji				
557.	17.09.	Omyłka do weryfikacji				
558.	17.10.	Gulczewo	Gulczewo 10	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE	2 poł. XIX w.	--
559.	17.11.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 17.11a				
560.	17.11a.	Gulczewo	Gulczewo 10	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	1 poł. XIX w., 1897, pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 1732/A z 30.04.1975
561.	17.12.	Gulczewo	Gulczewo 1 nr geod. 9	SZKOŁA	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.
562.	17.13.	Gulczewo	Gulczewo 1 nr geod. 9	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY SZKOLE	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.
563.	17.14.	Gulczewo	Gulczewo 7 nr geod. 43	TROJAK	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.
564.	17.15.	Gulczewo	Gulczewo 6 nr geod. 44	DWOJAK	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.
565.	18.01.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	ok. 1895 r.	Nr rej. zabyt. 1733/A z 30.04.1975
566.	18.02.	Gutowo Małe	ul. Centralna 22	ZESPÓŁ DWORSKI - MAGAZYN ZBOŻOWY	4 ćw. XIX w.	--
567.	18.03.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 18.03a				
568.	18.03a.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1733/A z 30.04.1975
569.	18.04.	Gutowo Małe	ul. Centralna 29	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - MAGAZYN PASZ	k. XIX w.	--
570.	18.05.	Omyłka do weryfikacji				
571.	18.06.	Gutowo Małe	ul. Centralna 27	ZESPÓŁ DWORSKI - STAJNIA	k. XIX w.	--
572.	18.07.	Gutowo Małe	ul. Centralna nr geod. 77/5	BRAMA NA FOLWARK	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.
573.	18.08.	Gutowo Małe	ul. Centralna nr geod. 77/12	BUDYNEK GOSPODARCZY FOLWARKU	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.
574.	18.09.	Gutowo Małe	ul. Centralna 21 nr geod. 96/2	CZWORAK	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.
575.	18.10.	Gutowo Małe	ul. Centralna 23 nr geod. 96/1	CZWORAK	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

						2022 r.	
576.	18.11.	Gutowo Male	ul. Centralna 2 nr geod. 116/1	DOM	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
577.	18.12.	Gutowo Male	ul. Centralna 6 nr geod. 114	DOM	ok. 1910-1920	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
578.	18.13.	Gutowo Male	ul. Centralna 24 nr geod. 78	DOM	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
579.	19.01.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 54	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR (STARY)	1850-1868	--	
580.	19.02.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 55	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR (NOWY)	4 ćw. XIX, 1913 r.	--	
581.	19.03.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 19.03a					
582.	19.03a.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 54	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	--	
583.	19.04.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 43 nr geod. 160/8	SZKOŁA	1904 r.	Zarządzenie nr 185 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 2 sierpnia 2022 r.	
584.	19.05.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 43 nr geod. 160/8	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY SZKOLE	1904 r.	Zarządzenie nr 185 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 2 sierpnia 2022 r.	
585.	19.06.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 67 nr geod. 29/7	STACJA KOLEJOWA - DOM PRACOWNIKÓW KOLEJOWYCH	1888 r.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
586.	19.07.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 67 nr geod. 29/7	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY STACJI KOLEJOWEJ	1888 r.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
587.	19.08.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 95 z 06.04.2023 r. obiekt: Gutowo Wielkie 58 i 59; nr geod. 100 i 102; OBORA W ZESPOLE FOLWARKU; 2 poł. XIX w.					
588.	19.09.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 50 nr geod. 78/2	CZWORAK	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
589.	19.10.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 51 nr geod. 78/4 i 78/8	CZWORAK	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
590.	19.11.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 52 nr geod. 135/2	CZWORAK	4 ćw. XIX w.	Zarządzenie nr 37 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 22 lutego 2022 r.	
591.	20.01.	Kaczanowo	ul. Kościelna bez nr	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARCINA	1763-1765, odnowiony: 1958, 2009	Nr rej. zabyt. 952/A z 05.03.1970	
592.	20.02.	Kaczanowo	ul. Kościelna 37	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - PLEBANIA	4 ćw. XIX w.	--	
593.	20.03.	Kaczanowo	właściwie obręb geodezyjny Bierzglinek	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	XX w.	--	
594.	20.04.	Kaczanowo	ul. Kościelna 24	SZKOŁA	4 ćw. XIX w.	--	
595.	20.05.	Kaczanowo	ul. Szkolna 1	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR w zespole dworskim	1912 r.	--	
596.	20.06.	Kaczanowo	ul. Szkolna 1	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w., pocz. XX w.	--	
597.	20.07.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 21	DOM	ok. 1910 r.	--	
598.	20.08.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 26	DOM	pocz. XX w.	--	
599.	20.09.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 26	BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	--	
600.	20.10.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 26	STODOŁA	1 poł. XX w.	--	
601.	20.11.	Kaczanowo	ul. Kaliska 6	DOM	1939-1945	--	
602.	20.12.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 156 z dnia 6 sierpnia 2024 r. obiekt: BUDYNEK GOSPODARCZY, pocz. XX w., KACZANOWO, ul. Kaliska 6					
603.	20.13.	Kaczanowo	ul. Kaliska 30	BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	--	
604.	20.14.	Kaczanowo	ul. Kaliska 41	DOM	pocz. XX w.	--	
605.	20.15.	Kaczanowo	ul. Kaliska 50	DOM	k. XIX w.	--	
606.	20.16.	Kaczanowo	ul. Kaliska 86	DOM	pocz. XX w.	--	
607.	20.17.	Kaczanowo	ul. Kościelna 22	DOM	k. XIX w.	--	
608.	20.18.	Kaczanowo	ul. Kościelna 22	BUDYNEK GOSPODARCZY	XIX/XX w.	--	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

609.	21.01.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 21.01a				
610.	21.01a.	Kawęczyn	Kawęczyn 1	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2082/A z 28.04.1986
611.	22.01.	Kleparz	Kleparz 33 nr geod. 44/2	PONIATÓWKA	l. 30. XX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
612.	22.02.	Kleparz	Kleparz 35 nr geod. 42/6	PONIATÓWKA	l. 30. XX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
613.	22.03.	Kleparz	Kleparz 36 nr geod. 35/3	BUDYNEK GOSPODARCZY	l. 30. XX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
614.	23.01.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 118 z 10.08.2021 karty nr 23.01.: Marzenin, ul. Ks. Twardego 32; ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA ; 1846-1848				
615.	23.01.a	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA	1846-1848	Nr rej. zabyt. 30/Wkp/A z 31.05.2000 Zarządzenie nr 168 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 29.10.2022 r.
616.	23.02.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE	pocz. XIX w.	Nr rej. zabyt. 30/Wkp/A z 31.05.2000 Obiekt nie figuruje w spisie obiektów wpisanych do rejestru zabytków NID (dostęp marzec 2024 r.)
617.	23.03.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - BRAMA	pocz. XIX w.	--
618.	23.04.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 23.04a				
619.	23.04a.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - CMENTARZ KOŚCIELNY	pot. XIX w.	Nr rej. zabyt. 30/Wkp/A z 31.05.2000
620.	23.05.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - PLEBANIA	1847 r.	--
621.	23.06.	Marzenin	ul. Parkowa 4	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	1896 r.	--
622.	23.07.	Marzenin	ul. Parkowa 6	ZESPÓŁ DWORSKI - DOM	k. XIX w.	--
623.	23.08.	Marzenin	ul. Parkowa 2	ZESPÓŁ DWORSKI - OBORA	4 ćw. XIX w.	--
624.	23.09.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 23.09a				
625.	23.09a.	Marzenin	ul. Parkowa 6	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2079/A z 28.03.1986
626.	23.10.	Marzenin	ul. Kolejowa 2	GORZELNIA	k. XIX w.	--
627.	23.11.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 35 (dawniej Marzenin 71)	DOM	1910 r.	--
628.	23.12.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32 nr geod. 74/1	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY PLEBANII	1846-1848	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
629.	23.13.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 10 nr geod. 172/1	DOM PRACOWNIKÓW KOLEI	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
630.	24.01.	Nadarzyce	Nadarzyce 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - RZĄDCÓWKA	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	--
631.	24.02.	Nadarzyce	Nadarzyce 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CHLEWNIA	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	--
632.	24.03.	Nadarzyce	Nadarzyce 3	CZWORAK	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	--
633.	24.04.	Nadarzyce	Nadarzyce 6	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY CZWORAKU nr 6	XIX/XX w.	--
634.	24.05.	Nadarzyce	Nadarzyce 5	CZWORAK	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	--
635.	24.06.	Nadarzyce	Nadarzyce 6	CZWORAK	XIX/XX, przebudowa	--

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

					l. 50. XX w.		
636.	25.01.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OFICYNA	pocz. XX w.	--	
637.	25.02.	Neryngowo	Neryngowo 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	pocz. XX w.	--	
638.	25.03.	Neryngowo	Neryngowo 4	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	pocz. XX w.	--	
639.	25.04.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA	1927 r.	--	
640.	25.05.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - SPICHLERZ	1906 r.	--	
641.	25.06.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - WOZOWNIA - KUŹNIA - STAJNIA	1925 r.	--	
642.	25.07.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CIELEŃNIK	1 ćw. XX w.	--	
643.	25.08.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 25.08a					
644.	25.08a.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XVIII w., XIX w.	--	
645.	26.01.	Noskowo	Noskowo 9	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	--	
646.	26.02.	Noskowo	Noskowo 9	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - BRAMA w zespole folwarcznym	k. XIX w.	--	
647.	26.03.	Noskowo	Noskowo 12 nr geod. 90	DOM	1892 r.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.	
648.	27.01.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 27	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANDRZEJA	2 poł. XVI w.	Nr rej. zabyt. 2534/A z 01.08.1956	
649.	27.02.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska bez nr	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	2 poł. XIX w.	--	
650.	27.03.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 13	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. dom	1 ćw. XX w.	--	
651.	27.04.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 13	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY	1 ćw. XX w.	--	
652.	27.05.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 57	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - RZĄDCÓWKA	4 ćw. XIX w.	--	
653.	27.06.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 4	DOM	1929 r.	--	
654.	27.07.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 4	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 4	pocz. XX w.	--	
655.	27.08.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 9	DOM	1929 r.	--	
656.	27.09.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 13	DOM	k. XIX w.	--	
657.	27.10.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 24	DOM	1927 r.	--	
658.	27.11.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 24	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 24	1 ćw. XX w.	--	
659.	27.12.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 43	DOM	pocz. XX w.	--	
660.	27.13.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 43	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 43	1 ćw. XX w.	--	
661.	27.14.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 45	DOM	XIX/XX w.	--	
662.	27.15.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 45	STODOŁA w zagrodzie nr 45	1 poł. XX w.	--	
663.	27.16.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 48	DOM	k. XIX w.	--	
664.	27.17.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 48	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 48	2 ćw. XX w.	--	
665.	27.18.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 49-50	DOM	k. XIX w.	--	
666.	27.19.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 52	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 52	4 ćw. XIX w.	--	
667.	28.03.	Nowy Folwark	ul. Mostowa 1 nr geod. 156/1	STODOŁA W ZESPOLU FOLWARCZNYM	2 poł. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.	
668.	29.01.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 67	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. dom	k. XIX w.	--	
669.	29.02.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 19	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY ob. dom	XIX/XX w.	znacząco przebudowany na pocz. XXI w.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

670.	29.03.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 28	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	2 poł. XIX w.	--	
671.	29.04.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 28	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STAJNIA-OBORA	I. 80. XIX w., przebud. I. 70. XX w.	--	
672.	29.05.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 102 z dnia 22 lipca 2020 r. obiekt: Oblaczkowo 28: ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY – STODOŁA, k. XIX w., przebud. I. 70. XX w.					
673.	29.06.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 42	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DOM	k. XIX w.	--	
674.	29.07.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 43	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWOJAK	k. XIX w.	--	
675.	29.08.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 45	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - CZWORAK	20-30 XX w.	--	
676.	29.09.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 25	DOM w zagrodzie nr 25	1898 r.	--	
677.	29.10.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 25	BUDYNKI GOSPODARCZE w zagrodzie nr 25	XIX/XX w.	--	
678.	29.11.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 32	DOM	1901 r.	--	
679.	29.12.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 33	DOM	4 ćw. XIX w.	--	
680.	29.13.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 48	DOM	1913 r.	--	
681.	29.14.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 49	DOM	k. XIX w.	--	
682.	29.15.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 57-58	DOM	k. XIX w.	--	
683.	29.16.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 57-58	OBORA	k. XIX w.	--	
684.	29.17.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 57-58	CHLEW	ok. 1900 r.	--	
685.	29.18.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 62	DOM	1896 r.	--	
686.	29.19.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 64	DOM	1939-1945	--	
687.	29.20.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 68	DOM	pocz. XX w.	--	
688.	29.21.	Oblaczkowo	Oblaczkowo 112	DOM	1939-1945	--	
689.	30.01.	Osowo	Osowo 16	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. dom	k. XIX w.	--	
690.	30.02.	Osowo	Osowo 16	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	--	
691.	30.03.	Osowo	Osowo 1	DOM	k. XIX w.	--	
692.	30.04.	Osowo	Osowo 5	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 5	k. XIX w.	--	
693.	30.05.	Osowo	Osowo 8	DOM	k. XIX w.	--	
694.	30.06.	Osowo	Osowo 9	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 9	k. XIX w.	--	
695.	30.07.	Osowo	Osowo 10	DOM	k. XIX w.	--	
696.	30.08.	Osowo	Osowo 14-15	DOM	k. XIX w.	--	
697.	30.09.	Osowo	Osowo 14-15	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 14-15	k. XIX w.	--	
698.	30.10.	Osowo	Osowo 19	DOM	k. XIX w.	--	
699.	30.11.	Osowo	Osowo 23	DOM	pocz. XX w.	--	
700.	30.12.	Osowo	Osowo 25	DOM	pocz. XX w.	--	
701.	30.13.	Osowo	Osowo 28	DOM	k. XIX w.	--	
702.	30.14.	Osowo	Osowo 28	STODOŁA w zagrodzie nr 28	pocz. XX w.	--	
703.	30.15.	Osowo	Osowo 33	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 33	pocz. XX w.	--	
704.	30.16.	Osowo	Osowo 35-36	DOM	pocz. XX w.	--	
705.	31.01.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	ZESPÓŁ PAŁACOWY - PAŁAC	1910 r., powiększony 1919 r.	Nr rej. zabyt. 1773/A z 15.12.1977	
706.	31.02.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	ZESPÓŁ PAŁACOWY - OGRODZENIE	1 ćw. XX w.	--	
707.	31.03.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 31.03a					
708.	31.03a.	Ostrowo	Ostrowo Szlacheckie	ZESPÓŁ PAŁACOWY	XIX/ XX w.	Nr rej. zabyt.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

		Szlacheckie	12	- PARK KRAJOBRAZOWY		1773/A z 15.12.1977	
709.	31.04.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	1916 r.	--	
710.	31.05.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 7	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	1916 r.	--	
711.	31.06.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 1	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - TROJAK	pocz. XX w.	--	
712.	31.07.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STAJNIA	1916 r.	--	
713.	31.09.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - MAGAZYN ZBOŻOWY	ok. 1860 r.	--	
714.	31.10.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - KURNIK	1916 r.	Nr rej. zabyt. 2637/A z 02.04.1998	
715.	31.11.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - WOZOWNIA	1916 r.	--	
716.	31.12.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - ELEKTROWNIA	1916 r.	--	
717.	31.13.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12 nr geod. 29/5	BRAMA DO PARKU	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.	
718.	32.01.	Otoczna	Otoczna 24	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OFICYNA	k. XIX w.	--	
719.	32.02.	Otoczna	Otoczna 19	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - CZWORAK	1912 r.	--	
720.	32.03.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA I - MAGAZYN	pocz. XX w.	--	
721.	32.04.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA II	1902 r.	--	
722.	32.05.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA III - JAŁOWNIK	pocz. XX w.	--	
723.	32.06.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN GOSPODARCZY	1906 r.	--	
724.	32.07.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 32.07a					
725.	32.07a.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	--	
726.	32.08.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE I BRAMA	pocz. XX w.	--	
727.	32.09.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 32.09a					
728.	32.09a.	Otoczna	Otoczna bez nr	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI (dawnego kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja)	XIX w.	--	
729.	32.10.	Otoczna	Otoczna bez nr	CMENTARZ BEZWYZNANIOWY (kolejowego obozu pracy zwany żydowskim)	XX w.	--	
730.	32.11.	Otoczna	Otoczna 42 nr geod. 114/1	DWORZEC KOLEJOWY	1888 r.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.	
731.	32.12.	Otoczna	Otoczna 42 nr geod. 114/1	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DWORCU	1888 r.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.	
732.	32.13.	Otoczna	Otoczna 23 nr geod. 94/8	BRAMA NA PODWÓRZE FOLWARCZNE II	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.	
733.	34.01.	Psary Małe	ul. Ustronie bez nr	CMENTARZ EWANGELICKI	2 poł. XIX w.	--	
734.	34.02.	Psary Małe	ul. Długa 3 nr geod. 49/4	DOM	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.	
735.	35.01.	Psary Polskie	właściwie obręb geodezyjny Sokolowo	KAPLICA FILJALNA PW. MB KRÓLOWEJ ŚWIATA	k. XIX w.	--	
736.	35.02.	Psary Polskie	Psary Polskie 115	DOM (dawn. nr 91)	pocz. XX w.	--	
737.	35.03.	Psary Polskie	Psary Polskie 117	DOM (dawn. nr 92)	1908 r.	--	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

738.	35.04.	Psary Polskie	Psary Polskie 121	DOM (dawn. nr 98)	k. XIX w.	--
739.	35.05.	Psary Polskie	Psary Polskie 124	DOM (dawn. i ob. nr 124)	1908 r.	--
740.	35.06.	Psary Polskie	Psary Polskie 153	DOM (dawn. nr 125)	3 ćw. XIX w.	--
741.	35.07a.	Wyłączono z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września Zarządzeniem Burmistrza nr 95 z 06.04.2023 r. obiekt: Psary Polskie 152; nr. geod. 266, 267/1; DOM; 1899 r.				
742.	36.01.	Psary Wielkie	Psary Wielkie bez nr	CMENTARZ EWANGELICKI	XIX w.	--
743.	37.01.	Radomice	Radomice 9	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR (nie istnieje)	1840-1860, rozbud. 1900 r.	Obiekt nie figuruje w spisie obiektów wpisanych do rejestru zabytków NID (dostęp sierpień 2020 r.).
744.	37.02.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 37.02a				
745.	37.02a.	Radomice	Radomice 9	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2643/A z 19.05.1998
746.	38.01.	Sędziwojowo	Sędziwojowo	CMENTARZ EWANGELICKI	2 poł. XIX w.	--
747.	38.02.	Sędziwojowo	Sędziwojowo 11 nr geod. 126/1	SZKOŁA	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
748.	38.03.	Sędziwojowo	Sędziwojowo 11 nr geod. 126/1	BUDYNEK GOSPODARCZY W ZESPOLE SZKOŁY	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
749.	38.05.	Sędziwojowo	Sędziwojowo 58 nr geod. 107/2	DOM	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
750.	39.01.	Słomowo	Słomowo 22	DOM (dawn. nr 20)	1908 r.	--
751.	39.02.	Słomowo	Słomowo 4 nr geod. 62/3	SZKOŁA	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
752.	40.01.	Sobiesiemie	Sobiesiemie 19	MŁYN ZBOŻOWY	ok. 1900 r.	--
753.	40.02.	Sobiesiemie	Sobiesiemie bez nr	CMENTARZ EWANGELICKI	XIX/XX w.	--
754.	40.03.	Sobiesiemie	Sobiesiemie 47 nr geod. 76/1	SZKOŁA	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
755.	40.04.	Sobiesiemie	Sobiesiemie nr geod. 167	DOM OBOK NR 2	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
756.	40.05.	Sobiesiemie	Sobiesiemie 25 nr geod. 124/9	DOM Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	k. XIX w.	Zarządzenie nr 144 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 26 maja 2022 r.
757.	41.01.	Sokolowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	1909 r.	--
758.	41.02.	Sokolowo	ul. Szlachecka 1	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - CZWORAK	1911 r.	--
759.	41.03.	Sokolowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - WOZOWNIA	k. XIX w.	--
760.	41.04.	Sokolowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA-MAGAZYN PASZOWY	3 ćw. XIX w.	--
761.	41.05.	Sokolowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	pocz. XX w.	--
762.	41.06.	Sokolowo	ul. Bitwy pod Sokolowem bez nr	KAPLICA	k. XIX w.	--
763.	41.07.	Sokolowo	ul. Bitwy pod Sokolowem bez nr	CMENTARZ BITEWNY (miejsce pamięci narodowej – Kopiec Kosynierów 1848 r.)	1848 r.	--
764.	41.08.	Sokolowo	ul. Szlachecka 26	CMENTARZ BITEWNY (szczątki ekshumowane w 2012 r. i przeniesione na cmentarz bitewny Kopiec Kosynierów 1848 r. w Sokolowie)	1848 r.	--
765.	42.01.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - OBORA	4 ćw. XIX w.	--
766.	42.02.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - MAGAZYN	4 ćw. XIX w.	--

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

767.	42.03.	Soleczno	Soleczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - SPICHLERZ	k. XIX w.	--	
768.	42.04.	Soleczno	Soleczno 20	ZESPÓŁ DWORSKI - CZWORAK	XIX/XX w.	--	
769.	42.05.	Soleczno	Soleczno 21	ZESPÓŁ DWORSKI - CZWORAK	XIX/XX w.	--	
770.	42.06.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 42.06a					
771.	42.06a.	Soleczno	Soleczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	4 ćw. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1525/A z 01.06.1974	
772.	42.08.	Soleczno	Soleczno 3	DOM	1939-1945	--	
773.	42.09.	Soleczno	Soleczno 11	DOM	XIX/XX w.	--	
774.	42.10.	Soleczno	Soleczno 12	DOM	k. XIX w.	--	
775.	42.11.	Soleczno	Soleczno 19	DOM	1898 r.	--	
776.	42.12.	Soleczno	Soleczno 19	STODOŁA w zagrodzie nr 19	1898 r.	--	
777.	42.13.	Soleczno	Soleczno 28	DOM	1939-1945	--	
778.	43.01.	Stanisławowo	Stanisławowo 10	SZKOŁA	k. XIX w.	--	
779.	43.02.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	ZESPÓŁ DWORSKO- FOLWARCZNY - OGRODZENIE	k. XIX w.	--	
780.	43.03.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	ZESPÓŁ DWORSKO- FOLWARCZNY - BRAMA	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1119/Wlkp/A z 09.06.2021	
781.	43.04.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 43.04a					
782.	43.04a.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	ZESPÓŁ DWORSKO- FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1119/Wlkp/A z 09.06.2021	
783.	43.05.	Stanisławowo	Stanisławowo 8	CZWORAK	k. XIX w.	--	
784.	43.06.	Stanisławowo	Stanisławowo 9	CZWORAK	k. XIX w.	--	
785.	45.01.	Węgiernki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ EWANGELICKI (ob. rzymskokatolicki kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa)	1907-1911	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986	
786.	45.02.	Węgiernki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - PASTORÓWKA ob. plebania	pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986	
787.	45.03.	Węgiernki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRÓD	pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986	
788.	45.04.	Węgiernki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - CMENTARZ (dawn. ewangelicki, ob. rzym.-kat.)	pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986	
789.	45.05.	Węgiernki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE CMENTARZA	pocz. XX w.	--	
790.	45.06.	Węgiernki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE PRZY PASTORÓWCE ob. plebania	pocz. XX w.	--	
791.	45.07.	Węgiernki	ul. Kościelna 2	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	3 ćw. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1527/A z 01.06.1974	
792.	45.08.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 45.08a					
793.	45.08a.	Węgiernki	ul. Kościelna 2	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY ZE STAWEM	pol. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986	
794.	45.09.	Węgiernki	ul. Kasztanowa 1	DOM w zagrodzie nr 1	XIX/XX w.	--	
795.	45.10.	Węgiernki	ul. Kasztanowa 1	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 1	XIX/XX w.	--	
796.	45.11.	Węgiernki	ul. Kasztanowa 1	STODOŁA w zagrodzie nr 1	XIX/XX w.	--	
797.	45.12.	Węgiernki	ul. Kościelna 1	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY PLEBANII	1909-1911	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	
798.	45.13.	Węgiernki	ul. Kasztanowa 4	DOM	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

799.	45.14.	Węgiarki	ul. Kasztanowa 4	BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	
800.	45.16.	Węgiarki	ul. Kasztanowa 4	MUR ZAGRODY	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	
801.	45.17.	Węgiarki	ul. Kasztanowa 20	DOM Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	
802.	45.18.	Węgiarki	ul. Lipowa 7	DOM Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	
803.	45.19.	Węgiarki	ul. Wrzesińska 13	DOM	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	
804.	45.21	Węgiarki	ul. Wrzesińska 25	STODOŁA	pocz. XX w.	Zarządzenie nr 94 Burmistrza Miasta i Gminy Września z dnia 06.04.2023 r.	
805.	46.01.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - KAPLICA GROBOWA CEGIELSKICH	1936 r.	Nr rej. zabyt. 2196/A z 11.06.1990	
806.	46.02.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	l. 40. XIX w., l. 20. XX w.	Nr rej. zabyt. 2196/A z 11.06.1990	
807.	46.03.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA	k. XIX w.	--	
808.	46.04.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STAJNIA - WOZOWNIA	4 ćw. XIX w.	--	
809.	46.05.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - SPICHLERZ	1897 r.	--	
810.	46.06.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	pocz. XX w.	--	
811.	46.07.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE	k. XIX w.	--	
812.	46.08.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - 3 BRAMY	k. XIX w.	--	
813.	46.09.	Wykreślono – korekta karty, patrz karta nr 46.09a					
814.	46.09a.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2196/A z 11.06.1990	
815.	47.01.	Żemiki	Żemiki 3-4	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK w zespole folwarcznym	k. XIX w.	--	
816.	47.02.	Żemiki	Żemiki 1	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - POZOSTAŁOŚCI OGRODZENIA	k. XIX w.	--	

Rozszerzenie Gminnej Ewidencji Zabytków

Na przełomie 2019 r. i 2020 r. na podstawie wskazania przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu (pismo z 9 sierpnia 2019 r.) nowych obiektów, które należy ująć w Gminnej Ewidencji Zabytków przygotowano ewidencyjne karty adresowe dla obiektów nieruchomości i zespołów folwarcznych. W maju 2020 r. karty zostały przekazane do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu w celu zaopiniowania. Karty ewidencyjne zostały zaopiniowane pozytywnie (pismo z 25 września 2020 r.). Obecnie trwa procedura przygotowawcza do włączenia obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września.

**Wykaz zespołów folwarcznych wskazanych przez WWKZ
do włączenia do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września**

L.p.	Sygnatura karty	Obiekt
1.	00.068b.	Września (Zawodzie) - folwark
2.	01.00.	Bardo – folwark
3.	02.00.	Białężyce – folwark
4.	03.00.	Bierzglin – folwark
5.	04.00.	Bierzglinek – folwark
6.	05.00.	Broniszewo – folwark
7.	06.00.	Chocicza Mała – folwark
8.	07.00.	Chocicza Wielka – folwark
9.	09.00.	Chwalibogowo – folwark
10.	10.00.	Gonice – folwark
11.	11.00.	Goniczki – folwark
12.	13.00.	Gozdowo – folwark
13.	12.00.	Gozdowo Młyn – folwark
14.	14.00a.	Grzybowo-Chrzanowice – folwark
15.	14.00b.	Grzybowo-Rabieżyce – folwark
16.	15.00.	Grzymysławice – folwark
17.	16.00.	Gulczewko – folwark
18.	17.00.	Gulczewo – folwark
19.	18.00.	Gutowo Małe – folwark
20.	19.00.	Gutowo Wielkie – folwark
21.	21.00.	Kawęczyn – folwark
22.	23.00.	Marzenin – folwark
23.	24.00.	Nadarzyce – folwark
24.	25.00.	Neryngowo – folwark
25.	26.00.	Noskowo – folwark
26.	29.00.	Oblączkowo – folwark
27.	31.00.	Ostrowo Szlacheckie – folwark
28.	32.00.	Otoczna – folwark
29.	42.00.	Sołeczno – folwark
30.	41.00.	Sokołowo – folwark
31.	43.00.	Stanisławowo – folwark
32.	37.00.	Radomice – folwark
33.	46.00.	Wódki – folwark
34.	47.00.	Żerniki – folwark

Odstąpienie od włączenia do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu pismem z dnia 04.10.2022. r. oraz pismem z dnia 11.04.2023 r. poinformował Burmistrza Miasta i Gminy Września o zamiarze wyłączenie niżej wymienionych obiektów z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Wobec czego Burmistrz Miasta i Gminy Września odstąpił od włączania do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Września niżej wymienionych obiektów wcześniej wskazanych do włączenia:

1.	45.22.	Węgierki	ul. Wrzesińska 52	OBORA	pocz. XX w.	--
2.	45.23.	Węgierki	ul. Wrzesińska 52	BRAMA W ZAGRODZIE	pocz. XX w.	--

3.2. Zabytki ruchome

Ewidencja zabytków ruchomych z terenu gminy Września

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, opr. S. Mazurkiewicz

Lp.	Miejscowość	Zespół zabytków ruchomych	Rejestr zabytków
1.	Bardo	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Mikołaja	-
2.	Gozdowo	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętych Filipa i Jakuba – 25 obiektów	87/Wlkp/A z 31.05.2006
3.	Grzybowo	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Michała Archanioła	-
4.	Kaczanowo	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Marcina	-
5.	Marzenin	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Mikołaja	30/Wlkp/A z 31.05.2000
6.	Nowa Wieś Królewska	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Andrzeja Apostoła	75/7/B z 1950 533/Wlkp/B z 01.07.2019
7.	Węgiełki	zespół wyposażenia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	-
8.	Września	zespół wyposażenia kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Stanisława BM – 71 obiektów + krzyż na zewnętrznej ścianie prezbiterium	362/Wlkp/B z 02.09.2014 392/Wlkp/B z 05.03.2015
9.	Września (Opieszyn)	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Ducha	-
10.	Września (Lipówka)	zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Krzyża – 3 ołtarze + malatury	63/Wlkp/B z 26.04.2004
11.	Września (Zawodzie)	2 wagony typu Kdxh 7150-7 z 1951 r. oraz wagon typu KDDxZ 9071-1 -z 1960 r.	B-266 z 18.12.2008
12.	Września	Pomnik w formie krzyża z figurą Ukrzyżowanego na cmentarzu parafialnym	588/Wlkp/B z 31.12.2021

3.3. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków i ewidencji zabytków

Historyczny układ urbanistyczny miasta Wrześni

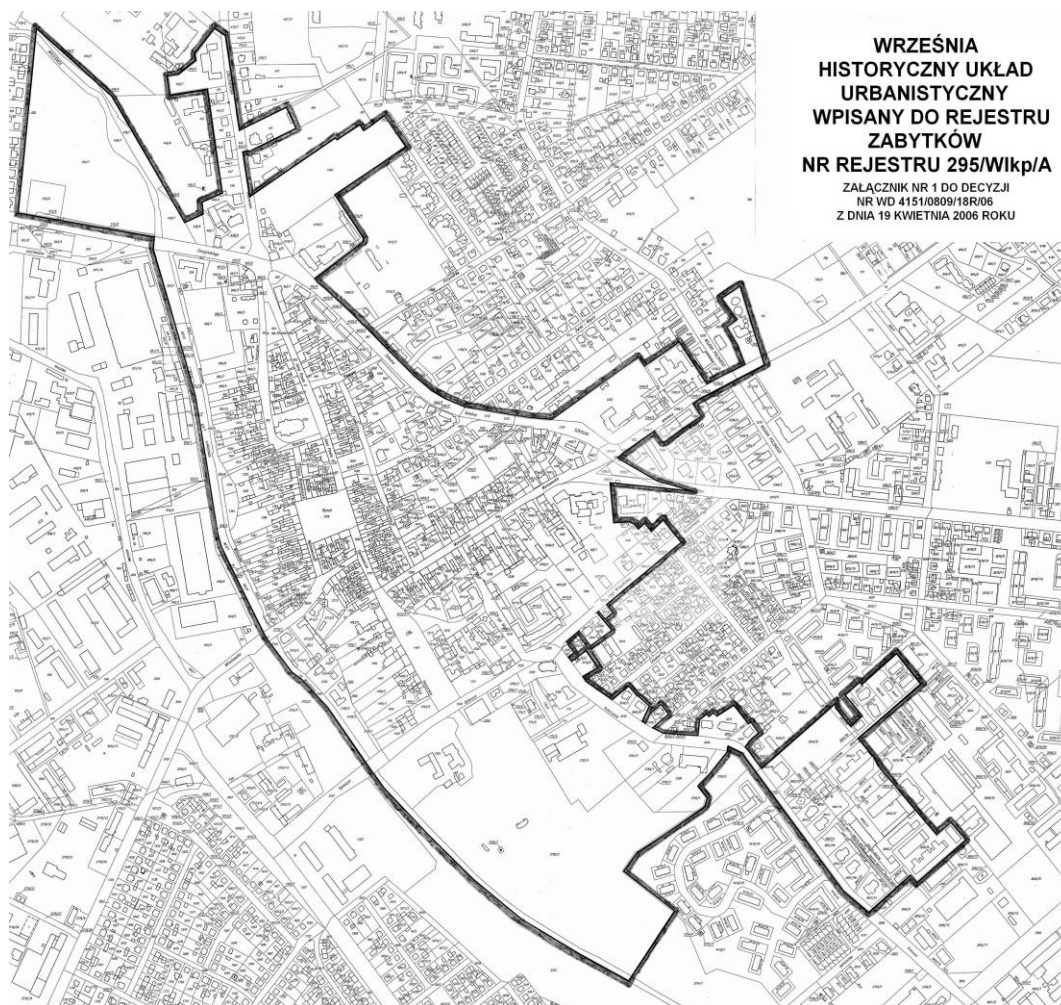
Decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 19 kwietnia 2006 r. do rejestru zabytków pod numerem 295/Wlkp/A został wpisany historyczny układ urbanistyczny miasta Wrześni.

Układ urbanistyczny Wrześni rozwijał się od XIII w. Według najnowszych teorii pierwotnie wzdłuż traktu północny/wschód – południowy/zachód, a następnie północ – południe (Gniezno – Kalisz). Od XV w. rozwinął się trakt zachód – wschód łączący Poznań z Mazowszem. Wszystkie trakty wykorzystywały to samo przejście przez dolinę rzeki Wrześni (Wrześnicy). W centrum miasta znajdował się plac rynkowy, na którym stał drewniany ratusz. W północnej części placu w XIII w. założono kościół parafialny. Pierwotnie stały tu świątynie drewniane, a w II połowie XV wieku pobudowano trzynawowy pseudohalowy gotycki kościół murowany, do którego następnie dobudowano masywną wieżę. Po wschodniej stronie placu od XIV w. znajdowała się dzielnica żydowska, w której stała bóżnica. Od strony południowej przylegała do miasta wieś Opieszyn, w której miała miejsce siedziba rodowa dziedziców dóbr wrześnińskich. Istnieją niepotwierdzone przypuszczenia, że znajdował się tutaj gródek rycerski. Na jego miejscu powstał dwór, wielokrotnie przebudowywany. W II poł. XVIII w. w Opieszynie założono barokową kompozycję pałacowo-parkową połączona z miastem szeroką aleją. W poł. XIX w. pobudowano eklektyczny pałac. W 1521 r. w Opieszynie postawiono drewniany kościół szpitalny Świętego Ducha. Świątynię rozebrano w 1791 r. Po przeciwnej stronie rzeki Wrześnicy znajdowała się wieś folwarczna Zawodzie, która w XVIII w. wchłonęła wieś Wodniki. Na zachód od miasta w I poł. XVII w. przy rzece w miejscu zwanym Lipówka powstała drewniana kaplica Świętego Krzyża, w której znalazły się dwa ołtarze z rozebranego kościoła Świętego Ducha

w Opieszynie. W 1818 r. Września stała się siedzibą powiatu. Pobudowano liczne budynki użyteczności publicznej. Na miejscu kościoła i cmentarza Świętego Ducha powstały budynki landratury (II poł. XIX w.), willa starosty (1913 r.). W latach 1894-1895 w miejscu starego szachulcowego wybudowano neogotycki kościół ewangelicki. W 1906 r. pobudowano nowy neorenesansowy budynek sądu powiatowego. W latach 1909-1910 wzniesiono nowy neogotycki ratusz przy rynku. Powstały inne budynki urzędnicze i publiczne jak urząd celny, poczta, szkoła powszechna, szkoła dla dziewcząt, progimnazjum, szpital. Na obrzeżach miasta wybudowano: zespół dworca kolejowego, cukrownię, elektrownię, wieżę wodociagową, rzeźnię, koszary wojskowe. Na początku XX w. w centrum miasta powstało wiele kamienic. W latach powojennych partery kamienic zostały adaptowane na wielkie sklepy handlowe.

Historyczny układ urbanistyczny miasta Wrześni wpisany do rejestru zabytków

źródło: Załącznik nr 1 do decyzji nr WD 4151/0809/18R/06 WWKZ z dnia 19 kwietnia 2006 r.

Do rejestru zabytków wpisano układ urbanistyczny śródmieścia obejmujący teren ograniczony od zachodu rzeką Wrześnicą oraz park miejski im. J. Piłsudskiego, część ul. Gnieźnieńskiej z cmentarzem parafialnym, dalej teren ograniczony od północnego-wschodu ul. Szkolną, rejon Liceum Ogólnokształcącego, dawnej rzeźni, wieżę wodociagową, część ul. Witkowskiej, część ul. Legii Wrzesińskiej, część ul. T. Kościuszki wraz z dawnymi koszarami od strony wschodniej oraz zespół parkowo-pałacowy na Opieszynie od strony południowej.

Natomiast na terenie Gminy Września nie występują układy ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono też parków kulturowych.

3.4. Zabytkowe cmentarze

Ewidencja cmentarzy i miejsc pocmentarnych z terenu gminy Września

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

ustalenia własne na podstawie kwerend archiwalnych i weryfikacji terenowej - S. Mazurkiewicz

Lp.	Nr ewid.	Miejscowość	Wyznanie	Datowanie	Właściciel	Status	Nr rej. zabytków
1.	WC 1	Września	katolicki (przykościelny)	XIII – XIX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP i św. Stanisława (farna) we Wrześni	zamknięty	strefa ochrony konserwatorskiej
2.	WC 2	Września (Berdychowo)	katolicki	1821 r.	Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP i św. Stanisława (farna) we Wrześni	czynny	strefa ochrony konserwatorskiej
3.	WC 3	Września (Opieszyn)	katolicki (szpitalny)	1521-1791	Gmina Września	zlikwidowany - ekshumacje	strefa ochrony konserwatorskiej
4.	WC 4	Września (Lipówka)	katolicki	XVII – XIX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. Świętego Krzyża we Wrześni	zamknięty	721/Wlkp/A z 02.12.2008
5.	WC4a	Września (Lipówka)	grób katolicki	2003 r.	Parafia rzymskokatolicka pw. Świętego Krzyża we Wrześni	zamknięty	--
6.	WC 5	Września (Opieszyn)	ewangelicki	1778-1945	Orange Osoby fizyczne	teren pocmentarny - zabudowany	strefa ochrony konserwatorskiej
7.	WC 6	Września	żydowski	XIV w. – 1921	Skarb Państwa Osoby fizyczne	zlikwidowany - ekshumacje	strefa ochrony konserwatorskiej
8.	WC 7	Września (Kirhof)	żydowski	1868-1945	Wrzesińska Spółdzielnia Mieszkaniowa Gmina Września	teren pocmentarny – częściowo zabudowany	--
9.	WC 8	Września	wojenny (radziecki)	1945 r.	Osoby fizyczne	zlikwidowany - ekshumacje	--
10.	WC 9	Września (Brzezinka)	wojenny (w miejscu straceń)	1939-1945	Gmina Września	zlikwidowany - ekshumacje	--
11.	WC 10	Września (Strzelnica)	wojenny (w miejscu straceń)	1939-1945	Gmina Września	zlikwidowany - ekshumacje	--
12.	WC 11	Września	komunalny	1974 r.	Gmina Września	czynny	
13.	WC 13	Bardo	katolicki (przykościelny)	XIV w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Bardzie	zamknięty	--
14.	WC 14	Bardo	katolicki	XVIII w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Bardzie	czynny	--
15.	WC 15	Bierzglin	ewangelicki	2 poł. XIX w. – 1945	Skarb Państwa	zamknięty	--
16.	WC 16	Bierzglinek (Dębina)	wojenny (w miejscu straceń)	1939-1945	Skarb Państwa – Lasy Państwowe	zlikwidowany - ekshumacje	--
17.	WC 17	Chocicza Wielka	miejsce straceń	1943 r.	Osoby fizyczne	faktycznie – miejsce straceń	--
18.	WC 18	Gonice	ewangelicki	XIX/XX w. – 1945	Parafia ewangelicko-augsburska w Poznaniu	zamknięty	--
19.	WC 19	Gozdowo	katolicki (przykościelny)	XIV w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Filipa i Jakuba w Gozdowie	zamknięty	343/Wlkp/A z 12.06.2006
20.	WC 20	Gozdowo	katolicki	XIX/XX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Filipa i Jakuba w Gozdowie	czynny	--
21.	WC 21	Grzybowo	katolicki (przykościelny)	2 poł. XIX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Michała Archaniola w Grzybowie	zamknięty	--
22.	WC 22	Grzybowo	katolicki	XX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Michała Archaniola w Grzybowie	czynny	--
23.	WC 23	Grzybowo	ewangelicki	XIX/XX w. – 1945	Skarb Państwa	zamknięty	--

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

24.	WC 24	Kaczanowo	katolicki (przykościelny)	XIV w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Marcina w Kaczanowie	zamknięty	--
25.	WC 25	Kaczanowo (Bierzglinek)	katolicki	XX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Marcina w Kaczanowie	czynny	--
26.	WC 26	Marzenin	katolicki (przykościelny)	XIV w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Marzeninie	zamknięty	A-30/Wlkp z 31.05.2000
27.	WC 27	Marzenin	katolicki	poł. XIX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Marzeninie	czynny	--
28.	WC 28	Nowa Wieś Królewska	katolicki (przykościelny)	XIV w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Apostoła w Nowej Wsi Królewskiej	zamknięty	--
29.	WC 29	Nowa Wieś Królewska	katolicki	1 poł. XIX w.	Parafia rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Apostoła w Nowej Wsi Królewskiej	czynny	--
30.	WC 30	Oblaczkowo	ewangelicki	2 poł. XIX w. – 1945	Osoba fizyczna	zamknięty	
31.	WC 31	Otoczna	katolicki (przykościelny)	XV w.	Skarb Państwa	zamknięty	--
32.	WC 32	Otoczna	mogiła w miejscu straceń (obozowy)	1939-1945	Skarb Państwa	faktycznie – miejsce straceń	--
33.	WC 33	Psary Male	ewangelicki	2 poł. XIX w. – 1945	Gmina Września	zamknięty	--
34.	~~WC 34~~	Psary Polskie	~~ewangelicki~~	XIX w.	Osoba fizyczna	materiały archiwalne nie potwierdziły funkcjonowania cmentarza	
35.	WC 35	Psary Wielkie	ewangelicki	2 poł. XIX w. – 1945	Gmina Września	zamknięty	--
36.	WC 36	Sędziwojowo	ewangelicki	2 poł. XIX w. – 1945	Parafia ewangelicko-augsburska w Poznaniu	zamknięty	--
37.	WC 37	Sobiesiermie	ewangelicki	XIX/XX w. – 1945	Parafia ewangelicko-augsburska w Poznaniu	zamknięty	--
38.	WC 38	Sokolowo	wojenny (kopiec)	1848 r.	Gmina Września	zamknięty	--
39.	WC 39	Sokolowo	wojenny (folwark)	1848 r.	Skarb Państwa	zlikwidowany - ekshumacje	--
40.	WC 40	Sokolowo	wojenny (mogiła dowódcy)	1848 r.	Skarb Państwa	zamknięty	do potwierdzenia
41.	WC 41	Sokolowo	wojenny (pruski)	1848 r.	Skarb Państwa	zamknięty	do potwierdzenia
42.	WC 43	Sokolowo	wojenny (obozowy)	1939-1945	Skarb Państwa	zlikwidowany - ekshumacje	--
43.	WC 44	Węgierki	ewangelicki, ob. katolicki	1906 r.	Parafia rzymskokatolicka pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Węgierkach	czynny	2096/A z 12.08.1986
44.	WC 45	Wódki	dworski	XIX w.	Podmiot gospodarczy	zamknięty	--

3.5. Zabytki archeologiczne

3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy wpisanych do rejestru zabytków

Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Września wpisanych do rejestru zabytków

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

Lp.	Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Obszar AZP	Nr rejestru zabytków
1.	Grzybowo	GRODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE	53-34/30	1746/A z 05.03.1976 przepisane do księgi C pod nr 57/Wlkp/A

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenie wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

3.5.1a. Gminna ewidencja zabytków archeologicznych

Gminna ewidencja zabytków archeologicznych jest instrumentem służącym ochronie obiektów dziedzictwa na poziomie gminy. Obowiązek jej założenia i prowadzenia określają przepisy ustawy, a wzór karty ewidencyjnej gminnej ewidencji zabytków wskazuje rozporządzenie ministra kultury i dziedzictwa narodowego (*Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem – Dz.U. 2021 poz. 56*).

Obiekty z gminnej ewidencji zabytków archeologicznych uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Zasoby gminnej ewidencji zabytków archeologicznych muszą też zostać uwzględnione w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń. Miasto i Gmina Września planuje wykonać gminną ewidencję zabytków archeologicznych do końca 2028 r.

3.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej

Jedynym stanowiskiem o własnej formie krajobrazowej jest grodzisko w Grzybowie-Rabieźcach. Jest to największy wczesnośredniowieczny gród pierścieniowaty na terenie Wielkopolski z początków X w. Znajduje się ono 300 m. na wschód od dworu, nad strugą Rudnik. Jego średnica wynosi 220 m, zaś zachowane wały do wysokości 10 m. Gród został wybudowany w latach 915-935 i upadł w połowie XI w. Badania archeologiczne prowadzone są tu od 1989 r. Grodzisko stanowi oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. W 2002 r. na dziedzińcu postawiono drewnianą chałupę z pocz. XIX w. przeniesioną z Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach. W 2009 r. wybudowano obiekt muzealny imitujący dawną bramę i część wałów grodu.

Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Września o własnej formie krajobrazowej

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

<i>Miejscowość</i>	<i>Rodzaj stanowiska</i>	<i>Rejestr zabytków</i>
Grzybowo	GRODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE	1746/A z 05.03.1976 przepisane do księgi C pod nr 57/Wlkp/A

3.5.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)

Gmina Września w całości znajduje się w obrębie Równiny Wrzesińskiej. Jest to teren płaski, obecnie charakteryzujący się brakiem jezior i stosunkowo małym obszarem leśnym. Głównym ciekim wodnym jest rzeka Wrześnica, prawy dopływ Warty, przecinająca teren gminy z północnego-zachodu na południowy-wschód. Przez teren gminy przepływają trzy mniejsze cieki wodne: struga Wrześnianka (Mała Wrześnica), lewy dopływ Wrześnicy, płynący z Żydowa

do Noskowa, struga: Wielka (Bardzianka) stanowiąca w większości zachodnią granicę gminy, struga: Rudnik (Struga Niechanowska, Unia) płynąca z Niechanowa, a przez teren gminy przez Grzybowo, Gutowo Małe i Gutowo Wielkie, Węgiarki, Gonice. Największym zbiornikiem wodnym (25 ha) jest Jezioro Wrześnińskie (zw. potocznie Zalewem Lipówka), przez które przepływa rzeka Wrześnica.

Rozmieszczenie pozostałości osadnictwa jest nierównomierne i wykazuje wyraźną zależność od sieci hydrograficznej. Stanowiska archeologiczne położone są głównie przy krawędziach wykształconych dolin cieków. Na wysoczyznach występuje mniej pradziejowych stanowisk archeologicznych, przy większym udziale stanowisk wczesno i późnośredniowiecznych, przy czym zawsze w pobliskim sąsiedztwie cieków lub ich dolin. Osadnictwo ludzkie na obszarze dzisiejszej gminy Września trwało nieprzerwanie od mezolitu, poprzez neolit i epokę brązu aż do średniowiecza włącznie.

Stanowiska archeologiczne koncentrują się wzdłuż Wrześnicy, szczególnie w rejonie Noskowa, przy jej dopływie Wrześniance, dalej po obu brzegach Wrześnicy w Gozdowie, na krawędziach strugi Wielka (Bardzianka), na krawędziach i stokach strugi Rudnik w Grzybowie, Kleparzu, Gonicach, Goniczkach. Osadnictwo odnotowuje się też na terenach Oblączkowa. Najliczniej reprezentowane są stanowiska łużyckie, wczesno- i późnośredniowieczne oraz nowożytnie.

W przekroju chronologicznym przeważają obiekty wczesnośredniowieczne, następnie kultury łużyckiej z epoki brązu, kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich. Najstarsze ślady osadnictwa związane są z epoką kamienia. Po społeczności neolitycznej najstarszym artefaktem jest kamienny toporek oraz motyka z diorytu o asymetrycznym ostrzu znalezione w Noskowie. Kolejne ślady związane z kulturą ceramiki wstęgowej rytej zarejestrowano w Przyborkach, a pojedyncze naczynia w Węgiarkach. Odkryto także ślady grup reprezentujących kulturę ceramiki wstęgowej rytej. Są to pozostałości pochówków (Oblączkowo stan. 7) z chronologia oceniona na 2900 r. p.n.e. oraz znaleziska o nieznannej chronologii i przynależności kulturowej jak np. siekierki i toporek kamienny znalezione na terenie Parku im. Józefa Piłsudskiego oraz w Parku im. Dzieci Wrześnińskich we Wrześni. Pojedyncze fragmenty ceramiki kultury pucharów lejkatowych odkryto podczas wykopalisk na dziedzińcu Muzeum Regionalnego im. Dzieci Wrześnińskich w centrum Wrześni.

Wśród punktów osadniczych z okresu brązu szczególną wartość reprezentują osady kultury łużyckiej w Bardzie, Białężycach, Bierzglińku, Chociczy Małej, Gonicach, Goniczkach, Gozdowie, Grzymysławicach, Kleparzu, Marzeninie, Neryngowie, Noskowie, Nowej Wsi Królewskiej, Oblączkowie, Osowie, Psarach Małych, Radomicach, Sędziwojewie Sokolowie, Strzyżewie, Węgiarkach i Żernikach.

Kolejne to stanowiska osadnictwa kultury pomorskiej. Ludność kultury pomorskiej praktykowała obrządek ciałopalny. Prochy zmarłych chowane były do specyficznych urn, na których w górnych częściach naczynia umieszczano schematyczne przedstawienia ludzkiej twarzy (prawdopodobnie twarzy zmarłego) niekiedy z dodatkowymi scenami i symbolami oraz przedmiotami umieszczanymi na brzuścu. Urnę nakrywała pokrywa przypominająca nakrycie głowy. Niekiedy na urnę nakładano nakryciem przypominającym czapkę. Natomiast odłam tej kultury występujący we wschodnim jej zasięgu, gdzie w pochówkach jamowych chowano urny przykryte odwróconym do góry dnem naczyniem zwanym kloszem, nazwano kulturą grobów kloszowych.

Dobrze rozpoznany cmentarzyskiem kultury pomorskiej na terenie gminy Września jest cmentarzysko w Bierzglińku. Badania odkrytych już zniszczonych grobów przeprowadziła w 1927 r. A. Karpińska. Na cmentarzysku odnotowano cztery groby zbudowane z kamiennych płyt. Każdy grób przykryty był jedną większą kamienną płytą. Groby znajdowały się na głębokości 2-40 cm pod powierzchnią ziemi. Grób II posiadał najmniej zniszczeń. Jego wymiary wynosiły 170 cm na 198 cm. Wewnątrz skrzyni grobowej było pięć urn. Cztery z nich nakryte były pokrywami stożkowymi i czapkowymi. W jednej urnie znaleziono fragment żelaznego noża, zniszczone okucie pochwy miecza i dwie ozdoby z brązowego drutu oraz kamienny paciorek. W grobie znajdowały się także dwa dzbanki, dwa wazowe naczynia i dwie misy.

Datowanie tego grobu przypisano na okres halsztacki D (620-450 p.n.e.).

Inne groby kultury pomorskiej odkrywano jeszcze w XIX w. i na początku XX w. W Gonicach na stoku wzniesienia odkryto groby skrzynkowe kultury pomorskiej. Wewnątrz grobów znaleziono urnę z fragmentami pokrywy i 10 innych naczyń oraz dwa pierścionki z brązowego drutu, żelazne kółka i fragmenty bransolet. Na grób skrzynkowy natrafiono w sąsiedniej Otocznie. Wydobyto z niego jajowaty garnek i dzbanek. Na cmentarzyska kultury pomorskiej natrafiono podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski w Noskowie. W Marzeninie odnotowano cmentarzysko przypisywane do kultury grobów kłozowych stanowiącej odłam kultury pomorskiej.

Najnowsze badania na cmentarzysku kultury pomorskiej prowadzili w 2022 r. Piotr Pachulski i Justyna Żychlińska na stanowisku nr 1 w Chociczy Małej (w AZP ujęte jako cmentarzysko kultury łużyckiej). Cmentarzysko kultury pomorskiej datowane jest na VII-III w. p.n.e. Dokonywano tu pochówków ciałopalnych, zaś szczątki ludzkie chowano w urnach. W jednej z urn odkryto kolczyki z brązu.

W okresie wpływów rzymskich w miejsce ludności kultury przeworskiej pojawiła się ludność kultury wielbarskiej (Goci i Gepidzi). Ludność tej kultury praktykowała zarówno ciałopalenia jak i grzebanie zmarłych. W przypadku pochówku ziemnego zmarły był chowany w trumnie z kłody. Pojawiały się też kurhany. Zmarłych wyposażano w dary, z tym, że rzadko chowano broń. Z tego okresu pochodzą cmentarzyska w Sobiesierni czy Wrześni.

Na przełomie starożytności i średniowiecza na naszym terenie nastąpiła wędrówka ludów. Z tego okresu stwierdzono na terenie Oblączkowa, na skraju osiedla odsłonięto jamę grobową (5,4x5,2 m, głębokość do 1,2 m) z brukiem kamiennym, w której znajdowały się szczątki ludzkie.

W okresie wczesnego średniowiecza ukształtował się obecny układ miejscowości. Starsze osadnictwo skupiało się głównie na południe od Wrześnicy wokół osady na terenie dzisiejszego Oblączkowa. Na terenie sąsiedniej Chociczy Małej na dawnym cmentarzysku kultury łużyckiej/pomorskiej odkryto znaczne cmentarzysko szkieletowe. Po północnej stronie Wrześnicy od I poł. IX w. na terenie obecnej wsi Grzybowo funkcjonował gród pierścieniowaty związany z początkiem państwa polskiego. Natomiast od XIII funkcjonuje już stałe osadnictwo na terenie Wrześni, pierwotnie jako wsi targowej, a od poł. XIV w. jako miasta.

Zestawienie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych na terenie gminy Września

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu (2019 r.)

Stanowiska archeologiczne	Liczba ogółem	Liczba stanowisk wpisanych do rejestru
grodziska	1	1
stanowiska osadnicze	184	-
cmentarzyska	4	-
inne	25	1
łącznie	214	2

3.6. Muzea

3.6.1. Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrześnińskich we Wrześni

Pierwsza myśl powstania placówki muzealnej we Wrześni upamiętniającej wydarzenia strajku szkolnego 1901 r. oraz innych walk narodowowyzwoleńczych (Wiosna Ludów 1848, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919) pojawiła się już w 1921 r. Próby organizacji muzeum trwały przez cały okres międzywojenny. Zgromadzone pamiątki deponowano w pomieszczeniu w ratuszu miejskim. Niestety wszystkie zabytki zostały zniszczone we wrześniu 1939 r. przez niemieckiego okupanta. Na 50-lecie strajku szkolnego w 1951 r. w budynku dawnej Katolickiej Szkoły Ludowej, w której miały miejsce wydarzenia historycznego strajku zorganizowano wystawę poświęconą temu tematowi. W 1955 r. powstała Izba Pamięci Strajku Szkolnego. Z inicjatywy wrzeńskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w 1965 r. izba została zorganizowana jako muzeum regionalne. Uroczyste otwarcie Muzeum Regionalnego im. Dzieci Wrześnińskich miało miejsce 2 maja 1966 r. Do likwidacji powiatów w 1975 r. pełniło rolę muzeum powiatowego. Obecnie jest to placówka gminy Września. Muzeum gromadzi zbiory dotyczące historii Wrześni i okolicy. W dziale archeologicznym znajdują się zabytki m.in. z wykopalisk w Oblączkowie oraz nadzorów archeologicznych i znaleziska. W najliczniejszym dziale archiwalnym są liczne dokumenty dotyczące strajku szkolnego (w tym wyrok sądu krajowego w Lipsku, zeszyt Bronisława Klimasa), kroniki szkół, dokumenty miejskie, policji budowlanej, mapy, cenna kolekcja kart pocztowych, liczne fotografie i dokumenty życia społecznego. Dział artystyczno-historyczny gromadzi meble, obrazy (m.in. J. Kossaka), rzeźby (m.in. W. Brodzkiego), monety, odznaczenia, pieczęcie, urządzenia techniczne. Ostatni dział to biblioteka z licznymi publikacjami dotyczącymi Wrześni od XIX w. Zabytki prezentowane są w czterech ekspozycjach: archeologicznej, izbie szkolnej, walk narodowowyzwoleńczych oraz w salonikach mieszczkańskich. Muzeum gromadzi zabytki w działach muzealnych: archeologicznym, archiwalnym, artystyczno-historycznym i bibliotecznym.

Statystyki zbiorów muzealnych wg nowej klasyfikacji GUS.

Stan na 31 grudnia 2024 r.

	poddział	muzealia	depozyty
1.	dzieła sztuki	181	74
2.	artefakty kulturowe	1193	368
3.	okazy przyrodnicze	2	0
4.	obiekty fotograficzne	437	0
5.	dokumenty drukowane	1837	0
6.	dokumenty pisane ręcznie	2748	0
7.	dokumenty audiowizualne	0	0
8.	obiekty cyfrowe	0	0
	ogółem	6398	442

3.6.2. Rezerwat Archeologiczny „Gród w Grzybowie” – Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Drugim muzeum na obszarze gminy Września jest Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w Grzybowie. Na grodzisku z okresu wczesnopiastowskiego od 1988 r. za staraniem Olgierda Brzeskiego i Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk rozpoczęto badania archeologiczne pod kierunkiem Mariusza Tuszyńskiego i pod opieką naukową prof. Zofii Kurnatowskiej. Zabytki pochodzące z wykopalisk gromadzono i opracowywano w Muzeum Regionalnym im. Dzieci Wrześnińskich. W 1998 r. grodzisko stało się własnością lednickiego muzeum. Zorganizowano tutaj Pracownię Gród w Grzybowie, a następnie Rezerwat Archeologiczny. W 2009 r. pobudowano także budynek muzealny imitujący bramę i część wałów dawnego grodu. Oficjalne otwarcie nowego muzeum nastąpiło w 2010 r. Co roku pod koniec sierpnia na terenie grodziska odbywają się Międzynarodowe Zjazdy Wojowników Słowiańskich.

3.7. Miejsca pamięci narodowej

3.7.1. Definicja miejsca pamięci narodowej

Aktualnie nie ma definicji legalnej **miejsca pamięci narodowej**. Przyjęło się (na podstawie nieobowiązującej już ustawy z dnia 21 stycznia 1988 r. o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa), że miejscami pamięci narodowej są w szczególności pomniki, cmentarze i mogiły wojenne oraz walk narodowowyzwoleńczych, cmentarze ofiar niemieckiego terroru, muzea walk i martyrologii, a także izby pamięci narodowej. Projekt niegdyś planowanej ustawy o miejscach pamięci narodowej zakładał, iż miejscem pamięci narodowej jest:

- grób lub cmentarz wojenny,
- nieruchomość lub inny obiekt budowlany albo pozostałości upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa, a w szczególności pomnik, krzyż, kapliczka, kopiec,
- inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa, a w szczególności tablica pamiątkowa.

Z powodu braku przepisów dotyczących ustanawiania miejsc pamięci narodowej trudno obecnie stworzyć szczegółową ich ewidencję w gminie.

3.7.2. Groby wojenne i groby weteranów

Natomiast w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (tj. Dz.U. 2018, poz. 2337), wyraźnie określona jest definicja **grobów wojennych**. Są nimi:

- 1) groby poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- 2) groby osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
- 3) groby sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zleczone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
- 4) groby jeńców wojennych i osób internowanych,
- 5) groby uchodźców z 1915 r.,
- 6) groby osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego po dniu 1 września 1939 r.,
- 7) groby i cmentarzyska prochów ofiar niemieckich i sowieckich obozów,
- 8) groby osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem i represji totalitarnych w okresie od 1944 r. do 1956 r.

Ewidencja grobów wojennych z terenu gminy Września

źródło: Ewidencja Grobów Wojennych Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, opr. S. Mazurkiewicz

Lp.	Miejscowość	Grób wojenny	Nr ewidencyjny grobu wojennego Wojewody Wlkp.	Nr rejestru zabytków
1.	Sokołowo	Cmentarz bitewny, mogiła-kopiec kosynierów poległych w bitwie 2 maja 1848 r.	--	--
2.	Sokołowo	Mogiła kosynierów poległych podczas zdobywania folwarku 2 maja 1848 r. (szczątki przeniesione na cmentarz bitewny)	--	--
3.	Marzenin	Grób Kazimierza Kowalskiego powstańca wielkopolskiego na cmentarzu parafialnym	3030005_1_PW	--

4.	Września	Mogiła koszyńców zmarłych z ran odniesionych w bitwie pod Sokołowem 2 maja 1848 r., na cmentarzu parafialnym	--	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
5.	Września	Mogiła-pomnik 11 powstańców wielkopolskich 1918/1919 r., na cmentarzu parafialnym	3030054_01_PW	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
6.	Września	Mogiła-pomnik uczestników Ochotniczej Legii Wrzesińskiej 1919-1920 r. i żołnierzy 68 Pułku Piechoty, na cmentarzu parafialnym	3030054_4	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
7.	Września	Grób Franciszka Kaźmierczaka powstańca wielkopolskiego na cmentarzu parafialnym	3030054_02_PW	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
8.	Września	Mogiła 37 ofiar niemieckich nalotów we wrześniu 1939 r., na cmentarzu parafialnym	--	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
9.	Września	Mogiła ofiar pomordowanych przez Niemców w l. 1939-1944, na cmentarzu parafialnym	--	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
10.	Września	Grób Leona Stasiewskiego, poległego w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r., na cmentarzu parafialnym	3030054_3	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
11.	Września	Grób Leona Zbierskiego, ofiary terroru niemieckiego z II wojny światowej, na cmentarzu parafialnym	3030054_5	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego

Zgodnie z przepisami art. 6 ustawy o grobach i cmentarzach wojennych z dnia 28 marca 1933 r. (tj. Dz.U. 2018, poz. 2337), groby wojenne pozostają pod opieką państwa, a koszty ich utrzymania ponosi skarb państwa. Obowiązek utrzymania grobów i cmentarzy wojennych może wojewoda powierzyć jednostce samorządowej (gminie lub powiatowi) za przekazaniem odpowiednich funduszy, o ile nie przyjmie ona tego obowiązku nieodpłatnie. Bezpośredni nadzór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy. Sprawy dotyczące opieki nad grobami wojennymi określono w zarządzeniu wykonawczym Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 1936 r., wydanym w porozumieniu z Ministrami Spraw Wojskowych i Opieki Społecznej. Środki na utrzymanie cmentarzy wojennych są wydzielane z budżetu wojewodów i następnie przekazywane gminom lub powiatom na wykonanie prac konserwacyjno-porządkowych i prowadzenie remontów, na podstawie porozumień zawartych pomiędzy urzędami wojewódzkimi, a samorządami.

Od 1 stycznia 2019 r. obowiązuje ustawa o grobach weteranów walk o wolność i niepodległość Polski z 22 listopada 2018 r. (Dz.U. 2018, poz. 2529). Ewidencję grobów weteranów prowadzi Instytut Pamięci Narodowej. Za groby weteranów uznaje się groby:

- 1) osób, które walczyły o odzyskanie niepodległości Polski lub w obronie niepodległości i granic suwerennej Rzeczypospolitej Polskiej, biorąc udział w wojnach, działaniach zbrojnych i niepodległościowych oraz powstaniach narodowych w okresie od 1768 r. do 1963 r.;
- 2) funkcjonariuszy cywilnych władz powstań narodowych, administracji podziemnego Państwa Polskiego w okresie wojny 1939–1945, członków władz i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939–1990, a także podziemnych niepodległościowych organizacji cywilnych w latach 1945–1956.

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych. Mają one służyć również popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowić trwały element tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia. Miejsca, obiekty i znaki pamięci narodowej jako ważny składnik tożsamości powinny być chronione przez wszystkich obywateli.

Ewidencja grobów weteranów z terenu gminy Września

źródło: Ewidencja Grobów Weteranów Instytutu Pamięci Narodowej, opr. S. Mazurkiewicz

L.p.	Grób weterana	Uczestnictwo w walkach o wolność i niepodległość	Miejsce
1.	Abraham Roman	Uczestnik wojny polsko – ukraińskiej 1919-1920, uczestnik kampanii wrześniowej 1939	Września cmentarz parafialny
2.	Bindulski Władysław	Armia Krajowa	Gozdowo cmentarz przykościelny
3.	Błociszewski Stanisław	Uczestnik Powstania Listopadowego 1830-1831	Grzybowo cmentarz przykościelny
4.	Chelmikowska-Durczykiewicz Stefania	Uczestnik Strajku Szkolnego 1901-1902	Września cmentarz parafialny
5.	Dobrzycki Andrzej	walki w Hiszpanii w okresie wojen napoleońskich, 3 Pułk Piechoty Legii Nadwiślańskiej	Września cmentarz przy kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Stanisława Biskupa Męczennika
6.	Grudzielski Kazimierz	Uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918-1919	Gozdowo cmentarz przykościelny
7.	Janiszewski Jan	Uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, wojna polsko - bolszewicka	Września cmentarz parafialny
8.	Klimas-Wyrwas Walentyna	Uczestnik Strajku Szkolnego 1901-1902	Września cmentarz komunalny
9.	Krzywdziński Jan	Uczestnik Powstania Styczniowego 1863-1864	Września cmentarz parafialny
10.	Nowak Teofil	Uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, wojna polsko - bolszewicka	Września cmentarz komunalny
11.	Podsędek Florian	Uczestnik Strajku Szkolnego 1901-1902	Września cmentarz parafialny
12.	Skaba Mikołaj	Uczestnik Powstań Śląskich	Września cmentarz parafialny
13.	Skaba Monika	współorganizatorka plebiscytu z 1921 r. na Śląsku, uczestniczka działań organizacyjnych przed III powstaniem śląskim	Września cmentarz parafialny
14.	Śmidowicz Matuszewska Bronisława	Uczestnik Strajku Szkolnego 1901-1902	Września cmentarz parafialny
15.	Szefler Kubis Feliksa	uczestniczka Akcji sabotażowych i lokalnej partyzantki antyniemieckiej w czasie IIWS	Września cmentarz komunalny
16.	Tasiemski Franciszek	Uczestnik Powstania Styczniowego 1863-1864	Września cmentarz parafialny
17.	Wagner-Frankiewicz Seweryna	Uczestnik Strajku Szkolnego 1901-1902	Września cmentarz parafialny
18.	Wojciechowska Anastazja	Uczestnik Strajku Szkolnego 1901-1902	Września cmentarz parafialny
19.	Wojciechowska-Stankowska Leokadia	Uczestnik Strajku Szkolnego 1901-1902	Września cmentarz parafialny
20.	Wosińska Barbara	Armia Krajowa Okręg Warszawa, łączniczka	Września cmentarz komunalny

Groby objęte są ochroną prawną. W związku z powyższym nie podlegają likwidacji.

3.8. Krajobraz przyrodniczo-kulturowy

3.8.1. Zabytkowe parki

Ewidencja zabytkowych parków z terenu gminy Września

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

L.p.	Miejscowość, miejsce	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Bardo	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	pocz. XIX w.	2159/A z 26.06.1989 i 28.03.1997
2.	Białężyce	PARK w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	1730/A z 29.04.1975
3.	Chocicza Mała	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	2061/A z 1.1986
4.	Chocicza Wielka	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	XIX/XX w.	2060/A z 1.1986
5.	Chwalibogowo	PARK w zespole pałacowo-folwarcznym	2 poł. XIX w.	1452/A z 08.06.1973

6.	Gozdowo	PARK w zespole folwarcznym	k. XIX w.	--
7.	Grzybowo	PARK w zespole pałacowym	k. XIX w.	2200/A z 28.09.1990
8.	Grzymysławice	PARK w zespole folwarcznym	3 ćw. XIX w.	2104/A z 28.11.1986
9.	Gulczewko	PARK w zespole dworskim	pocz. XX w.	--
10.	Gulczewo	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	1 poł. XIX w., 1897, pocz. XX w.	1732/A z 30.04.1975
11.	Gutowo Małe	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	1733/A z 30.04.1975
12.	Gutowo Wielkie	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	--
13.	Kaczanowo	PARK w zespole dworskim	k. XIX w., pocz. XX w.	--
14.	Kawęczyn	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	2082/A z 28.04.1986
15.	Marzenin	PARK w zespole dworskim	k. XIX w.	2079/A z 28.03.1986
16.	Neryngowo	PARK w zespole folwarcznym	k. XVIII w., XIX w.	--
17.	Ostrowo Szlacheckie	PARK w zespole pałacowym	XIX w.	1773/A z 15.12.1977
18.	Otoczna	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	--
19.	Radomice	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2643/A z 19.05.1998
20.	Soleczno	PARK w zespole dworskim	4 ćw. XIX w.	1525/A z 01.06.1974
21.	Stanisławowo	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	1119/Wlkp/A z 09.06.2021
22.	Węgierki	PARK w zespole dworskim	poł. XIX w.	2096/A z 12.08.1986
23.	Wódki	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2196/A z 11.06.1990
24.	Września (Opieszyn)	PARK IM. DZIECI WRZESIŃSKICH w zespole pałacowym Opieszyn	poł. XVIII w.	966/A z 05.03.1970
25.	Września	PARK MIEJSKI IM. JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO	I. 20. XX w.	2118/A z 10.04.1987
26.	Września	OGRÓD ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO	1924-1925	1012/Wlkp/A z 27.10.2016

3.8.2. Pomniki przyrody

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samodzielnego, całkowitego rozpadu (art. 40 ustawy o ochronie przyrody - t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1478).

Ewidencja pomników (zabytków) przyrody z terenu gminy Września ujętych w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody

L.p.	Miejscowość, miejsce	Obiekt	Wymiary	Data i podstawa ustanowienia jako pomnik przyrody	Nr ewidencyjny
1.	Grzybowo na grodzisku	dąb szypułkowy „Siemowit”	- obw. 410 cm - wys. 28 m	ustanowiony: 27.12.2006 (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 198, poz. 4693)	257
2.	Grzybowo na grodzisku	dąb szypułkowy „Lestko”	- obw. 370 cm - wys. 28 m	ustanowiony: 27.12.2006 (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 198, poz. 4693)	257
3.	Grzybowo na grodzisku	dąb szypułkowy „Siemomysł”	- obw. 296 cm - wys. 28 m	ustanowiony: 27.12.2006 (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 198, poz. 4693)	257
4.	Kawęczyn park dworski	lipa drobnolistna	- obw. 640 cm - wys. 21 m	ustanowiony 20.05.1986 r. orzeczeniem Wojewody Poznańskiego z 19.12.1985 r. (Dz. Urz. Woj. Poz. nr 5, poz. 70 z 1986 r.)	492
5.	Września (Opieszyn) Park im. Dzieci Wrzesińskich	platan wschodni	- obw. 380 cm - wys. 25 m	ustanowiony 30.11.1965 r. (decyzja PWRN RL VI – 5/770/65, 30.11.1965 r.)	--
6.	Stanisławowo park dworski	lipa drobnolistna „Anielka”	- obw. 285 cm - wys. 18 m	ustanowiony 14.01.1987 r. zarządzeniem Wojewody Poznańskiego nr 54/86 z 31.12.1986 roku (Dz. Urz. Woj. Poz. nr 14, poz. 209, 1986 r.)	24

3.8.3. Obszary chronionego krajobrazu

Obszary natura 2000 - Grądy w Czarniejewie (na obszarze gminy Września)

Obszar wprowadzony został Rozporządzeniem Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 25 stycznia 2022 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Grądy w Czarniejewie (tj. Dz.U. 2022 r., poz. 326).

Jest to obszar równiny sandrowej o nieznacznej deniwelacji terenowej położony w granicy mezoregionu Równina Wrzesińska. Cały obszar Ostoi leży w zlewni prawobrzeżnego dopływu Warty - Wrześnicy. System hydrologiczny stanowią niewielkie, przez znaczną część roku wyschnięte cieki (zwykle rowy melioracyjne) uchodzące do Wrześnicy. W rejonie leśniczówki Młynek przez obszar przepływa Wrześnica. Lasy Czarniejewskie, choć są od wieków użytkowane gospodarczo, to należą do najlepiej zachowanych w Wielkopolsce. Przeważają tam drzewostany mieszane. Na szczególną uwagę zasługują najlepiej w Wielkopolsce wykształcone i zachowane fitocenozy grądów środkowoeuropejskich *Galio silvatici-Carpinetum*, które zajmują największą powierzchnię na terenie Ostoi. Smugi towarzyszące równoleżnikowo usytuowanym dopływom Wrześnicy zajęte są przez łągi jesionowo-olszowe *Fraxino-Alnetum*. Istotne znaczenie mają także łąkowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe *Ficario-Ulmetum*. Ze względu na silne przesuszenie lasów łąkowych pilnym zadaniem byłoby uruchomienie małej retencji.

Przedmiot ochrony:

Bóbr europejski, Kumak nizinny, Pachnica dębowa, Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*). Pomorski kwaśny las brzoźowo-dębowy (*Betulo-Quercetum*). Łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion*). Łąkowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*).

**4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI
NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
NA OBSZARZE MIASTA I GMINY WRZEŚNIA**

4.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

4.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Stan zachowania zabytków nieruchomości z terenu gminy Września wpisanych do rejestru zabytków

ocena dokonana w sierpniu 2024 r. przez S. Mazurkiewiczza, konsultacja z WUOZ Poznań

1 – bardzo zły; 2 – zły; 3 – dostateczny; 4 – dobry; 5 – bardzo dobry

Lp.	Miejscowość	Adres/miejsce	Obiekt	Typ własności	Stan zachowania
1.	Września	Śródmieście, Opieszyn	UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA	mieszana	4-5
2.	Września	ul. Kościelna 21	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. WNIĘBOWZIĘCIA NMP I ŚW. STANISŁAWA	kościelna	5
3.	Września	ul. Kościuszki 27	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzymskokatolicki kościół par. Świętego Ducha	kościelna	5
4.	Września	ul. Świętokrzyska 18	KAPLICA, ob. kościół par. pw. Świętego Krzyża	kościelna	5
5.	Września	ul. Świętokrzyska 18	CMENTARZ KOŚCIELNY	kościelna	4
6.	Września	ul. Opieszyn 1	PAŁAC w zespole pałacowym Opieszyn	prywatna	5
7.	Września	ul. Opieszyn 1	PARK IM. DZIECI WRZEŚIŃSKICH w zespole pałacowym Opieszyn	gminna	5
8.	Września	ul. Ratuszowa 1 (dawniej pod nazwą ul. Poznańska 1)	RATUSZ, ob. Urząd Miasta i Gminy	gminna	5
9.	Września	ul. F. Chopina 9	WILLA STAROSTY w zespole starostwa (ob. Urząd Stanu Cywilnego)	gminna	5
10.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 13	SZKOŁA ELEMENTARNA „DZIECI WRZESIŃSKICH” obecnie Muzeum i Biblioteka	gminna	5
11.	Września	ul. Koszarowa 8	WOZOWNIA w zespole koszar	gminna	5
12.	Września	ul. Warszawska 5	DOM Z OFICYNAMI	prywatna	5
13.	Września	ul. Warszawska 10	DOM	prywatna	5
14.	Września	ul. Warszawska 15	DOM	prywatna	2
15.	Września	ul. Witkowska 1	WYŻSZA SZKOŁA MIEJSKA DLA CHŁOPCÓW I DZIEWCZĄT (obecnie Liceum Ogólnokształcące)	powiatowa	5
16.	Września	ul. I. Daszyńskiego bez nr	PARK MIEJSKI IM. JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO	gminna	4
17.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - OGRÓD	gminna	3
18.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - ALTANA	gminna	5
19.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO	gminna	5

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

			- TEREN STRZELNICY		
20.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRODU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - BUDYNEK STRZELNICY	gminna	5
21.	Września	ul. Gnieźnierska 36	DOM (tzw. WILLA URBAŃSKIEGO)	prywatna	1
22.	Września	ul. Paderewskiego 2	KOLEJOWA WIEŻA CISNIEŃ	PKP	2
23.	Bardo	Bardo 12	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY. PW. ŚW. MIKOŁAJA	kościelna	4
24.	Bardo	Bardo 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	2
25.	Bardo	Bardo 13	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	1
26.	Bardo	Bardo 13	WOZOWNIA w zespole dworsko-folwarcznym ob. bud. magazynowo-garażowy	prywatna	1
27.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN ZBOŻOWY w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	1
28.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	1
29.	Białeżyce	Białeżyce	DWÓR w zespole dworskim	prywatna	3
30.	Białeżyce	Białeżyce	PARK w zespole dworskim	prywatna	2
31.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 22	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	państwowa	2
32.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	4
33.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PAŁAC w zespole pałacowo-folwarcznym	państwowa	2
34.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PARK w zespole pałacowo-folwarcznym	państwowa	2
35.	Gozdowo	Gozdowo 62	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚŚ. FILIPA I JAKUBA w zespole kościoła parafialnego	kościelna	5
36.	Gozdowo	Gozdowo 62	OGRODZENIE Z BRAMKAMI w zespole kościoła parafialnego	kościelna	4
37.	Gozdowo	Gozdowo 62	CMENTARZ KOŚCIELNY	kościelna	4
38.	Gozdowo	Gozdowo 62	ORGANISTÓWKA w zespole kościoła parafialnego	kościelna	4
39.	Grzybowo	Grzybowo 35	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA	kościelna	5
40.	Grzybowo	Grzybowo 35	KAPLICA CMENTARNA	kościelna	4
41.	Grzybowo	Grzybowo 12	DWÓR w zespole dworskim	prywatna	5
42.	Grzybowo	Grzybowo 12	PARK w zespole dworskim	prywatna	3
43.	Grzybowo	AZP 55-34/30	GRODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE	wojewódzka	5
44.	Grzmysławice	Grzmysławice 6	PARK w zespole folwarcznym	prywatna	1
45.	Gulczewo	Gulczewo 10	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	2
46.	Gulczewo	Gulczewo 10	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	3
47.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	DWÓR w zespole dworskim	gminna	5 (ocena w styczniu 2025 r.)
48.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	PARK w zespole dworskim	gminna	5
49.	Kaczanowo	ul. Kościelna bez nr	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARCINA w zespole kościoła parafialnego	kościelna	5

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

50.	Kawęczyn	Kawęczyn 1	PARK w zespole dworskim	państwowa	2
51.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA w zespole kościoła parafialnego	kościelna	5
52.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	OGRODZENIE w zespole kościoła parafialnego	kościelna	4
53.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	CMENTARZ KOŚCIELNY w zespole kościoła parafialnego	kościelna	4
54.	Marzenin	ul. Parkowa 6	PARK w zespole dworskim	gminna	3
55.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 27	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANDRZEJA	kościelna	5
56.	Oblaczkowo	AZP 55-33/9	OSADA WIELOKULTUROWA	prywatna	3
57.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	PARK w zespole pałacowym	państwowa	3
58.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	KURNIK w zespole folwarcznym	państwowa	1
59.	Radomice	Radomice 9	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	2
60.	Soleczno	Soleczno bez nr	PARK w zespole dworskim	państwowa	3
61.	Węgierki	ul. Kościelna 1	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI (ob. rzymskokatolicki kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa) w zespole kościoła	kościelna	4
62.	Węgierki	ul. Kościelna 1	PASTORÓWKA ob. plebania w zespole kościoła	kościelna	4
63.	Węgierki	ul. Kościelna 1	OGRÓD	kościelna	4
64.	Węgierki	ul. Kościelna 1	CMENTARZ (dawn. ewangelicki, ob. rzymskokatolicki)	kościelna	4
65.	Węgierki	ul. Kościelna 1	OGRODZENIE CMENTARZA	kościelna	4
66.	Węgierki	ul. Kościelna 1	OGRODZENIE PRZY PASTORÓWCE ob. plebani	kościelna	4
67.	Węgierki	ul. Kościelna 2	DWÓR w zespole dworskim	prywatna	4
68.	Węgierki	ul. Kościelna 2	PARK w zespole dworskim	gminna	4
69.	Wódki	Wódki 13	KAPLICA GROBOWA CEGIELSKICH w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	3
70.	Wódki	Wódki 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	5
71.	Wódki	Wódki 13	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	prywatna	4

4.1.2. Stan zachowania zabytków nieruchomych

Stan bardzo dobry i dobry przedstawiają zabytki nieruchome będące w głównej mierze obiektami użyteczności publicznej. Bardzo dobrze utrzymane są obiekty stanowiące własność Gminy Września: Ratusz Miejski, Willa Starosty, Szkoła Elementarna „Dzieci Wrześnińskich”, Wozownia w zespole koszar we Wrześni oraz dwór w Gutowie Małym. Inne obiekty publiczne także są bardzo dobrze i dobrze zachowane i utrzymywane. Zaliczyć tutaj można sąd rejonowy, dawne więzienie – ob. biura oraz prokuratura rejonowa, starostwo powiatowe, poczta, szpital powiatowy, dawny dom urzędników państwowych – ob. komenda policji, szkoła podstawowa nr 1, dawny blok żołnierski w zespole koszar - ob. zasadnicza szkoła zawodowa nr 2, wieża ciśnień wodociągów miejskich, dworzec kolejowy. Bardzo dobrze i dobrze zachowane i utrzymywane są również obiekty sakralne, w których regularnie przeprowadzane są prace konserwatorskie czy restauratorskie. Przede wszystkim należy wymienić tutaj kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Stanisława bm we Wrześni, kościół parafialny pw. Świętego Krzyża we Wrześni, kościół parafialny pw. Świętego Andrzeja w Nowej Wsi

Królewskiej. W bardzo dobrym stanie są kościoły parafialne w Kaczanowie, Grzybowie, Marzeninie. W satanie dobrym znajdują się kościoły w Bardzie i Węgierekach. W dobrym, a nawet w bardzo dobrym stanie utrzymana jest substancja zabytkowa licznych kamienic w śródmieściu, zwłaszcza przy głównych ulicach i placach (Rynek, ul. Jana Pawła II, Sienkiewicza, Warszawska). Właściciele i użytkownicy dbają w miarę możliwości o jak najlepszy stan obiektów. (Przykładem wzorcowej opieki nad zabytkiem mogą być np. kamienice przy Rynku nr 7, 11, 18, 22, Jana Pawła II 3, 7, 12, 15, Sienkiewicza, 8, 9, 12, 13, 17, 20, Warszawskiej 8, 9, 29, 30, 36, 39). Przy Rynku zaniedbana jest kamienica nr 23. Słabiej zadbane są natomiast kamienice przy bocznych ulicach lub domy, oficyny i budynki gospodarcze posesji w śródmieściu (np. przy ul. Dzieci Wrzesińskich, Fabrycznej, Kościelnej).

Niszczą lub znacznie przebudowywane są natomiast charakterystyczne obiekty zabytkowe jak pralnia czy dom służby w zespole pałacu na Opieszynie, budynki dawnego folwarku proboszczowskiego przy ul. Kościelnej, budynki dawnego młyna przy ul. Czerniejewskiej czy pozostałe jeszcze obiekty magazynowo-produkcyjne dawnej cukrowni na Zawodziu. Z dawnych obiektów w wyniku braku lub złego ich użytkowania niszczą: dawny blok żołnierski nr 2 w zespole koszar – były zakład „Meramont”, dawna szkoła mleczarska, obiekty wchodzące w skład zespołu dworca kolejowego (poza samym dworcem) jak np. kolejowa wieża ciśnień.

Na terenie wiejskim gminy w stanie bardzo dobrym lub dobrym zachowane są nieliczne domy mieszkalne (np. Psary Polskie 98) czy dwory (np. dwór w Bierzgliźnie, Chociczy Wielkiej). Część obiektów jest w stanie dostatecznym. Należą tutaj przede wszystkim obiekty użytkowane jako mieszkania, bądź sklepy (np. dwór w Gulczewku, Gutowie Wielkim, oficyna w Grzybowie, dom w Marzeninie przy ul. Ks. Twardego nr 71), niektóre dawne domy mieszkalne dla pracowników folwarcznych (w zależności od użytkowników, bądź właścicieli). W dostatecznym stanie są też niektóre zabudowania folwarczne (np. zespół folwarczy w Grzybowie, Gulczewku, Ostrowie Szlacheckim, Otocznej, Sokołowie, Wódkach).

Natomiast większość zabytków na terenie wiejskim, szczególnie dawne zespoły dworsko-folwarczne i folwarczne są w stanie złym, a nawet bardzo złym, czy wręcz w ruinie (np. zespół folwarczy w Gozdowie, Gozdowie-Młynie, Grzymysławicach, Neryngowie, Noskowie, Sołecznie, Żernikach). Niektóre w obecnym momencie ulegają przebudowie w wyniku, której tracą zabytkowy charakter (np. stajnia w zabudowaniach folwarku w Chociczy Wielkiej), bądź są burzone (np. zespół folwarczy w Chociczy Małej, Radomicach czy Stanisławowie).

4.1.3. Stan zachowania zabytków ruchomych

Zabytki ruchome na terenie Miasta i Gminy Września to wyposażenia kościołów parafialnych w Bardzie, Gozdowie, Grzybowie, Kaczanowie, Marzeninie, Nowej Wsi Królewskiej, Węgierekach oraz we Wrześni (kościół pw. Wniebowzięcia NMP i Św. Stanisława, kościół pw. Świętego Ducha, kościół pw. Świętego Krzyża). Stan zachowania zabytków ruchomych jest generalnie dobry, ewentualnie dostateczny. Zaś najcenniejsze zabytki są w stanie nawet bardzo dobrym. Część zabytków ruchomych z zespołu wyposażenia kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP i Św. Stanisława we Wrześni została zdeponowana w Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej w Gnieźnie oraz Muzeum Regionalnym im. Dzieci Wrzesińskich we Wrześni. W celu ochrony zabytków ruchomych wchodzących w skład zespołów wyposażenia kościołów (nie wpisanych do rejestru zabytków) warto przeprowadzić przegląd dotychczasowej ewidencji zabytków i wskazać, które warto ostatecznie wpisać do rejestru zabytków. Wpis do rejestru zabytków ruchomych może być jednak prowadzony tylko na wniosek właściciela, chyba, że obiekt jest zagrożony (zgodnie z art. 10 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami).

W bardzo dobrym stanie znajdują się 2 wagony typu Kdxh 7150-7 z 1951 r. oraz wagon typu KDDxZ 9071-1 z 1960 r. prezentowane w mini-skansenie na zrekonstruowanej stacji Wrzesińskiej Kolei Powiatowej przy ul. Kaliskiej (dawna stacja Zawodzie).

4.1.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom ze strony intensyfikacji działalności przemysłowej, rolniczej oraz rozwoju urbanizacji. Zgodnie z art. 6 pkt 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Zasięg stanowisk archeologicznych na mapach AZP został wyznaczony na podstawie badań powierzchniowych. Zasięgi te należy traktować orientacyjnie, gdyż pozostałości osadnictwa mogą także wystąpić poza wytyczonymi ich granicami. Najlepiej zachowane stanowiska archeologiczne występują na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są nowe inwestycje budowlane i przemysłowe. Szczególnie zagrożenie to występuje we Wrzesińskiej Strefie Aktywności Gospodarczej wyznaczonej na południowy zachód od miasta (wsie Białężyce, Oblaczkowo, Chocicza Wielka, Chocicza Mała, Grzymysławice) gdzie powstają duże zakłady przemysłowe. Do zagrożeń zaliczyć można także przebudowy układów urbanistycznych, ruralistycznych, czy założeń pałacowych, folwarcznych i parkowych. Zagrożeniem mogą być także nielegalne eksploracje dokonywane przez samodzielnych poszukiwaczy, niszczące przede wszystkim cmentarzyska oraz pozostałości po I czy II wojnie światowej. Najlepiej zabezpieczonym stanowiskiem archeologicznym na terenie gminy jest grodzisko w Grzybowie, gdzie znajdują się Rezerwat Archeologiczny jako Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Na terenie gminy w latach 2025-2028 planuje się liczne inwestycje związane z pracami ziemnymi mogącymi stanowić zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Do prac tych należeć będą: 1) przebudowa i rozbudowa skrzyżowania ulic Paderewskiego i Daszyńskiego we Wrześni (budowa ronda), 2) modernizacja wiaduktu w ciągu ul. Paderewskiego we Wrześni, 3) przebudowa odcinka ul. Paderewskiego we Wrześni, 4) przebudowa sygnalizacji świetlnej na skrzyżowaniu ulic Paderewskiego, Działkowców i Słoneczna we Wrześni, 5) przebudowa ulicy Kwiatowej we Wrześni w zakresie wykonania drogi dla pieszych, 6) budowa sieci wodociągowej oraz sieci kanalizacji sanitarnej tłocznej w ul. Paderewskiego we Wrześni, 7) rewitalizacja parku im. Marszałka Józefa Piłsudskiego we Wrześni, 8) budowa zbiorników retencyjnych wraz z przebudową sieci kanalizacji deszczowej w rejonie ul. Daszyńskiego w Wrześni, 9) rewitalizacja skweru przy ul. Harcerskiej we Wrześni, 10) rewitalizacja parku im. Dzieci Wrzesińskich we Wrześni, 11) przebudowa chodnika w ul. Słowian we Wrześni, 12) odtworzenie widowni amfiteatru im. Anny Jantar we Wrześni, 13) budowa placu zabaw w Neryngowie, 14) budowa obiektu kontenerowego WC przy ul. Harcerskiej we Wrześni, 15) budowa zbiornika bezodpływowego przy świetlicy wiejskiej w Nowej Wsi Królewskiej, 16) budowa przyłącza kanalizacji sanitarnej do świetlicy wiejskiej w Bierzglińku, 17) rozbudowa siedziby OSP Węgierki, 18) budowa przedszkola publicznego wraz z infrastrukturą towarzyszącą we Wrześni, 19) budowa budynku klubu dziecięcego wraz z infrastrukturą towarzyszącą we Wrześni, 20) przebudowa drogi gminnej Grzymysławice – Bardo, 21) przebudowa drogi gminnej w Oblaczkowie, 22) wykonanie otworu geotermalnego we Wrześni, 23) zagospodarowanie terenu przy budynku Batorego 8 w Wrześni, 24) budowa oświetlenia ulicznego na terenie gminy Września, 25) budowa budynku mieszkalnego komunalnego w Marzeninie, 26) modernizacja i rozbudowa schroniska dla zwierząt we Wrześni. Planuje się także następujące kolejne zadania, których ewentualna realizacja uzależniona będzie od pozyskania środków zewnętrznych: 1) budowa kanalizacji deszczowej wraz z budową drogi dla pieszych z dopuszczeniem ruchu rowerów w obrębie ulicy Miodowej w miejscowości Przyborki, 2) rozbudowa centrum przesiadkowego przy ul. Kolejowej we Wrześni, 3) budowa drogi dla pieszych i rowerów w miejscowościach Bierzgliń i Sołeczno, 4) budowa drogi dla pieszych i rowerów w miejscowościach Chocicza Wielka i Białężyce, 5) przebudowa infrastruktury wodno-kanalizacyjnej oraz kanalizacji deszczowej wraz z przebudową jezdni i chodników w obrębie ulicy Przemysłowej we Wrześni, 6) przebudowa infrastruktury wodno-kanalizacyjnej oraz kanalizacji deszczowej wraz

z przebudową jezdni i chodników w obrębie ulicy Kosynierów we Wrześni, 7) modernizacja budynku amfiteatru im. Anny Jantar we Wrześni wraz z infrastrukturą towarzyszącą, 8) rewitalizacja obiektów na terenie gminy Września poprzez modernizację budynków przy ul. Warszawskiej we Wrześni, odnowę terenów w rejonie ul. Koszarowej we Wrześni oraz adaptację dawnego budynku sklepu w Gutowie Wielkim na świetlicę wiejską, 9) rozwój zielono-niebieskiej infrastruktury w mieście Września w rejonie ul. Czerniejewskiej.

Inwestor przed rozpoczęciem prac ziemnych dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, zobowiązany jest do prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków. W przypadku ujawnienia podczas prac ziemnych lub badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy to odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków.

4.1.5. Stan zachowania zabytkowych cmentarzy

W bardzo dobrym i dobrym stanie są cmentarze czynne stanowiące własność poszczególnych parafii oraz cmentarz komunalny stanowiący własność Gminy Września. Stare nieczynne cmentarze przykościelne są także w bardzo dobrym i dobrym stanie. Niektóre cmentarze ewangelickie są zadbane (Gonice), niektóre z nich porządkowane są przez wolontariuszy (Grzybowo, Sobiesierne, Sędziwojowo, Psary Wielkie). W 2021 r. Gmina Września upamiętniła cmentarze ewangelickie poprzez zamieszczenia na każdym z nich tablic pamiątkowych na głazach narzutowych.

4.1.6. Stan zachowania zabytkowych parków

W parkach na terenie miasta na bieżąco prowadzi się prace porządkowe i ogrodnicze. Park im. Dzieci Wrześnińskich utrzymany jest w stanie bardzo dobrym. Park im. Józefa Piłsudskiego rewitalizowany jest wg projektu mającego przywrócić mu charakter zgodnie z projektem założycielskim. Obecnie w parku montowane są nowe mostki nad rzeką, odtwarzane są według projektu wcześniejszych. W pozostałych parkach będących własnością gminy (w Gutowie Małym, Marzeninie i Węgierkach) również na bieżąco prowadzi się prace porządkowe i ogrodnicze. Pozostałe parki będące własnością skarbu państwa lub osób fizycznych są w różnym stanie. W złym lub bardzo złym stanie są parki w Chociczy Małej, Chwalibogowie, Grzymysławicach, Kawęczynie. W parku w Bardzie obecni właściciele dokonują bieżących prac porządkowych oraz nowych nasadzeń w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4.1.7. Stan zachowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność Gminy Września

Września: Ratusz

Ratusz miejski to budynek usytuowany przy północno-wschodnim narożu Rynku (narożnik ul. Jana Pawła II i ul. Ratuszowej). Obiekt powstał w latach 1909-1911 według projektu architekta Emila Asmusa. Budynek posiada dwa przylegające skrzydła w rzucie litery L. Ratusz jest obiektem murowanym z czerwonej klinkierowej cegły w stylu neogotyckim. To budowla trzykondygnacyjna, przykryta rozczłonkowaną bryłą wielopłociowego dachu krytego dachówką. Dominantem jest wieża umiejscowiona na kalenicy dachu od strony rynku. Ośmioboczna wieża posiada balkon widokowy, przykryta jest strzelistym hełmem zwieńczonym kurem.

Elewacja północna posiadają ostrołukowe blendy, tynkowane, w których umiejscowione są ostrołukowe okna. Okna od podwórza zamykają łuki segmentowe. Front ratusza od strony rynku posiada pięć osi. Wieńczy ją krenelaż. Od strony południowej znajdują się trzy duże okna ostrołukowe przebiegające na wysokości pierwszej i drugiej kondygnacji. Po stronie zachodniej frontu w narożniku znajduje się ostrołukowa arkada wejściowa, nad nią na I i II piętrze loggie (na II piętrze

adaptowana na gabinet). W narożniku wmurowany jest kamienny kartusz z herbem miasta. Fasada północna posiada dziewięć osi. Części boczne zostały nieco wysunięte przed lico muru, które zwieńczono szczytami.

Budynek pełnił siedzibę władz miejskich do 1975 r. następnie mieściły się w nim różne instytucje. Był to okres destrukcji obiektu. W 1991 r. samorząd gminny odzyskał obiekt ratusza. Przeprowadził jego remont. Dokonano licznych adaptacji pomieszczeń, założono kuranty na wieży oraz reflektory podświetlające elewację w porze nocnej. W 2010 r. dokonano czyszczenia ceglanej elewacji, wymianę pokrycia dachowego i wraz z adaptacją poddasza zamontowano z dwóch stron połączy dachu od strony rynku po dwa kaferki. W 2012 r. na miejscu kamienic Rynek 19 i 20 przylegających do ratusza wybudowano nowe skrzydło na potrzeby urzędu. W 2016 r. od strony podwórza dobudowano szyb dźwigu osobowego. W 2020 r. arkadę od strony frontowej zabudowano szklanymi drzwiami.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: Urząd Miasta i Gminy we Wrześni,
- planowane działania: remont wieży, bieżące utrzymanie obiektu.

Września: Willa starosty

W zespole starostwa powiatowego przy ul. Chopina, na terenie dawnego cmentarza szpitalnego Świętego Ducha wznosi się obiekt tzw. willa starosty. Zabytek znajduje się przy ul. F. Chopina 9. Obiekt wzniesiono w latach 1913-1915 według projektu architektów Paulusa i Liloe. Wille wzniesiono na rzucie prostokąta z kwadratowym podcieniem od południa i eliptyczną loggią (ob. werandą) od północy. Dom nakrywa wysoki dach czterospadowy kryty dachówką, na którym znajdują się półkoliste kaferki. Nad podcieniem podjazdu balkon. Elewacje licowane są granitowymi ciosami, niegdyś bogato zdobione sztukaterią. Okna piwnic półkoliste, a na wyższych kondygnacja prostokątne. W 1962 r. budynek połączono z urzędem starostwa powiatowego łącznikiem, tworząc tym jeden kompleks obiektów. Wówczas też pozbawiono willę starosty dekoracji elewacyjnej pozostawiając jedynie podziały lizenowe i profilowany gzyms. Do 1945 r. obiekt użytkowany był przez starostwo powiatowe z przeznaczeniem na biura i mieszkanie dla starosty. W 1970 r. parter zaadaptowano na pałac ślubów. Od 1975 r. dawną willę starosty użytkuje Urząd Miasta i Gminy we Wrześni. Na początku XXI w. obiekt przeszedł generalny remont.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: Urząd Miasta i Gminy we Wrześni – Urząd Stanu Cywilnego,
- planowane działania: bieżące utrzymanie obiektu.

Września: Katolicka Szkoła Ludowa (Szkoła Elementarna) – Muzeum Regionalne i Biblioteka Publiczna

Przy ul. Dzieci Wrzesińskich, łączącej Rynek z kościołem farnym znajduje się obiekt historycznej Katolickiej Szkoły Ludowej, mieszczącej obecnie Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich i Bibliotekę Publiczną Miasta i Gminy we Wrześni. Budynek powstał około 1790 r. jako dom parterowy. Obiekt wzniesiono na rzucie prostokąta. Pod koniec XVIII w. miasto wydzierżawiło go od rodzin Szalczyńskich i Suszczyńskich z przeznaczeniem na szkołę katolicką. W 1837 r. obiekt wykupiono na własność miasta. W 1840 r. przystąpiono do nadbudowania piętra. Całość przykryto dachem dwuspadowym. W 1903 r. szkołę przeniesiono do nowego budynku, a starą sprzedano rodzinie Pargmanów. Nowi właściciele od strony południowej dobudowali do budynku piętrowe skrzydło do długości połowy dziedzińca. Parter budynku został zamieniony na składy sklepowe, warsztaty i magazyny, zaś piętro na mieszkania. Od 1948 r. obiekt służył Publicznej Średniej Szkole Zawodowej. Po przeniesieniu internatu urządzono tutaj mieszkania kwaterunkowe. Jednak już w 1951 r. urządzono tutaj Internat im. Dzieci Wrzesińskich. W 1961 r. część sal na parterze przeznaczono na Izbę Muzealną Strajków

Szkolnych. W 1964 r. obiekt przejęło Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i zaadoptowało (m.in. wzmocnienie stropów) pomieszczenia dla tworzącego się Muzeum Regionalnego im. Dzieci Wrzesińskich oraz dla Powiatowej Biblioteki Publicznej. W 1975 r. obiekt stał się własnością Miasta Września. W 1984-1989 r. rozbudowano skrzydło budynku w kierunku wschodnim. W latach 2008-2009 r. wymieniono strop nad I piętrem oraz więźbę dachową z pokryciem. W połąci dachowej przywrócono wole oka. Zainstalowano system ostrzegania pożarowego, wymieniono instalację elektryczną i alarmową. W 2012 r. zainstalowano system oddymiania oraz odbudowano klatkę schodową. W 2021 r. dokonano gruntownego remontu elewacji budynku.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich, Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy we Wrześni,
- planowane działania: remont dziedzińca, bieżące utrzymanie obiektu.

Września: Wozownia w zespole koszar – Pływalnia

Na terenie zespołu dawnych koszar (ul. Koszarowa 8) znajduje się budynek zabytkowej wozowni garnizonowej. Zbudowany został w latach 1903-1905. To budynek jednokondygnacyjny na rzucie wydłużonego prostokąta w osi północny zachód – południowy wschód. Zbudowany jest z czerwonej palonej cegły. Nakryty dachem dwuspadowym dachem krytym dachówką. do wnętrza obiektu od strony zachodniej i wschodniej prowadziły dwa szeregi bram zamkniętych dużymi półłukami. Nad bramami znajdują się ozdobne szczyty. Służył stacjonującym we wrzesińskich koszarach wojskom jako wozownia, a później także częściowo jako hala ćwiczeń gimnastycznych.

Wykorzystywany był przez następujące wojska:

- 46. Pułk Piechoty im. Hrabiego Kirchbacha (1903-1918),
- 10. Pułku Strzelców Wielkopolskich – 68. Pułk Piechoty (1920-1939),
- 2. Batalion 474. Pułku Piechoty 252. Dywizji Piechoty Wehrmachtu (1939-1945),
- 2. Sudecki Pułk Czołgów (1946-1949),
- 67. Pułk Artylerii Ciężkiej (1950),
- 7. Batalion Wojsk Kolejowych (1951-1957),
- 25. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Bezpośredniej Łączności KGB ZSRR (1957-1993).

W II poł. XX w. obiekt użytkowany był jako garaże oraz warsztat naprawczy wozów bojowych. Został mocno zdewastowany. Po opuszczeniu koszar przez wojska radzieckie w 1993 r. został przejęty przez Gminę Września. Sprzedany został następnie podmiotowi prywatnemu, który w 1999 r. zaadaptował budynek na pływalnię. W kompleksie basenowym wykonane zostały: basen pływacki o długości 25 m i głębokości do 1,8 m, basen rekreacyjno-rehabilitacyjny z biczami wodnymi, gejzerami oraz siedziskami do masażu, zjeżdżalnia o długości 40 m, jacuzzi, brodzik dla dzieci. W 2020 r. obiekt zakupiło Przedsiębiorstwo Usług Komunalnych będące własnością Gminy Września. Samorząd przystąpił do generalnego remontu budynku. Podczas prac 20 lipca 2022 r. doszło do groźnego pożaru wyremontowanego dachu. Prace remontowe przy zabytkowym budynku zakończono 2024 r.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: pływalnia,
- planowane działania: bieżące utrzymanie obiektu.

Września: Park krajobrazowy im. Dzieci Wrześnińskich w zespole pałacowym Opieszyn

Park położony jest na południe od śródmieścia na terenie dawnego Opieszyna. Park krajobrazowy założony około 1750 r. przez Macieja Ponińskiego jako barokowe założenie rezydencjonalne wraz z aleją łączącą rezydencję z miastem. W zachodniej części pałac. Pierwotnie park założony był jako park francuski, przekomponowany następnie w części południowej i wschodniej na park angielski. W 1758 r. Adam Poniński przekazał ewangelikom oranżerię dworską i w miejscu tym wybudowano kolejne zbory (ob. kościół pw. Świętego Ducha). Wschodnie obrzeża parku stopniowo przekazywano pod zabudowę: w 1905 r. wybudowano Dom Żołnierza i przekazano garnizonowi (ob. WOK), tuż obok wystawiono Willę Letnią. W 1945 r. park znacjonalizowano i włączono w granice miasta Wrześni. Dawny park dworski stał się parkiem użytkowanym przez mieszkańców. W I. 60. XX w. we wschodniej części parku wybudowano szkołę podstawową (SSP nr 2), a w północnej restaurację (dawn. Parkowa), biura, harcówkę i plebanię (w miejscu domu ogrodnika). Po środku parku w 1974 r. wybudowano Amfiteatr. W 1979 r. przed pałacem wystawiono pomnik Marii Konopnickiej. Ostatecznie własnością miasta park stał się w 2016 r.

Powierzchnia parku wynosi 13,24 ha. Po zachodniej stronie parku znajduje się pałac Ponińskich i Mycielskich z XIX w. Osią parku jest Aleja Solidarności ukierunkowana północ-południe, prowadząca do Amfiteatru im. Anny Jantar (1974 r.). Na terenie parku znajdują się 4 stawy. Drzewostan stanowią głównie drzewa liściaste. Wśród starszych zadrzewień występuje: lipa drobnolistna, wiąz pospolity, kasztanowiec zwyczajny, wierzba biała odmiana zwisła, topola włoska, klon zwyczajny. W okolicy stawów znajduje się także kilkanaście egzemplarzy drzew świerku klującego oraz żywotnika zachodniego. Spośród krzewów występują: bez czarny, bez koralowy, klon tatarski, dereń biały, trzmielina zwyczajna. Zabytkiem przyrody jest platan wschodni stanowiący pomnik przyrody. Park stanowi własność gminy. Gmina na bieżąco utrzymuje porządek na terenie parku, dba o stan pomnika przyrody (ustanowiony 30.11.1965 r. decyzja PRN RL VI – 5/770/65). Pomnik przyrody wyeksponowany jest poprzez oświetlenie.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: park miejski,
- planowane działania: bieżące utrzymanie obiektu.

Września: Park Miejski im. Józefa Piłsudskiego

W 1925 r. miasto rozpoczęło budowę parku miejskiego o powierzchni 6,63 ha przy zbiegu ulic Gnieźnieńskiej i Dworcowej. W tym celu zakupiono grunty od Heleny Mycielskiej. Projekt parku przygotował dyrektor ogrodów miejskich w Poznaniu dr Władysław Marciniec. W parku posadzono ok. 500 drzew i ponad 7 tys. krzewów. Zorganizowano też plac zabaw dla dzieci oraz kort tenisowy. Edward Grabski z Bieganowa podarował dla parku trzy rzeźby przedstawiające Perkuna, Jessego i Bellonę (nie zachowały się). Park udostępniono mieszkańcom w 1927 r. Nadano mu imię „Wolności Ludów” na pamiątkę odzyskania niepodległości w 1918 r. W 1935 r. przemianowano na „im. Józefa Piłsudskiego”. W okresie II wojny światowej nazywał się „Stadtpark”. Po wojnie powrócono do pierwotnej nazwy „Wolności Ludów” zaś w 1990 r. ponownie nazwano „im. Józefa Piłsudskiego”.

Obszar parku znajduje się pomiędzy ul. Daszyńskiego (na południu), częściowo rzeką Wrześnicą (na północy), ul. Parkową (na zachodzie) i basenem miejskim (na wschodzie). Park znajduje się na terasie rzecznej. Część zachodnia znajduje się wyżej, część północna i wschodnia znajduje się niżej wzdłuż rzeki. Na rzece znajduje się niewielka wysepka. Przez rzekę przerzucone są dwa drewniane mostki. Po środku parku okrągły staw. Park znacznie zniszczony przez wichurę w sierpniu 2017 r. Został uporządkowany ze złomów i wywrotów. Obecnie w parku montowane są nowe mostki nad rzeką, odtwarzane są według projektu wcześniejszych.

- stan zachowania: dobry,
- sposób użytkowania: park miejski,
- planowane działania: rewaloryzacja, bieżące utrzymanie obiektu.

Września: Ogród Kurkowego Bractwa Strzeleckiego wraz z altaną, budynkiem strzelnicy i strzelnicą

Ogród Kurkowego Bractwa Strzeleckiego założony został w 1924-1925 r. z okazji 70-lecia istnienia stowarzyszenia. Obiekt w całości założony z funduszy braci kurkowych w wys. 70 tys. złotych. Główne wejście do ogrodu prowadziło z ul. Słowackiego. Składało się z bramy wjazdowej z napisem u góry: *Strzelnica i ogród Kurkowego Bractwa Strzeleckiego we Wrześni. Rok założenia 1854.*

Ogród rozplanowano symetrycznie. W centrum ogrodu wybudowano altanę, w której koncertowała orkiestra 68 Pułku Piechoty. Przed altaną była fontanna. Symetrycznie po bokach ogrodu umieszczono parterowe pawilony kolumnowe: jeden z przeznaczeniem na restaurację, a drugi do prowadzenia strzelań z wiatrówki i organizacji imprez rozrywkowych. Budynek strzelnicy usytuowany został od północnego zachodu, przy nim w kierunku wschodnim ciągną się otoczony wałami 175 metrowy tor strzelniczy, na którego zakończeniu znajdował się bunkier, z którym była łączność telefoniczna. Wśród ww. obiektów do dnia dzisiejszego zachował się ogród z altaną i relikami fontanny, budynek strzelnicy i częściowo zachowany tor strzelniczy - ok. 50 m. Bunkier został zasypany, a brama, kioski kasowe i pawilony rozebrane. Po II wojnie światowej założenie zamieniono na Ogród Jordanowski. W 1962 r. ogród ze strzelnicą przekazano na rzecz Skarbu Państwa, by następnie przekazać Lidze Przyjaciół Żołnierza we Wrześni, a po jej reorganizacji Lidze Obrony Kraju. Obecnie właścicielem działki, na której znajduje się założenie jest Gmina Wrzesnia, a w części użytkownikiem wieczystym jest Liga Obrony Kraju.

- stan zachowania: - ogród: dostateczny,
- altana: bardzo dobry,
- strzelnica (wały): bardzo dobry,
- budynek strzelnicy: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: zieleniec, strzelnica LOK,
- planowane działania: rewitalizacja ogrodu, bieżące utrzymanie obiektu.

Gutowo Małe: Dwór oraz park krajobrazowy w zespole dworskim

We wschodniej części wsi przy ul. Centralnej 20 wznosi się piętrowy dwór z końca XIX w. bez specjalnego charakteru. Obiekt znajduje się na rzucie prostokąta. Przykryty jest dachem płaskim. Na osi ryzalit zwieńczający wejście. W okresie międzywojennym stanowił własność 68 Pułku Piechoty. W 1949 r. urządzono tutaj szkołę podstawową przekształconą na pocz. XXI w. zespół szkolno-przedszkolny a obecnie w przedszkole. Obecnie trwa remont obiektu w ramach dofinansowania z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Po stronie zachodniej i południowej zespołu dworskiego park krajobrazowy z 4 ćw. XIX w. o pow. 6,24 ha. Układ przestrzenny zachowany. Część północno-wschodnia parku przeznaczona na cele gospodarcze. Drzewostan około 140 letni występuje na całej powierzchni w małych i dużych grupach. Rosną tutaj lipa, dąb, kasztanowiec, klon, jesion, wierzba, topola, pojedynczo świerk, sosna i akacja. Po znacznym zniszczeniu przez wichurę w 2017 r. przystąpiono do prac rewitalizacyjnych parku. Gmina na bieżąco utrzymuje porządek na terenie parku.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: przedszkole, mieszkania,

- planowane działania: bieżące utrzymanie obiektu.

Marzenin: Park krajobrazowy w zespole dworskim

Do 1794 r. miejscowość była własnością Kapituły Metropolitalnej w Gnieźnie. W I. 80. XIX w. folwark stanowił własność Walentego Dembińskiego. W 1885 r. jako właściciel figuruje Bumming von Osten. W okresie międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej majątek posiadała rodzina Bremmer. Po 1945 r. majątek znacjonalizowano i rozparcelowano. W zabudowaniach podworskich zorganizowano zakład hodowli owiec. Dwór użytkowano na potrzeby szkolne.

Park krajobrazowy z k. XIX w. o pow. 1,06 ha. Część wschodnia parku zabudowana pozbawiona charakteru parkowego. Na północnym krańcu staw. Po środku dwór. Park zniszczony w wyniku wichury w sierpniu 2017 r. Po tym wydarzeniu usunięto liczne wiatrołomy i złomy.

- stan zachowania: dostateczny,
- sposób użytkowania: park miejski,
- planowane działania: bieżące utrzymanie obiektu.

Węgierki: Dwór oraz park krajobrazowy w zespole dworskim

W centrum wsi, tuż za zespołem dawnego zboru ewangelickiego (ob. katolickiego), znajduje się park krajobrazowy a w nim dwór pochodzący z około 1870 r. Jest to budynek parterowy z kondygnacją mezzanina, z piętrowym ryzalitem na osi, w nim półkoliste wejście, od strony wschodniej przybudówka z wejściem. W II poł. XX w., kiedy mieściła się tutaj szkoła podstawowa obiekt został silnie zniekształcony. Do 2009 r. część pomieszczeń zajmowała filia Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy we Wrześni. Część pomieszczeń służy za mieszkania. Zostały wykupione przez mieszkańców tworząc wspólnotę mieszkaniową wraz z gminą. Obiekt silnie zaniedbany. Część mieszkalna w ostatnich latach została otynkowana z zewnątrz. Nieudolnie przywrócono w tej części boniowanie. Wokół dworu park krajobrazowy z ok. 1890 r. o niewielkiej pow. 0,63 ha. Drzewostan po zachodniej stronie parku. Niewielkie grupy drzew i krzewów w północno-wschodnim narożu. Gmina na bieżąco utrzymuje porządek na terenie parku.

- stan zachowania: dwór - dobry, park - dobry,
- sposób użytkowania: mieszkania, park,
- planowane działania: bieżące utrzymanie obiektu.

4.1.8. Analiza szans i zagrożeń stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Września

Silne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • bardzo dobrze i dobrze utrzymane zabytki sakralne, • bardzo dobrze i dobrze utrzymane zabytki nieruchome stanowiące własność Gminy Września, • bardzo dobrze i czytelnie zachowany historyczny układ urbanistyczny miasta, • stała gotowość samorządu gminnego do działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego, • prężnie działające placówki muzealne: Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich, Rezerwat Archeologiczny „Gród w Grzybowie”, • obecność miniskansenu stacji Wrzesińskiej Kolei Powiatowej przy ul. Kaliskiej we Wrześni (dawna stacja Zawodzie), 	<ul style="list-style-type: none"> • degradacja części zabytkowych zespołów folwarcznych, • degradacja części wiejskich zabytkowych parków, • degradacja części cmentarzy ewangelickich, • niewystarczająca świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właściciela do należytego utrzymywania zabytków, • przekształcenia niektórych obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków powodujące utratę ich zabytkowych walorów, • zła sytuacja finansowa wielu właścicieli budynków zabytkowych.

<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie nadzorów archeologicznych przy inwestycjach, • informowanie społeczeństwa na temat dziedzictwa kulturowego i działań na rzecz jego zachowania, • posiadanie gminnej ewidencji zabytków i jej bieżące uzupełnianie, • uwzględnianie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programowych gminy oraz w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, • udzielanie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych, • przebieg trasy i obiekt Szlaku Piastowskiego – „Gród w Grzybowie” na terenie gminy, • oznakowanie znakiem Konwencji Haskiej wszystkich zabytków wpisanych do rejestru zabytków, • działalność regionalistów i społeczników na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego. 	
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • szeroka i aktywna działalność instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych, • rozwój promocji miasta w oparciu o turystykę historyczną i kulturową, • możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł, • tymczasowa ochrona konserwatorska obiektu po rozpoczęciu procedury wpisu do rejestru zabytków, • zwiększanie zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami, • rozwój inicjatyw lokalnych dla zwiększenia ochrony dziedzictwa kulturowego, • współpraca z samorządami, instytucjami, organizacjami i osobami prywatnymi na rzecz dziedzictwa kulturowego. 	<ul style="list-style-type: none"> • luki prawne i brak spójności w przepisach krajowych, • możliwe ograniczenie środków finansowych z budżetu UE na turystykę i dziedzictwo kulturowe, • niewystarczające środki finansowe na prace konserwatorskie ze względu na duże potrzeby w tym zakresie, • obniżenie walorów krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie nowej zabudowy mieszkalnej oraz infrastruktury gospodarczej, • niechęć do obejmowania obiektów ochroną konserwatorską przez właścicieli.

4.2. Szlaki turystyczne

W celu wyeksponowania obiektów dziedzictwa kulturowego dla potrzeb turystycznych i społecznych podejmowane są różnokierunkowe działania poprzez tworzenie i promocję na bazie obiektów kulturowych tras i ścieżek turystycznych. Przez teren gminy Września przebiega *Szlak Piastowski*. Gmina Września przystąpiła do Stowarzyszenia Klaster Turystyczny „Szlak Piastowski w Wielkopolsce” uchwałą Rady Miejskiej we Wrześni nr XIII/190/2015 z dnia 30 grudnia 2015 r. Zadaniem stowarzyszenia jest promocja turystyczna miejsc związanych z dziejami Piastów w Wielkopolsce. Na terenie gminy Września takim miejscem jest grodzisko w Grzybowie z Rezerwatem Archeologicznym stanowiącym Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Gmina Września przystąpiła do Wielkopolskiej Organizacji Turystycznej uchwałą Rady Miejskiej nr X/122/2012 z 12 grudnia 2019 r. Zadaniem organizacji jest budowanie wizerunku Wielkopolski jako atrakcji turystycznej. W ramach współpracy z WOT przygotowane zostały foldery. Września jest też punktem wypadowym szlaku rowerowego *Pierścień powiatu wrzesińskiego*.

4.3. Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2021-2024 wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko dla Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2021-2027.

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2021-2027 wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko dla Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2021-2027 została przyjęta Uchwałą nr XXXVI/336/2022 Rady Miejskiej we Wrześni z dnia 30 czerwca 2022 roku.

W celach strategicznych jako cel szczegółowy poprawy spójności społecznej i przestrzennej wymieniono i rozbudowę infrastruktury społecznej na rzecz wzmocnienia atrakcyjności gminy Września jako miejsca zamieszkania, w tym: utrzymanie w dobrym stanie istniejącej infrastruktury turystycznej i zabytków na terenie Gminy, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku kulturowego.

W strategii przywołano także dokumenty strategiczny Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego (POM), w których wskazano kluczowe kierunki działań m.in. w zakresie ochrony potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji. Wśród nich wymienione są:

- a. Centra kulturalne Wielkopolski:
  - miasto Września - ośrodek o znaczeniu ponadlokalnym,
  - wieś Grzybowo - ośrodek o wysokim znaczeniu usług kultury,
- b. Główny obszar kulturotwórczy:
  - Strategiczne Pasma Kulturowe - Szlak Piastowski,
  - pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski - Grzybowo,
  - obiekty związane ze Szlakiem Piastowskim,
- c. dobra kultury materialnej i niematerialnej:
  - cenne obiekty archeologiczne - proponowane archeologiczne parki kulturowe, •
  - proponowane obiekty UNESCO,
  - historyczne układy przestrzenne (układy urbanistyczne ujęte i nieujęte w rejestrze zabytków),
  - stanowisko archeologiczne o własnej formie krajobrazowej,
  - miejsce pamięci narodowej,
- d. obszary wizerunkowe rozwoju turystyki - Szlak Piastowski,
- e. międzynarodowe i krajowe szlaki dziedzictwa - Europejski Szlak Romański.

W Prognozie oddziaływania na środowisko dla Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2021-2027 wskazano w rozdziale 3.9. Krajobraz i walory kulturowe:

Obiekty zabytkowe nieruchomości o najwyższym znaczeniu dla gminy są wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Wielkopolskiego. Obowiązek uzgadniania wszelkich prac inwestycyjnych ze służbami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków eliminuje wystąpienie negatywnego wpływu przewidzianych inwestycji na zachowanie dziedzictwa kulturowego. Wymieniono zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków stanowiące własność Gminy Września lub jednostek podległych. Omówiono gminną ewidencję zabytków Gminy Września. Zwrócono także uwagę na pogorszenia walorów krajobrazowych i kulturowych, na które może wpłynąć zaniechanie realizacji kierunków działań takich jak:

- utrzymanie w dobrym stanie istniejącej infrastruktury turystycznej i zabytków na terenie gminy, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku kulturowego,

- opracowywanie dokumentów planistycznych w zakresie ładu przestrzennego, może wpłynąć na pogorszenie walorów krajobrazowych i kulturowych gminy, postępowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do pogorszenia stanu ich zachowania, co będzie skutkowało również zmniejszeniem atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Ze względu na posiadane wartości historyczne, artystyczne lub naukowe w interesie społecznym jest zachowanie zabytków poprzez otoczenie ich ochroną i opieką.

W rozdziale 7.6. określono wpływ na dziedzictwo kulturowe, zabytki i dobra materialne.

Kierunki działań wyznaczone w projekcie Strategii będą wykazywać w większości neutralne lub pozytywne oddziaływanie na dobra materialne i zabytki. Istotnym jest jednak, aby wszelkie prace realizowane w obrębie obiektów zabytkowych uzgadniane były z konserwatorem zabytków. Negatywne, bezpośrednie i chwilowe oddziaływania na zabytki oraz dobra materialne mogą wystąpić jedynie na etapie realizacji zadań inwestycyjnych lub wówczas, gdy działanie dotyczy będzie obiektów objętych ochroną kulturową lub historyczną. Prowadzone prace budowlane, remontowe, modernizacyjne mogą wiązać się ze zwiększonym pyleniem i osiadaniami pyłów na obiektach zabytkowych. Dodatkowo drgania i hałas wywołany przez maszyny i urządzenia budowlane mogą negatywnie wpłynąć na konstrukcję zabytkowych obiektów. W chwili przygotowania niniejszego opracowania brak jest możliwości stwierdzenia, w których obiektach zabytkowych prowadzone będą prace, a także które z kierunków działań będą realizowane w pobliżu obiektów chronionych i czy ich zakres prac mógłby spowodować uszkodzenie lub degradację danego obiektu historycznego. Prace budowlane mogą prowadzić do odkrycia nowych zabytków - w przypadku odkrycia nowej ruchomości lub nieruchomości mogącej odpowiadać definicji zabytku, należy powiadomić odpowiednie służby. Konsekwencją realizacji kierunków działań powinna być dbałość o walory historyczno-kulturowe poprzez zastosowanie takich rozwiązań projektowych, aby środowisko kulturowe nie zostało zdegradowane. Należy zauważyć, iż pozytywne bezpośrednie oddziaływanie związane będzie z podniesieniem wartości dóbr materialnych, w tym w szczególności wartości rynkowej budynków mieszkalnych, w obrębie których zostanie przeprowadzona termomodernizacja lub poprawa efektywności energetycznej. Zmniejszenie emisyjności i energochłonności zabudowy pozytywnie wpłynie na wizerunek gminy promującej ekologiczne rozwiązania i dbającej o środowisko naturalne. Pośredni pozytywny wpływ na stan zabytków i dóbr materialnych, będzie miała poprawa stanu powietrza atmosferycznego. Pozwoli to ograniczyć osiadanie zanieczyszczeń, w szczególności pyłów, na powierzchniach elewacji i elementach obiektów i budowli zabytkowych.

4.4. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Września

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jest podstawowym dokumentem określającym politykę przestrzenną gminy. Stanowi ono lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Września zostało sporządzone dla całej gminy, w jej granicach administracyjnych i przyjęte uchwałą Rady Miejskiej we Wrześni nr XIV/108/99 z dnia 27 września 1999 r. Od tego czasu jedenastokrotnie podlegało zmianom, zatwierdzonym następującymi uchwałami Rady Miejskiej we Wrześni: nr XI/99/03 z dnia 9 lipca 2003 r., nr XIV/190/2008 z dnia 15 maja 2008 r., nr XXXII/382/2014 z dnia 22 maja 2014 r., nr V/38/2015 z dnia 19 lutego 2015 r., nr XVI/229/2016 z dnia 30 maja 2016 r., nr XXIV/321/2017 z dnia 21 kwietnia 2017 r., nr XXV/335/2017 z dnia 21 czerwca 2017 r., nr V/41/2019 z dnia 28 marca 2019 r., nr XVII/180/2020 z dnia 29 października 2020 r., nr XXIV/ 224/2021 z dnia 28 maja 2021 r. oraz nr XL/370/2022 z dnia 20 grudnia 2022 r. Przy zamianach występowało o opinię m.in do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu. W studium

uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zawarte zostały zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego poszczególnych terenów.

W ostatniej zmianie studium z 20 grudnia 2022 r. (Uchwała Nr XL/370/2022 Rady Miejskiej we Wrześni) wskazano następujące informacje o stanie dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej (str. 14):

Na obszarach objętych zmianą Studium nr XI nie znajdują się obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków.

W granicach obszaru objętego zmianą Studium nr XI we Wrześni (dz. nr 902, 929/26, 929/27, 929/28, 929/29, 932, 933/2, 933/3, 933/4, 933/5, 933/6, 933/7, 934 cz., 935/3, 935/4, 935/6, 935/7, 935/8, 938/4, 938/5, 938/8, 938/9, 938/10, 938/11, 938/12, 938/13, 942, 943/1, 943/3, 943/4, 944/1, 944/2, 945/3, 945/5, 945/8, 945/9, 945/10, 945/11, 945/12, 946, obręb miasta Września, gm. Września) zlokalizowane są trzy obiekty zabytkowe ujęte w gminnej ewidencji zabytków: budynek kotłowni w zespole dawnej cukrowni – ul. Kolejowa 2, magazyn w zespole dawnej cukrowni – ul. Kolejowa 6, oraz budynek gospodarczy – ul. Kolejowa 10.

W granicach obszaru objętego zmianą Studium nr XI w miejscowości Grzymysławice (dz. nr. 6, 7, 8/1, 8/3, 8/4, 8/5, 8/6, 8/7, 8/8, 8/9, 8/10, 10/10, 10/11, 10/12, 10/13, 10/14, 10/15, 10/16, 10/17, 10/18, 10/19, 10/20, 10/21, 10/22, 10/23, 10/24, 10/25, 10/26, 10/27, 10/28, 10/29, 10/30, 10/31, 10/32, 10/33, 10/34, 10/35, 10/36, 10/37, 10/38, 11, 12, 13, 14, 15, 17 cz., 18, 19/1, 19/2 cz., 36/1, 36/2 cz., 37, 38 obręb Grzymysławice, gm. Września) zlokalizowana jest strefa ochrony stanowisk archeologicznych.

Określono także zasady ochrony dziedzictwa kultowego na poszczególnych obszarach (str. 23):

Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej W granicach obszaru objętego zmianą Studium nr XI we Wrześni (dz. nr 902, 929/26, 929/27, 929/28, 929/29, 932, 933/2, 933/3, 933/4, 933/5, 933/6, 933/7, 934 cz., 935/3, 935/4, 935/6, 935/7, 935/8, 938/4, 938/5, 938/8, 938/9, 938/10, 938/11, 938/12, 938/13, 942, 943/1, 943/3, 943/4, 944/1, 944/2, 945/3, 945/5, 945/8, 945/9, 945/10, 945/11, 945/12, 946, obręb miasta Września, gm. Września) zlokalizowane są trzy obiekty zabytkowe ujęte w gminnej ewidencji zabytków: budynek kotłowni w zespole dawnej cukrowni – ul. Kolejowa 2, magazyn w zespole dawnej cukrowni – ul. Kolejowa 6, oraz budynek gospodarczy – ul. Kolejowa 10. Dla ochrony obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków należy wprowadzić ustalenia zapewniające zachowanie historycznej kompozycji brył, historycznej kompozycji elewacji, w tym historycznych elementów wystroju elewacji. W granicach obszaru objętego zmianą Studium nr XI w miejscowości Grzymysławice (dz. nr. 6, 7, 8/1, 8/3, 8/4, 8/5, 8/6, 8/7, 8/8, 8/9, 8/10, 10/10, 10/11, 10/12, 10/13, 10/14, 10/15, 10/16, 10/17, 10/18, 10/19, 10/20, 10/21, 10/22, 10/23, 10/24, 10/25, 10/26, 10/27, 10/28, 10/29, 10/30, 10/31, 10/32, 10/33, 10/34, 10/35, 10/36, 10/37, 10/38, 11, 12, 13, 14, 15, 17 cz., 18, 19/1, 19/2 cz., 36/1, 36/2 cz., 37, 38 obręb Grzymysławice, gm. Września) zlokalizowane są strefy ochrony stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego w obrębie stref ochrony stanowisk archeologicznych dopuszcza się działalność inwestycyjną, jednak inwestycje związane z zagospodarowaniem i zabudowaniem tego terenu, a wymagające prac ziemnych należy prowadzić w obecności archeologa.

4.5. Uwarunkowania wynikające z Programu Ochrony Środowiska dla Miasta i Gminy Września na lata 2020-2023 z perspektywą na lata 2024-2027.

Program Ochrony Środowiska dla Miasta i Gminy Września na lata 2020-2023 z perspektywą na lata 2024 –2027” został przyjęty uchwałą Nr XIX/195/2020 Rady Miejskiej we Wrześni dnia z 30 grudnia 2020 r Program wskazuje cele i zadania dotyczące ochrony środowiska naturalnego. W programie wskazane są zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków z podaniem liczbowym w miejscowościach.

4.6. Uwarunkowania wynikające z Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Miasta i Gminy Września na lata 2017-2023.

Rada Miejska we Wrześni uchwałą Nr XXXII/435/2018 z dnia 23 marca 2018 r. przyjęła zaktualizowany Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta i Gminy Września na lata 2017-2023. Program w skróto wym opisie wspomina o znacznej liczbie zabytków na terenie miasta i gminy i wskazuje, że pełna ewidencja zabytków z terenu gminy ujęta jest w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września. Na podstawie gminnego programu opieki nad zabytkami oparty jest też opis stanu zabudowy i dziedzictwa kulturowego. Podkreśla się, że w znaczącej mierze obszar wskazany do rewitalizacji to obszar historycznego układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków.

Jednym z celów rewitalizacji jest zmodernizowanie i adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego oraz przestrzeni publicznej i półpublicznej dla poprawy warunków świadczenia i rozwoju nowych usług społecznych i gospodarczych (cel 6):

- Działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego odnoszą się bezpośrednio do sfery technicznej i funkcjonalno-przestrzennej, jednak ze względu na znaczenie obiektów dziedzictwa kulturowego dla poczucia tożsamości lokalnej oraz potrzeby obcowania z dziedzictwem przodków należy uznać inwestycje związane z remontami, modernizacją i adaptacją zabytkowych budynków, przestrzeni znajdujących się w strefie ważnej historycznie i kulturowo za ważny element odnowy społecznej obszaru rewitalizacji. Obcowanie wśród zabytków i pamiątek historii miasta i jego mieszkańców w połączeniu z animacją kulturalną wzmacnia poczucie tożsamości lokalnej, ale także aktywizuje społecznie mieszkańców. Priorytetowo będą traktowane inwestycje polegające na kompleksowej modernizacji wraz z adaptacją obiektów i ich otoczenia pod cele społeczne lub/i gospodarcze. Ważne będą także remonty zabytkowych kamienic mieszkalnych wraz z otoczeniem, które tworzą w dużej liczbie właściwy charakter śródmieścia Wrześni.

4.7. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

W 2016 r. Burmistrz Miasta i Gminy Września przygotował „**Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta i Gminy Września**”.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Realizowanie i prowadzenie przedsięwzięć ochrony zabytków polega na:

1. Zapobieganiu i prowadzeniu prac przygotowawczych - w czasie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.
2. Podwyższeniu gotowości wprowadzonej w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia poprzez właściwe organy kierowania kryzysowego,
3. Reagowaniu w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.
4. Zabezpieczeniu i dokumentowaniu po ustąpieniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.
5. Ochronie zabytków ruchomych.

„Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta i Gminy Września” został uzgodniony ze Starostą Wrzesińskim (25.11.2016) oraz Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (20.12.2016).

4.8. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Miasta i Gminy Września

Na terenie Miasta i Gminy Września nie ma opracowanego jednego planu zagospodarowania przestrzennego. W większości plany opracowywane są na bieżące potrzeby inwestorów oraz mieszkańców. Ewentualne rozbieżności w stosunku do oczekiwań właścicieli nieruchomości są w miarę możliwości niwelowane poprzez częściowe zmiany i aktualizacje obowiązujących planów. W celu ochrony stanowisk archeologicznych, układów przestrzennych czy pojedynczych zabytków nieruchomych lub ich zespołów niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków. Z uwagi na specyfikę terenów, których dotyczą plany zagospodarowania przestrzennego, zagadnienie ochrony i opieki zabytków występuje w różnym stopniu. Poniżej wymieniono te miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których ujęto zapisy dotyczące zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego.

UCHWAŁA NR XLVII/315/01 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 22 listopada 2001 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej w OBLACZKOWIE część dz. nr ewid. 52/2.

§ 5.

5. Tereny o których mowa w ust. 1 z uwagi na występowanie stanowisk archeologicznych wymagają w czasie prac ziemnych stałego nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego

UCHWAŁA NR III/13/02 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 20 grudnia 2002 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod realizację obwodnicy dla m. WRZEŚNI w ciągu drogi krajowej nr 15.

§ 5.

15. Dla obszaru, o którym mowa w ust. 1 obowiązuje przy pracach ziemnych stały nadzór archeologiczno-konserwatorski.

UCHWAŁA NR 3/15/02 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 20 grudnia 2002 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa jednorodzinnego — część działki nr ewid. 43/11 w Nowym Folwarku.

§ 5.

3) forma projektowanych budynków mieszkalnych winna być następująca:

- a) rzuty poziome z dopuszczeniem ryzalitów, ganków, werand itp.,
- b) liczba kondygnacji parter plus poddasze,
- c) dachy dwuspadowe lub wielospadowe, symetryczne, o nachyleniu 20 - 45°, kryte dachówką lub materiałem imitującym dachówkę.

UCHWAŁA NR VIII/70/03 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 31 marca 2003 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy usługowo-handlowej we Wrześni, rejon ul. Kościuszki i Sikorskiego.

§ 5.

2. Teren, o którym mowa w ust. 1 znajduje się w strefie stanowisk archeologicznych. W związku z powyższym przed przystąpieniem do realizacji inwestycji inwestor powinien:
  - 1) zlecić stały nadzór archeologiczno – konserwatorski,
  - 2) powiadomić Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych w Poznaniu (dr A. Prinke - Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, ul. Wodna 27) o terminie rozpoczęcia realizacji inwestycji podając jednocześnie nazwę (nazwisko) wykonawcy nadzoru archeologicznego.

UCHWAŁA NR VIII/72/03 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 31 marca 2003 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zabudowy usługowo - mieszkaniowej w obrębie nieruchomości oznaczonej numerem geodezyjnym 999, położonej we Wrześni przy ul. Sądowej.

§ 6.

7. W przypadku prowadzenia prac ziemnych inwestor zobowiązany jest zlecić stały nadzór archeologiczno - konserwatorski nad całością prac ziemnych wraz z ratowniczymi badaniami w miejscu odkrycia relikwów archeologicznych.

UCHWAŁA NR XII/117/03 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 12 września 2003 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej i produkcyjno-usługowej w rejonie ulicy Koszarowej we Wrześni.

§ 6.

4. przy modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących obiektów w strefie ochrony konserwatorskiej konieczne jest uzgodnienie projektu z konserwatorem zabytków,
5. ogrodzenie działek ażurowe do 1,5 m wysokości; konieczne jest uzgodnienie projektu z konserwatorem zabytków.

UCHWAŁA NR XXVI/239/04 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 29 listopada 2004 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów budownictwa mieszkaniowego jednorodzinnego w Psarach Polskich, dz. o nr ewid. 270/1.

§ 8.

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Teren objęty jest strefą występowania stanowisk archeologicznych, zamierzenia inwestycyjne wymagają uzgodnienia z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XXVII/260/04 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 20 grudnia 2004 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Białężyce.

§ 10.

3. zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

- na terenie objętym planem nie występują obiekty i tereny chronione w myśl ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, jednak z uwagi na bliskie sąsiedztwo zespołu dworsko - folwarcznego w Białężycach, wszelkie inwestycje mogące mieć wpływ na widok na park, dwór i folwark winny być konsultowane ze służbami konserwatorskimi.

UCHWAŁA NR XXXII/306/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 27 kwietnia 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w Bierzgliuku.

§ 7.

2. Dla wszelkich prac ziemnych na obszarze niniejszego planu ustala się obowiązek uzyskania opinii Konserwatora Zabytków celem określenia stanowisk archeologicznych i ewentualnego ustanowienia przez inwestora nadzoru archeologicznego.

UCHWAŁA NR XXXII/307/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 27 kwietnia 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w obrębie wsi Żerniki, Chociczka oraz Psary Małe.

§ 7.

2. Dla wszelkich prac ziemnych na obszarze niniejszego planu ustala się obowiązek uzyskania opinii Konserwatora Zabytków celem określenia stanowisk archeologicznych i ewentualnego ustanowienia przez inwestora nadzoru archeologicznego.

UCHWAŁA NR XXXII/308/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 27 kwietnia 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu aktywizacji gospodarczej w obrębie nieruchomości oznaczonej numerem geodezyjnym 51/3, położonej w Marzeninie, gmina Września.

Rozdział 3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków.

§ 10.

Teren działki objętej planem znajduje się w strefie występowania stanowisk archeologicznych.

1. Działający na terenie inwestor jest zobowiązany powiadomić Wydział Archeologiczny Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu o terminie rozpoczęcia realizacji inwestycji (rozpoczęcia prac ziemnych) i podać osobę uprawnioną do pełnienia prac archeologicznych.
2. Inwestor zobowiązany jest uzyskać pozwolenie na prace przy zabytku archeologicznym przed podjęciem prac ziemnych.
3. W razie przypadkowego odkrycia zabytków archeologicznych, fakt ten należy zgłosić do Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie lub do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.
4. Istniejący budynek, była obora dworska, oznaczony symbolem OZ, podlega ochronie konserwatorskiej.
5. Wszelkie inwestycje na terenie działki należy uzgodnić ze służbami konserwatorskimi.

UCHWAŁA Nr XXXII/310/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 27 kwietnia 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej we wsi Gutowo Małe.

§ 6.

Na obszarze objętym planem zasady ochrony dziedzictwa kulturowego należy realizować poprzez obowiązek uzyskania opinii Konserwatora Zabytków dla wszelkich prac ziemnych celem określenia stanowisk archeologicznych i ewentualnego ustanowienia przez inwestora nadzoru archeologicznego.

UCHWAŁA Nr XXXII/311/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 27 kwietnia 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej we wsi Psary Polskie.

§ 6.

Na obszarze objętym planem zasady ochrony dziedzictwa kulturowego należy realizować poprzez obowiązek uzyskania opinii Konserwatora Zabytków dla wszelkich prac ziemnych celem określenia stanowisk archeologicznych i ewentualnego ustanowienia przez inwestora nadzoru archeologicznego.

UCHWAŁA Nr XXXII/312/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI 27 kwietnia 2005 r. z dnia w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod budownictwo mieszkalno-usługowo-rzemieśnicze w Psarach Małych.

Rozdział 5.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 15.

Nie przewiduje się działań ochronnych ze względu na to, że na obszarze planu miejscowego nie występują zabytki, dobra dziedzictwa kulturowego i dobra kultury współczesnej.

UCHWAŁA NR XXXIII/323/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 17 czerwca 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej w Oblączkowie, obszar działki nr ewid. 52/16 oraz fragmenty dróg: krajowej KD15 i wojewódzkiej Nr 432 w rejonie skrzyżowania.

§ 8.

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do:

zlecenia stałego nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych, a w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych zobowiązani są do zlecenia ratowniczych badań archeologicznych w celu sporządzenia ewidencji obiektów zabytkowych oraz skróconej dokumentacji naukowej tych partii obiektów, które następnie ulegną bezpowrotnemu zniszczeniu w trakcie prac budowlanych. Sposób realizacji ww. warunków konserwatorskich winien być ustalony z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XXXIII/324/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 17 czerwca 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w rej. ul. Paderewskiego we Wrześni.

§ 8.

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do zlecenia nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych.
2. W razie przypadkowego odkrycia obiektów archeologicznych przez ekipę budowlaną należy zabezpieczyć znalezisko i zgłosić ten fakt do Wydziału Archeologicznego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XXXV/344/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 13 października 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Białężycy i Oblączkowo.

§ 19.

3. ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

Na terenie objętym planem znajdują się zewidencjonowane stanowiska archeologiczne będące pod ochroną konserwatorską w myśl ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 ze zm.), zatem koniecznym jest prowadzenie podczas robót ziemnych na obszarze występowania stanowisk archeologicznych badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

UCHWAŁA NR XLI/414/06 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 kwietnia 2006 roku w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów budownictwa mieszkalno-usługowego w obrębie nieruchomości ozn. nr 1295/7, 1295/8, 1295/9 i 1295/10 położonych we Wrześni w rejonie ulicy Słowackiego.

§ 7.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Na obszarze opracowania planu określono zasięgi występowania stanowisk archeologicznych. Rozpoczęcie prac ziemnych winno być zgłoszone z wyprzedzeniem do służb ochrony zabytków archeologicznych.

UCHWAŁA NR XLIII/425/06 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 6 lipca 2006 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów na cele aktywizacji gospodarczej z zabudową mieszkaniową w Białężycach, obszar działek o numerach ewidencyjnych 130/8, 120/9, 120/7, 122/4.

§ 8.

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do zlecenia stałego nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych, a w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych zobowiązani są do zlecenia ratowniczych badań archeologicznych w celu sporządzenia ewidencji obiektów zabytkowych oraz skróconej dokumentacji naukowej tych partii obiektów, które następnie ulegną bezpowrotnemu zniszczeniu w trakcie prac budowlanych. Sposób realizacji ww. wymienionych warunków konserwatorskich winien być ustalony

z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XLIV/434/06 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 21 września 2006 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej dla obszaru części działek oznaczonych numerami geodezyjnymi 47/3 i 47/6 położonych w Gutowie Małym.

8. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przed otrzymaniem pozwolenia na budowę, wszelkich prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu prac archeologicznych.

UCHWAŁA NR VI/78/07 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 12 kwietnia 2007 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu aktywizacji gospodarczej w Psarach Małych, działki nr ewid. 44/4, 43/8, 44/3.

§ 7.

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków na obszarze objętym planem:

1. Z uwagi na położenie w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do zlecenia stałego nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych a w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych zobowiązani są do zlecenia ratowniczych badań archeologicznych w celu sporządzenia ewidencji obiektów zabytkowych oraz skróconej dokumentacji naukowej tych partii obiektów, które następnie ulegną bezpowrotnemu zniszczeniu w trakcie prac budowlanych.
2. Sposób realizacji ww. warunków konserwatorskich winien być ustalony z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XI/138/2007 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 grudnia 2007 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „CENTRUM II” we Wrześni obejmującego obszar ograniczony ulicami: Fabryczną, Warszawską, Szkolną i Staszica.

§ 8.

2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustala się:

- 1) tereny objęte niniejszym planem obejmuje się ochroną konserwatorską, ponieważ posiadają zachowany historyczny układ urbanistyczny, zabytkową architekturę oraz częściowo elementy XIX - wiecznej regulacji zabudowy,
- 2) wszelkie inwestycje, nowe lokalizacje, dobudowy, czy przebudowy, a także remonty zabytkowego budynku należy uzgodnić z właściwym konserwatorem zabytków,
- 3) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas prac ziemnych w obrębie wykopu budowlanego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych, zakres których określi WVKZ, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę,
- 4) na rysunku planu zaznaczono budynki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków:
  - a) na terenie 1MN/U,
  - b) na terenie 10U/MW,
  - c) na terenie 6U/MW,

- d) na terenie 3U,
- e) na terenie 5U/MW,
- f) na terenie 4U/MW,
- g) na terenie 3U/MW,
- h) na terenie 2U/MW,
- i) na terenie 3MN/U,
- j) na terenie 2MN/U,
- k) na terenie 1U/MW - budynki nr 37 i 38, - budynki nr 41 i 41 a, - budynek 35, - budynek poczty nr 34, - budynki od nr 28 do 33, - budynek nr 27 i budynek browaru, - budynek nr 26, - budynek nr 25, - budynki nr 17, 18, 21-24, - budynki nr 20, 21, - budynek gospodarczy.

UCHWAŁA NR XIV/191/2008 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 15 maja 2008 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Psary Polskie.

§ 8.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, prace ziemne związane z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu wymagają uzgodnienia z WWOZ przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, dla określenia konieczności ewentualnych prac archeologicznych.

UCHWAŁA NR XV/200/08 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 1 lipca 2008 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod aktywizację gospodarczą w CHOCICZY WIELKIEJ obejmujący obszar ograniczony fragmentami: drogi krajowej nr 2, torów PKP Warszawa - Poznań i Autostrady A-2 oraz drogami gminnymi o numerach ewidencyjnych 56/5, 173, 172, 55/2, 55/5.

§ 7.

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych i dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego inwestor jest zobowiązany do prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu, a wymagających prac ziemnych. Zakres badań archeologicznych, obowiązujący inwestora, winien być ustalony z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu;
- 2) nie określa się innych zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej z uwagi na nie występowanie wymienionych zagadnień na obszarze objętym planem.

UCHWAŁA NR XIX/249/2008 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe i usługowe w rejonie ul. Paderewskiego i zachodniej granicy miasta Września.

§ 5.

Określa się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. obejmuje się strefą ochrony zabytków archeologicznych tereny: 9-11MN, 4MNU, 1U, 6KD-D i 7KD-D;
2. w przypadku prowadzenia prac ziemnych w obrębie strefy, o której mowa w pkt 1, wymaga się uzgadniania

niezbędnego zakresu ochrony zabytków archeologicznych (badania archeologiczne, nadzór archeologiczny z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,

3. na obszarze objętym planem nie obejmuje się ochroną dóbr kultury współczesnej podlegających ochronie.

UCHWAŁA NR XIX/251/2008 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej w rejonie dróg krajowych nr 92 i projektowanej obwodnicy drogi nr 15 oraz torów PKP Warszawa Poznań w miejscowościach Gutowo Wielkie i Gutowo Małe.

§ 5.

Określa się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) obejmuje się strefę ochrony zabytków archeologicznych cały obszar objęty planem,
- 2) w przypadku prowadzenia prac ziemnych w obrębie strefy, o której mowa w pkt 1, wymaga się uzgadniania niezbędnego zakresu ochrony zabytków archeologicznych (badania archeologiczne, nadzór archeologiczny z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

UCHWAŁA NR XIX/252/2008 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe w Gutowie Małym w obrębie ulic Powidzkiej i Ostrowskiej.

§ 5.

Określa się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. w przypadku odkrycia przedmiotu lub obiektu, który ma cechy zabytku lub co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem, wymaga się wstrzymania prac i zgłoszenia do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
2. na obszarze objętym planem nie obejmuje się ochroną dóbr kultury współczesnej podlegających ochronie.

UCHWAŁA NR XXI/271/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla inwestycji celu publicznego w zakresie lokalizacji dwutorowej napowietrznej linii elektroenergetycznej 400 kV Kromolice - Państwów na odcinku położonym w gminie Września.

§ 8.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Na obszarze objętym planem ochroną zabytków obejmuje się stanowiska archeologiczne oznaczone graficznie na rysunku.
2. Wszelkie inwestycje na obszarze stanowisk archeologicznych, wymagają przeprowadzenia niezbędnego zakresu prac archeologicznych, zapewniających odpowiednie warunki ochrony konserwatorskiej; zakres prac archeologicznych określi, w zależności od charakteru planowanych inwestycji właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków; wszelkie prace ziemne można wykonać po uzgodnieniu i za pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie realizacji zadania inwestycyjnego obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych przy realizacji inwestycji, w obrębie wykopów budowlanych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem WUOZ w Poznaniu, które inwestor winien uzyskać przed otrzymaniem pozwolenia na budowę. W przypadku odkrycia nieujawnionych na

powierzchni obiektów archeologicznych nastąpi konieczność przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych.

UCHWAŁA NR XXII/285/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 30 marca 2009 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej we Wrześni w rejonie ulic Kaliskiej i gen. Sikorskiego.

§ 8.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Na obszarze objętym planem ochronę zabytków obejmuje się stanowiska archeologiczne oznaczone graficznie na rysunku.
2. Wszelkie inwestycje na obszarze, stanowisk archeologicznych, wymagają przeprowadzenia niezbędnego zakresu prac archeologicznych, zapewniających odpowiednie warunki ochrony konserwatorskiej; zakres prac archeologicznych określi, w zależności od charakteru planowanych inwestycji właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków; wszelkie prace ziemne można wykonać po uzgodnieniu i za pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie realizacji zadania inwestycyjnego obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych przy realizacji inwestycji, w obrębie wykopów budowlanych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem WUOZ w Poznaniu, które inwestor winien uzyskać przed otrzymaniem pozwolenia na budowę. W przypadku odkrycia nie ujawnionych na powierzchni obiektów archeologicznych nastąpi konieczność przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych.

UCHWAŁA NR XXVIII/363/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod zabudowę mieszkaniową w obrębie ulic Bukowej, Jesionowej, Wierzbowej i dz. nr 274/3 w Bierzglińku.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXVIII/364/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie ulic Bukowej, Jesionowej, Wierzbowej i Jaśminowej w Bierzglińku.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXVIII/365/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie nieruchomości o numerach geodezyjnych: 41/4, 41/14 w Nowym Folwarku.

§ 7.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

1. nakaz uzyskania przez inwestora pozwolenia na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę;
2. nakaz prowadzenia badań archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu;
3. nie określa się zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na nie występowanie takich obiektów na obszarze objętym planem.

UCHWAŁA NR XXXI/414/2010 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 kwietnia 2010 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w obrębie wsi Żerniki, Chociczka oraz Psary Małe.

§ 7.

2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na budowę przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXXII/427/2010 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 29 czerwca 2010 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ul. Szosa Witkowska we Wrześni.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się obowiązek uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych. Zakres koniecznych prac inwestor winien uzgodnić z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXXII/428/2010 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 29 czerwca 2010 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Oblączkowo.

§ 6.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego przed uzyskaniem pozwolenia na budowę ustala się obowiązek uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu prac archeologicznych.

UCHWAŁA NR XXXII/429/2010 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŹNI z dnia 29 czerwca 2010 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowo - usługowej i usług handlu w obrębie ulic Daszyńskiego, Kolejowej i Miłosławskiej we Wrześni.

§ 8.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu zgodnie z przepisami odrębnymi. Inwestor powinien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXXIV/453/2010 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 8 listopada 2010 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe, obejmującego obszar ograniczony ulicami Ks. Jakubowskiego i Chabrową w Kaczanowie.

§ 6.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się nakaz uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zakresu prac archeologicznych w związku z prowadzeniem wszelkich inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu, a wymagających prac ziemnych.

UCHWAŁA NR IV/43/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 24 lutego 2011 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie nieruchomości o numerach geodezyjnych 134/12, 134/13, 135 w Gutowie Małym.

§ 7.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu objętego planem. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę;
2. nie określa się zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na nie występowanie takich obiektów na obszarze objętym planem.

UCHWAŁA NR IV/44/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 24 lutego 2011 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie nieruchomości nr 168/4 w Gutowie Wielkim.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

1. obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu;
2. obowiązek uzyskania przez inwestora pozwolenia na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR IV/45/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 24 lutego 2011 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie ulic: Klonowej, Bukowej, Orzechowej i Dębowej w Bierzglińku.

§ 6.

Dla ochrony archeologicznej dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR V/65/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 9 maja 2011 w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod budownictwo mieszkaniowe i usługi rzemiosła w rejonie ulic Sokółowskiej i Łokietka we Wrześni i Gutowie Małym.

§ 7.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się nadzór archeologiczny podczas wykonywania robót ziemnych związanych z zagospodarowaniem działki, w zakresie ustalonym z właściwym organem ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi.

UCHWAŁA NR V/66/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 9 maja 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów budownictwa mieszkaniowego i usługi rzemiosła we Wrześni, obejmującego obszar w obrębie ulic Kosynierów i torów PKP i Turwida.

§ 7.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, w zakresie określonym przez odpowiednie służby ochrony zabytków przed wydaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR VII/98/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 30 sierpnia 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe w rejonie ulicy Paderewskiego we Wrześni.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych. Inwestor powinien uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na badania archeologiczne przed wydaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XI/143/2012 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 marca 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod zabudowę usługową we Wrześni w rejonie ulic: Słowackiego i gen. Sikorskiego.

§ 8.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, istnieje konieczność prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu. Na prowadzenie badań archeologicznych należy uzyskać pozwolenie WVKZ, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

UCHWAŁA NR XI/145/2012 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 marca 2012 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe i produkcyjne w Białężycach, obejmujący obszar ograniczony drogami gminnymi o numerach geodezyjnych 102/14 i 117/1.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych. Inwestor powinien uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na badania archeologiczne przed wydaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XV/187/2012 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 17 września 2012 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w Gulczewku.

§ 7.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych oznaczonej na rysunku planu, ustala się:

1. nakaz prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu;
2. nakaz uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na badania archeologiczne przez wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

UCHWAŁA NR XII/171/2012 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 23 maja 2012 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla zbiornika wodnego w miejscowości Gozdowo.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) strefę ochrony stanowisk archeologicznych na całym obszarze objętym planem;
- 2) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych, ustala się obowiązek:
  - a) przeprowadzenia rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę zbiornika wodnego,
  - b) uzyskania pozwolenia na wykonanie prac archeologicznych od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, który określi zakres niezbędnych badań archeologicznych,

- c) przeprowadzenia prac archeologicznych przez uprawnioną jednostkę.

UCHWAŁA NR XXIII/293/2013 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 26 września 2013 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w Psarach Polskich.

§ 7.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się nakaz uzgadniania z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu objętego planem, a wymagających prac ziemnych, celem ustalenia dla inwestora obowiązującego zakresu badań archeologicznych.

UCHWAŁA NR XXXIII/402/2014 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 10 czerwca 2014 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej w rejonie drogi wojewódzkiej 432 oraz torów PKP Września – Jarocin.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

§ 7.

1. Na obszarze objętym planem nie znajdują się zabytki wpisane do rejestru zabytków.
2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, inwestycje wymagające prac ziemnych należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony konserwatorskiej.

UCHWAŁA NR XXXIII/403/2014 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 10 czerwca 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowościach Chocicza Wielka, Chocicza Mała, Białężyce, Grzymysławice.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

§ 7.

1. Na obszarze objętym planem znajduje się park we wsi Chocicza Mała wpisany do rejestru zabytków pod nr rej.: 2061/A z 1.1986, dla którego dopuszcza się prowadzenie wszelkich prac (m.in. pielęgnacyjnych, wycinek, nowych nasadzeń, rozbiórek, przebudowy i rozbudowy istniejących obiektów budowlanych) zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony konserwatorskiej.
2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, inwestycje wymagające prac ziemnych należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony konserwatorskiej.

UCHWAŁA NR XXXIV/440/2014 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 16 września 2014 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe i usługowe w rejonie ul. Szosa Witkowska i projektowanej obwodnicy drogi krajowej nr 15 we Wrześni, Gutowie Małym i Gutowie Wielkim.

§ 6.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się w granicach „strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków” dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, obowiązek prowadzenia badań archeologicznych, na które inwestor winien uzyskać pozwolenie przed uzyskaniem decyzji

o pozwoleniu na budowę.

UCHWAŁA NR XVIII/265/2016 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 29 września 2016 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Białężyce.

§ 6.

Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zlokalizowana jest w części w strefie ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych obszar AZP 55-33/1 oraz AZP 55-33/9. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem bądź zagospodarowaniem przedmiotowego terenu należy prowadzić wyprzedzające badania wykopaliskowe. Wobec powyższego zastosowanie mają właściwe przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR XXIV/319/2017 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 21 kwietnia 2017 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowo-usługowej i usług handlu w obrębie ulic Daszyńskiego, Kolejowej i Miłosławskiej we Wrześni.

§ 7.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się strefę ochrony konserwatorskiej w granicach obszaru objętego planem, w której obowiązuje nakaz prowadzenia badań archeologicznych przy realizacji inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudową terenu zgodnie z przepisami odrębnymi.

UCHWAŁA NR XXVI/365/2017 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 27 września 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod zabudowę mieszkaniową w obrębie ulicy Wierzbowej w Bierzglińku.

§ 6.

Wyznacza się strefę ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego, ob. AZP 55-34/42, zgodnie z załącznikiem graficznym, gdzie ustala się nakaz prowadzenia badań archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi.

UCHWAŁA NR XIII/131/2020 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 11 lutego 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowościach Kawęczyn, Marzenin, Gulczewo.

§ 8.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

1) w zakresie ochrony zabytków – strefę ochrony konserwatorskiej parku dworskiego w Kawęczynie, wpisanego do rejestru zabytków pod nr 2082/A z dnia 28 kwietnia 1986 r., zgodnie z rysunkiem planu, w której obowiązuje nakaz uzyskania pozwolenia konserwatorskiego na wszelkie prace pielęgnacyjne, rewaloryzacyjne i inwestycyjne, w tym związane z wprowadzaniem obiektów małej architektury, realizacją elementów układu komunikacyjnego i nawierzchni alejek parkowych; 2) w zakresie ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego:

a) strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, zgodnie z oznaczeniami na rysunku planu:

- stanowisko 1 – obszar AZP 53-33/1,
- stanowisko 2 – obszar AZP 53-34/11,
- stanowisko 3 – obszar AZP 53-34/10,
- stanowisko 4 – obszar AZP 53-34/12,

b) dla ochrony zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego w granicach stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych – nakaz prowadzenia badań archeologicznych podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu zgodnie z przepisami odrębnymi.

UCHWAŁA NR XXVII/254/2021 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 16 września 2021 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Chocicza Mała – „Chocicza Mała II”

§ 8. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej, ustala się strefę ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, obejmującą stanowisko archeologiczne nr AZP 55-33/13, w której obowiązuje nakaz prowadzenia badań archeologicznych podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu zgodnie z przepisami odrębnymi.

UCHWAŁA NR XXXVI/327/2022 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 30 czerwca 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki nr geod. 3800/51 przy ul. Koszarowej we Wrześni

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) uwzględnienie uwarunkowań wynikających z położenia obszaru objętego planem w granicach historycznego układu urbanistycznego miasta Września oraz w strefie nawarstwień kulturowych założenia urbanistycznego miasta, wpisanych do rejestru zabytków pod nr 295/Wlkp/A decyzją z dnia 19 kwietnia 2006 r.;
- 2) nakaz prowadzenia badań archeologicznych podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, na które należy uzyskać pozwolenie konserwatora zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków.

**5. CZĘŚĆ PROGRAMOWA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI:
PRIORYTETY, DZIAŁANIA I SPOSOBY ICH REALIZACJI**

5.1. Cel strategiczny gminnego programu opieki nad zabytkami:

Opieka, ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego gminy, zwłaszcza będącego własnością samorządu.

5.2. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami:

Priorytet I.: Opieka, ochrona i rewitalizacja zabytków gminy Września,

Priorytet II.: Podnoszenie świadomości lokalnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami gminy Września,

Priorytet III.: Eksponowanie i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego gminy Września.

5.3. Działania służące realizacji priorytetów:

Priorytet I.: Opieka, ochrona i rewitalizacja zabytków gminy Września

<i>l.p.</i>	<i>działanie</i>	<i>sposób realizacji</i>	<i>podmiot odpowiedzialny</i>
1.1.	Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomości.	Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków w połączeniu z weryfikacją zbioru w oparciu o stan faktyczny zachowanej substancji zabytkowej w gminie. Prace inwentaryzacyjne będą polegać na sporządzeniu kart adresowych, w których umieszczone będą podstawowe dane określające obiekt zabytkowy oraz dokumentację fotograficzną.	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
1.2.	Założenie ewidencji pomników i kapliczek.	Założenie ewidencji pomników i kapliczek w formie zbioru kart adresowych zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków. Prace inwentaryzacyjne będą polegać na sporządzeniu kart adresowych, w których umieszczone będą podstawowe dane określające obiekt zabytkowy oraz dokumentację fotograficzną.	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
1.3.	Założenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.	Założenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych polegające na wprowadzeniu informacji o znaleziskach pradziejowych w formie kart zespołów stanowisk archeologicznych zgodnie z zaleceniem WWKZ.	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
1.4.	Poddanie analizie, które obiekty należałyby wpisać do rejestru zabytków.	Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie wpisania do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego obiektów budownictwa i architektury oraz zabytków archeologicznych nieujętych jeszcze w rejestrze, a reprezentujących duże walory historyczne, naukowe lub artystyczne i stanowiących ważne miejsce w krajobrazie kulturowym gminy.	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
1.5.	Uwzględnianie zabytków nieruchomości oraz zabytków archeologicznych w dokumentach planistycznych oraz mających charakter prawa miejscowego sporządzanych przez gminę.	Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinno mieć swoje miejsce odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

		archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.	
1.6.	Prowadzenie nadzorów archeologicznych na stanowiskach archeologicznych podczas inwestycji prowadzonych przez gminę Września.	Prowadzenie archeologicznych badań wykopaliskowych na stanowiskach archeologicznych podczas inwestycji prowadzonych przez gminę Września przez archeologa oraz przekazywanie pozyskanych zabytków do Muzeum Regionalnego im. Dzieci Wrzesińskich w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Wydział Inwestycyjno-Komunalny UMiG we Wrześni
1.7.	Interwencja właściwych organów przy rażących naruszeniach prawa budowlanego związanego z zabytkami.	Zgłaszanie właściwym organom naruszeń dotyczących rozbiórki, rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę obiektów zabytkowych lub ich charakterystycznych elementów.	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
1.8.	Ochrona substancji zabytkowej stanowiącej własność gminy Września.	Prowadzenie przez Urząd Miasta i Gminy we Wrześni oraz jednostki gminne będące właścicielami lub użytkownikami obiektów zabytkowych bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów. Planowane prace przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków:	
		<ul style="list-style-type: none"> Ratusz (UMiG) we Wrześni – remont wieży, bieżące utrzymanie obiektu. 	Wydział Organizacyjny, Wydział Inwestycyjno-Komunalny, Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Willa Starosty (USC) we Wrześni – bieżące utrzymanie obiektu. 	Wydział Spraw Obywatelskich, Wydział Inwestycyjno-Komunalny, Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Szkoła Elementarna (Muzeum i Biblioteka) we Wrześni – remont dziedzińca, bieżące utrzymanie obiektu. 	Wydział Inwestycyjno-Komunalny UMiG we Wrześni, Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich, Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Dawny Ogród Bractwa Kurkowego we Wrześni – rewitalizacja ogrodu, bieżące utrzymanie obiektu. 	Wydział Inwestycyjno-Komunalny UMiG we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Dwór w Gutowie Małym – bieżące utrzymanie obiektu. 	Wydział Gospodarki Mieszkaniowej UMiG we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Pałac w Węgierkach – bieżące utrzymanie obiektu. 	Wydział Gospodarki Mieszkaniowej UMiG we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Park krajobrazowy im. Dzieci Wrzesińskich we Wrześni – bieżące utrzymanie obiektu. 	Referat Zieleni Miejskiej UMiG we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Park miejski im. J. Piłsudskiego we Wrześni – rewaloryzacja parku zgodnie z projektem zatwierdzonym przez WWKZ (plan na lata 2021-2024), bieżące utrzymanie obiektu. 	Wydział Inwestycyjno-Komunalny, Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury, Referat Zieleni Miejskiej UMiG we Wrześni
		<ul style="list-style-type: none"> Park krajobrazowy w Gutowie Małym – bieżące utrzymanie obiektu. 	Referat Zieleni Miejskiej UMiG we Wrześni
<ul style="list-style-type: none"> Park krajobrazowy w Marzeninie – bieżące utrzymanie obiektu. 	Referat Zieleni Miejskiej UMiG we Wrześni		

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025-2028

		<ul style="list-style-type: none"> • Park Krajobrazowy w Węgierkach – bieżące utrzymanie obiektu. 	Referat Zieleni Miejskiej UMiG we Wrześni
1.9.	Udzielanie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków niestanowiących własności gminy Września.	Udzielanie dotacji na podstawie uchwały nr XLVII/478/2024 Rady Miejskiej we Wrześni z 7 marca 2024 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków na terenie gminy Września.	Rada Miejska we Wrześni, Wydział Księgowości, Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni
1.10.	Porządkowanie zabytkowych cmentarzy.	Bieżące utrzymanie obiektów poprzez stałe porządkowanie terenów dawnych cmentarzy ewangelickich, we współpracy z gminami wyznaniowymi, instytucjami oraz wolontariuszami.	Wydział Inwestycyjno-Komunalny UMiG we Wrześni
1.11.	Aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu i sytuacji kryzysowych.	Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu i sytuacji kryzysowych. Sprawdzenie stanu koordynacji działań ujętych w programie. Sprawdzenie aktualności zapisów. Dokonanie aktualizacji zapisów.	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni Stanowisko ds. Obrony Cywilnej, Wojskowych, Bezpieczeństwa i Higieny Pracy
1.12.	Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	Realizacja zadania wynikającego bezpośrednio z art. 87 u. 2. p. 7. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami poprzez tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami w celu realizacji priorytetów gminnego programu opieki nad zabytkami.	Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury UMiG we Wrześni

Priorytet II.: Podnoszenie świadomości lokalnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami gminy Września

<i>I.p.</i>	<i>działanie</i>	<i>sposób realizacji</i>	<i>podmiot odpowiedzialny</i>
2.1.	Rozpowszechnienie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Września.	Rozpowszechnienie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Września poprzez media: gminne strony internetowe, radio i telewizję, druki promocyjne.	Wydział Organizacyjny UMiG we Wrześni, Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich
2.2.	Udostępnienie „Programu opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025 – 2028” na stronie internetowej UMiG we Wrześni.	Udostępnienie „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2025 – 2028” na stronie internetowej UMiG we Wrześni.	Wydział Organizacyjny UMiG we Wrześni
2.3.	Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na prace przy obiektach zabytkowych.	Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na prace przy obiektach zabytkowych.	Wydział Organizacyjny UMiG we Wrześni
2.4.	Włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach gminnych.	Przeprowadzanie w szkołach gminnych zajęć edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy. Tematykę zajęć wybierają w ramach swoich działań nauczyciele.	Wydział Oświaty, Kultury i Sportu UMiG we Wrześni, szkoły gminne

Priorytet III.: Ekspozowanie i popularyzowanie walorów dziedzictwa kulturowego gminy Września

<i>I.p.</i>	<i>działanie</i>	<i>sposób realizacji</i>	<i>podmiot odpowiedzialny</i>
3.1.	Gromadzenie i ekspozowanie zabytków ruchomych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy Września.	1) Gromadzenie: opracowywanie, ewidencjonowanie, konserwowanie oraz przechowywanie zabytków, 2) Ekspozowanie zabytków na wystawach w Muzeum Regionalnym im. Dzieci Wrzesińskich.	Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich
3.2.	Gromadzenie i ekspozowanie zabytków ruchomych dotyczących dziedzictwa Wrzesińskiej Kolei Powiatowej.	Gromadzenie i ekspozowanie zabytków ruchomych dotyczących dziedzictwa Wrzesińskiej Kolei Powiatowej w miniskansenie na zrekonstruowanej stacji Wrzesińskiej Kolei Powiatowej przy ul. Kaliskiej (dawna stacja Zawodzie).	Wydział Organizacyjny UMiG we Wrześni
3.4.	Przygotowywanie publikacji dotyczących zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Września.	Przygotowywanie publikacji dotyczących zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Września.	Wydział Organizacyjny UMiG we Wrześni, Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich
3.5.	Współpraca z innymi podmiotami.	Współpraca z innymi podmiotami mogącymi wspomóc promocję zabytków i dziedzictwa kulturowego gminy Września.	Wydział Organizacyjny UMiG we Wrześni

6. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

6.1. Instrumentarium realizacji

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej we Wrześni
(miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej we Wrześni
- inne środki publiczne (dotacje, subwencje, dofinansowania) m.in.:
  - w ramach programu „Dziedzictwo Kulturowe” z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizowanego przez 6 priorytetów:
    1. Ochrona zabytków.
    2. Wspieranie działań muzealnych.
    3. Kultura ludowa.
    4. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.
    5. Ochrona zabytków archeologicznych.
    6. Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego.
  - w ramach dotacji przyznawanych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków,
  - w ramach pomocy finansowej udzielanej jako dotacje przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Są to dotacje celowe z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych,
  - w ramach dotacji udzielanych przez Powiat Wrzesiński na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków,

- środki ze źródeł prywatnych - środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich przez gminę, jako właściciela niektórych obiektów zabytkowych; brak natomiast narzędzi do pozyskiwania informacji o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich dotyczących pozostałych obiektów zabytkowych stanowiących własność innych podmiotów – w tym zakresie informacje będą gromadzone przez gminę na podstawie możliwych do pozyskania danych,
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

7. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

7.1. Sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Miejską.

Monitoring działania nad gminnym programem opieki nad zabytkami sprawuje Wydział Gospodarki Gruntami i Architektury Urzędu Miasta i Gminy we Wrześni. Zadanie realizowane jest poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji programu,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

7.2. Zasady oceny dla poszczególnych priorytetów działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Priorytet I.: Opieka, ochrona i rewitalizacja zabytków gminy Września:

- liczba wykonanych kart ewidencyjnych: gminnej ewidencji zabytków, ewidencji pomników i kapliczek, ewidencji zabytków archeologicznych,
- liczba nowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- dokumenty planistyczne, w których uwzględniono zasady ochrony konserwatorskiej zawarte w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- określenie prowadzonych nadzorów archeologicznych,
- ewentualne interwencje właściwych organów przy rażących naruszeniach prawa budowlanego związanego z zabytkami,
- efekty przeprowadzonych prac przy zabytkach stanowiących własność gminy,
- udzielone dotacje z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
- przeprowadzone prace na terenie dawnych cmentarzy ewangelickich we współpracy z gminami wyznaniowymi, instytucjami oraz wolontariuszami,
- przeprowadzenie aktualizacji planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu i sytuacji kryzysowych.

Priorytet II.: Podnoszenie świadomości lokalnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami gminy Września:

- miejsca i formy rozpowszechniania informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- udostępnienie „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2021 – 2024” na stronie Biuletynu Informacji Publicznej UMiG we Wrześni,
- miejsca i formy informowania właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na prace przy obiektach zabytkowych,
- liczba i formy przeprowadzonych w szkołach gminnych zajęć edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy.

Priorytet III.: Ekspozowanie i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego gminy Września:

- liczba zgromadzonych i zewidencjonowanych nowych zabytków oraz liczba wystaw dotyczących dziedzictwa kulturowego w Muzeum Regionalnym im. Dzieci Wrześnińskich,
- liczba zgromadzonych i ekspozowanych zabytków ruchomych dotyczących dziedzictwa Wrześnińskiej Kolei Powiatowej w miniskansenie na zrekonstruowanej stacji Wrześnińskiej Kolei Powiatowej przy ul. Kaliskiej (dawna stacja Zawodzie),
- przygotowane publikacje dotyczących zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Września,
- współpraca z innymi podmiotami w ramach ekspozowania i promocji zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Września.

8. NIEKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy **zabytkach wpisanych do rejestru zabytków** mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2425 z późn. zm.). Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź nas zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- h) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- l) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

- m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- q) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.
- r) Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:
- s) zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- t) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- u) stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez Bank Gospodarstwa Krajowego. Z pomocy mogą skorzystać jednostki samorządu terytorialnego. Bezzwrotne rządowe wsparcie mogą przeznaczyć na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych dotyczących zabytków wpisanych do rejestru. Dzięki temu nasze zabytki będą mogły być uchronione przed degradacją i niszczeniem. Dofinansowanie z programu może wynieść maksymalnie 98 proc. wartości inwestycji, a minimalny wkład samorządów to jedynie 2 proc. Wnioskodawcy mogą starać się o wsparcie w jednej z trzech kategorii: do 150 tys. zł; do 500 tys. zł oraz do 3,5 mln zł.

• Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. - dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji)

dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Takie dotacje gminne przyznaje Rada Miejska we Wrześni. Obecnie obowiązuje uchwała Nr XLVII/478/2024 Rady Miejskiej we Wrześni z dnia 7 marca 2024 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków na terenie gminy Września.

- **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

- **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program „Dziedzictwo Kulturowe”

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

- **Ochrona zabytków**

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku. Priorytet skupia się na celach: - ochrona i zachowanie dziedzictwa

kulturowego, - konserwacja i rewaloryzacja zabytków, - udostępnianie zabytków na cele publiczne.

• Wspieranie działań muzealnych

Celem priorytetu jest wspieranie działalności z zakresu opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich.

• Ochrona zabytków archeologicznych

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach priorytetu minister realizuje również dotacje na prowadzenie badań archeologicznych wraz z wykonaniem ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego. Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzającej realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań.

• Kultura ludowa i tradycyjna

Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej, między innymi promowanie działań artystycznych będących twórczym upowszechnieniem elementów sztuki regionalnej. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, służące przekazywaniu umiejętności i tradycji, szczególnie w formie „warsztatów tradycyjnych rzemiosł” i „szkół ginących zawodów”, a także działania na rzecz ochrony unikalnych elementów kultury tradycyjnej, szczególnie w zakresie architektury regionalnej.

• Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

• Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

• Badanie polskich strat wojennych

Strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych.

Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, etc. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

Narodowy Instytut Dziedzictwa – konkursy

„Wspólnie dla Dziedzictwa”

Program Wspólnie dla Dziedzictwa służy dofinansowaniu projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe, których celem jest identyfikacja, dokumentacja i/lub upowszechnianie dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także sprzyjanie społecznemu zaangażowaniu w ochronę i opiekę nad dziedzictwem, w tym nad zabytkami. Pożądanym efektem Programu jest wzmocnienie kapitału społecznego, stanowiącego jeden z czynników rozwoju nowoczesnych społeczeństw obywatelskich, poprzez animowanie wspólnych działań lokalnych interesariuszy na rzecz rozpoznania i zachowania dobra wspólnego, jakim jest dziedzictwo kulturowe i związane z nim wartości.

Program adresowany jest do organizacji pozarządowych. W ramach Programu wnioskodawcy mogą ubiegać się o dofinansowanie zadań adresowanych przede wszystkim do społeczności lokalnych, realizujących strategiczne cele Programu poprzez niżej wymienione działania:

1. prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu;
2. działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu materialnego dziedzictwa kulturowego, prowadzące do jego rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
3. działania zmierzające do zachowania i wzmocnienia tradycji rękodzielniczych, upowszechniania umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, służących zachowaniu zabytków i ich wartości;
4. działania edukacyjne oraz popularyzujące lokalne dziedzictwo kulturowe (materialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wzmocnienia społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości;
5. działania edukacyjne mające na celu zwiększenie poziomu wiedzy na temat procedury, zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa, poszukiwania zabytków i promocję dobrych praktyk w zakresie poszukiwania zabytków przy użyciu urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

„Zabytek Zadbany”

Konkurs „Zabytek Zadbany” ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Konkurs jest co roku ponawiany. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków.

„Samorząd dla Dziedzictwa”

Konkurs ma przyczynić się do popularyzacji obowiązku tworzenia i realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami, a co za tym idzie zwiększenia świadomości oraz poczucia odpowiedzialności społecznej za dziedzictwo w naszym bezpośrednim otoczeniu. Osiągnięcie statusu laureata ma mieć nie tylko wymiar prestiżowy. Ma być jednocześnie motywacją do wzmoczonej aktywności w kolejnych latach i być czytelnym sygnałem dla lokalnych społeczności, że dbałość o dziedzictwo powinno być procesem ciągłym, długoletnim i gruntownie przemyślanym. To pomost pomiędzy gminami a właścicielami zabytków, który może sprawić, że program przyczyni się do istotnego rozwoju czy też aktywnego zarządzania zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy na płaszczyźnie społecznej, kulturowej lub komercyjnej.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021-2027

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2021- 2027. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy uruchomione zostały w 2011 r. Wzorem poprzedniej edycji programu można ubiegać się o środki przeznaczone na ochronę dziedzictwa

kulturowego na projekty dotyczące:

- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne obiektów historycznych i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowane w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych i budowli obronnych oraz obiektów przemysłowych o wysokiej wartości historycznej (szczególnie na muzea nowoczesności);
- renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii;
- budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu;
- budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury;
- kompleksowych programów konserwacji i digitalizacji zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów istotnych dla europejskiego dziedzictwa kulturowego;
- zabezpieczanie zabytków ruchomych i nieruchomości przed kradzieżą i zniszczeniem. Dofinansowanie może sięgnąć 90 % kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

Dofinansowania niepubliczne

Poza finansowaniem ze środków publicznych lub europejskich, możliwe jest także pozyskanie dofinansowania ze środków podmiotów prywatnych, przede wszystkim fundacji. Przykładami takich organizacji są m.in.:

- Fundacja ORLEN - realizuje zadania m.in. w zakresie ochrony dóbr kultury.
- Fundacja TAURON - realizuje swoje cele m.in. poprzez ochronę dziedzictwa narodowego, w szczególności obiektów zabytkowych.
- Fundacja KGHM Polska Miedź - wspiera inicjatywy m.in. w obszarze kultury i tradycji, w tym działania prowadzące do zachowania w jak najlepszym stanie obiektów architektury sakralnej i świeckiej, zabytków ruchomych i obiektów kultury materialnej.
- Fundacja PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza - wspiera m.in. inicjatywy na rzecz dziedzictwa narodowego i kultury.
- Fundacja PGE - realizuje projekty dotyczące m.in. pielęgnowania tożsamości narodowej i pamięci historycznej oraz zadania w zakresie kultury i dziedzictwa narodowego.